

І С Т И Н И

МАРК ТВЕН

ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА

І С Т И Н И

МАРК ТВЕН

ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА

Харків
«ФОЛІО»
2018

УДК 821.111(73)

Т 26

Серія «Істини» заснована у 2017 році

Переклад з англійської *Володимира Митрофанова*

Художник-оформлювач *О. А. Гугалова*

Твен Марк

- Т 26 Пригоди Тома Соєра / Марк Твен; пер. з англ. В. І. Митрофанова; худож.-оформлювач О. А. Гугалова. — Харків: Фоліо, 2018. — 283 с. — (Істини).
ISBN 978-966-03-7836-0 (Істини).
ISBN 978-966-03-8037-0.

Марк Твен (справжнє ім'я Семюел Ленгхорн Клеменс; 1835—1910) — видатний американський письменник, журналіст і громадський діяч. Він працював у безлічі жанрів — реалізм, романізм, гумор, сатира, філософська фантастика, публіцистика, створивши чимало чудових творів, але саме «Пригоди Тома Соєра» найкраще знають і люблять дорослі і юні читачі в усьому світі, ця книга постійно перевидається, за нею поставлені художні фільми і мультфільми. Герой книги — звичайний хлопчисько з маленького провінційного американського містечка, такий собі розбишака. Але він настільки привабливий, що його не можна не полюбити.

УДК 821.111(73)

ISBN 978-966-03-7836-0
(Істини)
ISBN 978-966-03-8037-0

- © В. Я. Митрофанова (правонаступниця), переклад українською, 2004
- © О. А. Гугалова, художнє оформлення, 2018
- © Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

Передмова

Більшість пригод, описаних у цій книжці, сталося насправді: декотрі — зі мною самим, інші — з моїми шкільними товаришами. Гека Фінна змальовано з життя, Тома Сойера також, але він — персонаж не одноосібний, бо поєднує в собі риси вдачі трьох хлопців, яких я знав, і, отже, належить до мішаного архітектурного стилю.

Чудні забобони, згадувані далі, були дуже поширені серед дітей і негрів на Заході за тих часів, про які йдеться в цій оповіді, — тобто тридцять-сорок років тому.

Хоч моя книжка написана передусім на розвагу хлопчикам та дівчаткам, я сподіваюся, що її залюбки прочитають і дорослі чоловіки та жінки, бо мені хотілося б викликати в них приємні спогади про те, якими були колись вони самі, як почували, думали й розмовляли і в які дивовижні історії іноді встрявали.

Гартфорд, 1876

Автор

Розділ I

— Томе!

Ані звуку.

— Томе!

Ані звуку.

— Де ж це він, шибеник, подівся, хотіла б я знати...
Томе, озвися!

Ані звуку.

Стара жінка зсунула вниз окуляри й, дивлячись по-
верх них, роззирнулася по кімнаті; потім підняла окуляри
на чоло й поглянула з-під них. Шукаючи таку дрібницю, як
хлопець, вона майже ніколи не дивилася *крізь* скельця: то
були парадні окуляри, втіха її душі, і призначалися вони для
«вигляду», а не для діла, — так само вона могла б дивитися
й крізь дві конфорки з кухонної плити. Якусь мить стара
стояла видимо спантеличена, а тоді промовила — не надто
сердито, проте досить голосно, щоб її почули меблі в кімнаті:

— Ну стривай, попадешся ти мені в руки!..

Стара не докінчила, бо саме стояла нахилившись і ти-
цяла щіткою під ліжком, отож мусила раз у раз переводити
подих. Та з-під ліжка вона виштурхала тільки kota.

— Зроду не бачила такого поганця!

Вона пішла до відчинених дверей, стала на порозі й повела оком по грядках помідорів, зарослих дурманом, — то був її «город». Тома не видно ніде. Тоді вона підвищила голос, — так щоб було чути далі, — й гукнула:

— Гей, *То-о-ме!*

Раптом позад неї щось шурхнуло, і вона обернулася — саме вчасно, щоб схопити за полу куртки невеликого хлопчиська й не дати йому втекти.

— А, ось ти де! Я ж таки мала б подумати про цю комору. Ти що там робив?

— Нічого.

— Нічого? А ти поглянь на свої руки. І на свій рот. Це що таке?

— Не знаю, тітонько.

— Зате я знаю. Це варення — ось що це таке. Сто разів тобі казала: не чіпай варення, бо шкіру злуплю! Ану дай мені оту лозину!..

Лозина зависла в повітрі. Здавалося, порятунку немає.

— Ой тітонько! Мерщій оберніться!

Стара рвучко обернулася і про всяк випадок сторожко підбрала спідницю. А хлопчисько миттю дременув геть, видряпався на високий дощаний паркан і зник з очей.

Тітка Поллі з хвилину стояла розгублена, потім тихенько засміялася:

— Ну й розбишака ж, хай йому абищо! Невже я так-таки нічого не навчуся? Це ж уже вкотре він отак мене дурить. Мабуть, і справді старі дурні найдурніші. Недарма

кажуть: старого собаку нових штук не навчиш. Та Боже ж ти мій, у цього хлопчиська і витівки щоразу інші, отож не знаєш, чого й сподіватися. І він наче знає, скільки можна мучити мене, доки мені урветься терпець. Знає і те, що досить йому хоч на мить збити мене з пантелику або на-смішити, як мені вже несила й руку звести, щоб добряче його відшмагати. Ой, не виконую я свого обов'язку щодо хлопця, бачить Бог! Хто попускає дитині, той псує її, говорить Святе Письмо. Грішниця я і знаю, що доведеться мені прийняти кару й за себе, й за нього. В ньому наче біс сидить, та помилуй мене Боже, він же, сердешна дитина, син моєї покійної сестри, і мені просто не стає духу лупцювати його. Щоразу як даю йому втекти, мене гризе сумління, а як поб'ю його — аж серце кров'ю обкипає. Правду каже Святе Письмо: короткий вік людський і сповнений скорботи, — так-бо воно й є... Ось він сьогодні не піде до школи, то я повинна покарати його за це: доведеться йому завтра працювати. Хоч це й жорстоко — змушувати його працювати в суботу, коли всі інші хлопці гулятимуть, але ж праця — то для нього справжня мука, і я повинна бодай так виконувати свій обов'язок, а то геть занпащу хлопця.

Том справді не пішов до школи й дуже приємно згаяв час. Додому він повернувся, тільки-тільки щоб до вечері встигнути допомогти чорношкірому хлопчині Джімові напилати на завтра дров і нащепити скіпок — чи принаймні встигнути розповісти йому про свої походеньки, поки Джім сам зробив зо дві третини всієї тієї роботи. А от Сід, Томів молодший (чи, власне, зведений) брат, на

той час уже закінчив своє діло (він збирав скіпки): то був слухняний хлопчик, який не любив пустощів і нікому не завдавав клопоту.

Поки Том вечеряв, при кожній зручній нагоді тягаючи з цукорниці грудочки цукру, тітка Поллі діймала його підступними, повними прихованих пасток запитаннями, сподіваючись загнати хлопця на слизьке й вивідати в нього правду. Як і багато хто з простодушних людей, вона тішила себе марнославною думкою, ніби має неабиякий хист до таємної дипломатії, і вважала свої наївні хитрощі за чудеса винахідливості й підступності.

— Томе, — спитала вона, — сьогодні в школі було душно?

— Так, тітонько.

— Страшенно душно, правда ж?

— Так, тітонько.

— І тобі, Томе, не захотілося піти скупатись?

Зачувши недобре, Том ураз нашорошив вуха. Він пильно глянув у тітчину обличчя, але нічого особливого не побачив і тому відповів:

— Та ні, тітонько, не дуже.

Стара простягла руку, помацала Томову сорочку й сказала:

— Ну що ж, тобі, я бачу, й тепер не дуже жарко. — А сама тайкома тішилася тим, як спритно й непомітно зуміла перевірити, чи суха в хлопця сорочка.

Але Том уже збагнув, звідки вітер дме, і випередив її наступний хід.

— Дехто з нас поливав собі на голову з помпи. У мене й досі волосся вогке, ось бачите?

Тітка Поллі з досадою подумала, що не скористалася з цього очевидного доказу й дала обвести себе круг пальця. Тоді в неї сяйнула нова думка.

— Але ж, Томе, щоб полити собі на голову з помпи, не треба було розпорювати комір сорочки там, де я зашила, правда? Ану розстебни куртку!

З обличчя в Тома збігла тінь тривоги. Він розстебнув куртку. Комір сорочки був міцно зашитий.

— Що ти скажеш! Ну гаразд, нехай. Я ж таки була певна, що ти не пішов до школи й купався в річці. Та я не гніваюсь на тебе, Томе. Хоч віри тобі, як то кажуть, уже й немає, але часом ти буваєш кращий, ніж здаєшся. Принаймні сьогодні.

Вона й засмутилася тим, що проникливість зрадила її, і водночас була рада, що Том бодай цього разу повівся як годиться.

Аж раптом обізався Сід:

— Чогось мені здається, ніби ви зашили йому комір білою ниткою, а тут чорна.

— Та певне ж білою!.. Томе!..

Том не став чекати, що буде далі. Уже в дверях він обернувся й гукнув:

— Ну, Сідді, це тобі так не минеться!

У безпечному місці Том роздивився на дві великі голки, застромлені зі споду у вилогу його куртки й обмотані нитками: одна білою, друга — чорною. І пробурмотів сам до себе:

— Вона б зроду не помітила, коли б не Сід... Чорт її знає! То вона зашиває білою ниткою, то чорною. Щось би вже одне, а то де там устежити. Але Сіда я таки відлупцюю. Буде йому наука.

Том аж ніяк не був Зразковим Хлопчиком у містечку. Та він дуже добре знав такого і страшенно не любив його.

Минуло хвилини зо дві, а може, й менше — і він забув про всі свої тривоги. І не тому, що вони були не такі прикрі й гіркі, як печалі дорослих людей, — просто їх на якийсь час витіснило нове непереборне захоплення, точнісінько так, як і доросла людина забуває своє горе, збуджена якимсь новим, цікавим для неї ділом. Таким цікавим ділом став для Тома новий спосіб свистіти, щойно перейнятий від одного негра, — і хлопцеві не терпілося повправлятися у ньому на волі. То був особливий, подібний до пташиного, свист, таке собі заливчасте щебетання, яке виходить, коли часто-часто доторкатися кінчиком язика до піднебіння, — читач, певно, пригадає, як це робиться, якщо він сам був колись хлопчиком. Не пошкодувавши зусиль, Том скоро опанував цю премудрість і тепер простував вулицею з солодкою музикою на устах і великою вдячністю у душі. Він почував себе, наче астроном, що відкрив нову планету, але радість його, поза всяким сумнівом, була ще більша, глибша й щиріша, ніж в астронома.

Літні надвечір'я тягнуться довго, і надворі ще не споночіло. Раптом Том урвав свою трель. Перед ним був незнайомиць — хлопчина, трохи більший за нього самого. У глухому провінційному містечку Сент-Пітерсберзі

будь-яка нова людина, незалежно від статі й віку, являла собою справжню дивовижу. А цей хлопець був ще й добре вдягнений — аж надто добре, як на будень. Просто-таки неймовірно добре. На ньому був гарний новісінький капелюх, застебнута на всі гудзики, нова й чиста синя сукняна куртка і такі самі нові й чисті штани. До того ж він мав на ногах черевики, а була ще тільки п'ятниця! І навіть краватку на шиї — якусь барвисту стрічку. Одне слово, справляв враження міського жевжика, а Тома від таких аж з душі вернуло. Чим далі він розглядав це виряджене диво, тим вище задирав перед ним носа і тим жалюгіднішим здавався йому власний одяг.

Жоден з хлопців не озивався. Коли зрушав з місця один, зараз же зрушав і другий — але тільки вбік, по колу. Вони весь час трималися лицем до лица, дивлячись просто в очі один одному. Нарешті Том сказав:

— Вибити тобі бубну?

— Ану спробуй, побачимо.

— Кажу — виб'ю, то й виб'ю.

— Руки короткі.

— А от і виб'ю.

— Не виб'єш.

— Виб'ю.

— Ні, не виб'єш.

— Виб'ю!

— Ні!

Запала ніякова мовчанка. Потім Том спитав:

— Тебе як звати?

- А тобі що до того?
- Ось я тобі *покажу*, що мені до того.
- Чого ж не показуєш?
- Багато говоритимеш, то й покажу.
- І говоритиму, і говоритиму, і *говоритиму*! Ну, то що?
- Думаєш, ти велика цяця, еге ж? Та якби я захотів, то помолотив би тебе однією рукою, а другу хай би мені прив'язали за спиною.
- То чого ж не помолотиш? Тільки базікаєш.
- А таки помолочу, як не вгамуєшся.
- Ха-ха, бачили ми таких!
- Слухай, чепуруне! Гадаєш, ти велика птиця, еге ж?
- Ач якого капелюха напнув!
- Не подобається — то збий його з мене. Збий — і побачиш, що тобі буде.
- Брешеш!
- Сам ти брешеш.
- Ти паскудний брехун і боягуз.
- Ану котися ти, знаєш куди...
- Ще раз пошли мене — і я розвалю тобі голову каменяюкою.
- Ой-ой-ой, так і розвалиш!
- Кажу тобі, розвалю!
- То чого ж не розвалюєш? Чого тільки *кажеш*, а нічого не робиш? Боїшся!
- Я не боюся.
- Боїшся.
- Ні!

— Боїся!..

Знов запала мовчанка. Обидва знов затупцяли боком, поїдаючи один одного очима. Нарешті зійшлися плече до плеча.

— Забирайся геть звідси! — сказав Том.

— Сам забирайся!

— І не подумаю.

— І я не подумаю.

Вони стояли, кожен спираючись на скісно виставлену вперед ногу, і з ненавистю в очах щосили штовхали один одного. Але ні той, ні той не міг переважити. Нарешті, захекані й розпашілі, обидва обережно послабили натиск, і Том сказав:

— Ти боягуз і слинько! Ось я скажу своєму старшому братові — то він тебе самим мізинцем віддухопелить. А я йому скажу, начувайся!

— Чхав я на твого старшого брата! У мене теж є брат, ще більший за твого, такий, що за одним махом перекине його аж за отой паркан.

(Обидва брати були, звісно, вигадані.)

— Брешеш!

— Хоч ти що кажи, а це правда.

Великим пальцем ноги Том провів у пилюці ризику і промовив:

— Спробуй тільки ступити за цю ризику, то я так тобі дам, що рачки поповзеш. Хто б ти не був, а слізьми вмиєшся.

Чужак притьмом переступив ризику й сказав:

— Ну, дай мені, ти ж обіцяв.

— Ти мене краще не чіпай, бо пошкодуєш.

— Ти ж казав, що даси мені, то чого ж не даєш?

— Хай мене чорти візьмуть, як не дам за два центи!

Хлопець дістав з кишені два великі мідяки й, глузливо посміхаючись, простяг їх Томові. Той ударив його по руці, і монети полетіли на землю. А за мить і обидва хлопці покотилися по пилюці, зчепившись, мов два коти. Вони тягали й смикали один одного за чуприни та за одіж, щипали й дряпали один одному носи — і вкривали себе порохом і славою. Невдовзі картина набула чіткіших обрисів, і крізь хмари бою стало видно, що Том сидить верхи на незнайомому хлопцеві й молотить його кулаками.

— Здавайся! — зажадав він.

Хлопець лиш дужче запручався, силкуючись звільнитися. Він плакав від образи й безсилої люті.

— Здавайся! — І Том знову замолотив кулаками.

Нарешті чужак видушив із себе: «Здаюся», — і Том пустив його зі словами:

— Оце тобі буде наука. Іншим разом краще дивися, з ким заводишся.

Хлопець подався геть, обтрушуючи з себе пилюку, хлипаючи й шморгаючи носом. Час від часу він озирався й, крутячи головою, погрожував поквитатися з Томом, «хай тільки його ще десь здиває». Том відповідав на це зневажливим сміхом, а тоді, сповнений радісного піднесення, рушив додому; та тільки-но він повернувся спиною до чужинця, як той схопив каменя й побідував йому між

лопатки, а сам кинувся тікати, вистрибуючи, мов антилопа. Том гнався за негідником до самого дому й так довідався, де той живе. Деякий час він стовбичив біля хвіртки, викликаючи ворога надвір, але хлопчисько тільки робив з-за вікна гримаси і виклику не прийняв. Потім з'явилася його матуся, обізвала Тома грубим, лихим, зіпсутим хлопчиськом і звеліла йому забиратися геть. І він пішов геть, але сказав, що той поганець йому «ще попадеться».

Додому Том повернувся дуже пізно і, обережно залазючи крізь вікно, наразився на засідку: на нього чатувала сама тітка, і, коли вона побачила, на що схожий його одяг, її рішучість обернути хлопцеві суботній відпочинок на підневільну працю стала тверда, як криця.

Розділ II

Настав суботній ранок, і все навколо засяяло літніми барвами й свіжістю, забувало життям. У кожному серці бриніла музика, а коли серце було молоде — пісня лилася з уст. Кожне обличчя променіло радістю, і кожен перехожий ступав пружно й молодю.

Пишно цвіла біла акація і сповнювала повітря своїми пахощами. Кардіфська гора, що підносилася на околиці містечка, була вкрита рясною зеленню і здаля видавалася справжньою землею обітованою, де панували краса, мир і спокій.

Том з'явився на узбіччі вулиці з відром вапна та довгою малярською щіткою в руках. Він зміряв оком паркан, і вся

його радість умить розвіялась, а душу сповнила глибока туга. Тридцять ярдів дощаного паркана заввишки дев'ять футів! Увесь світ здався йому нікчемним і безглуздим, а саме життя — важеним тягарем. Зітхнувши, він умочив щітку у відро й провів нею по верхній дошці паркана, тоді зробив те саме ще й ще раз і, порівнявши жалюгідну білу смужку з безмежним небіленим обширом, скрушно сів на огорожку коло дерева.

Із хвіртки, наспівуючи «Дівчата з Буффало», підстрибцем вибіг Джим з бляшаним відром у руці. Ходити по воду до міської помпи звичайно здавалося Томові марудним ділом, але тепер він подумав, що це не так уже й погано. Згадав, що коло помпи завжди велелюдно: білі й чорні хлопці та дівчата, дожидаючи своєї черги, відпочивали там, мінялись іграшками, сварилися, билися, пустували. Згадав і те, що хоча до помпи було всього якихось півтораєста кроків, Джим ніколи не повертався з водою раніш як за годину, та й то доводилося мало не щоразу когось по нього посилати.

— Слухай, Джиме, — сказав Том, — давай я принесу води, а ти тут трохи побілиш.

Джим похитав головою і відповів:

— Не можу, паничу Томе. Стара пані звеліли мені мерщій іти по воду й не спинятися ніде дорогою. Вони сказали: мабуть, панич Том покличуть мене білити паркан, то щоб я йшов собі й робив своє діло, а про паркан вони самі подбають.

— Та не слухай ти її, Джиме. Вона багато чого каже. Дайно мені відро — я миттю зганяю. Вона й не знатиме нічого.

— Ой ні, паничу Томе, боюся. Стара пані голову мені одірвуть. Бачить Бог, одірвуть.

— *Вона?* Та вона ніколи нікого не скривдить, хіба що наперстком по голові стукне — а хто ж цього боїться? Говорить вона справді всякі страхіття, але ж від тих балачок ніякої шкоди, якщо тільки вона сама не плаче... А я дам тобі кульку, Джіме. Білу, мармурову!

Джім завагався.

— Білу мармурову кульку, Джіме! Це ж просто чудо.

— Ой, то чудова кулька, паничу Томе, побий мене Бог! Але я так страшенно боюся старої пані...

— А ще, коли хочеш, я покажу тобі свою болячку на нозі.

Джім був усього лише людина і перед такою спокусою встояти не міг. Він поставив відро, взяв білу мармурову кульку й з величезною цікавістю схилився над великим пальцем Томової ноги, з якого той помалу розмотував пов'язку. Але вже наступної миті Джім щодуху мчав вулицею, побрязкуючи відром і шулячись від болю нижче спини, Том завзято білив паркан, а тітка Поллі залишила бойовище з пантофлею в руці й тріумфом у очах.

Але завзяття Томового вистачило ненадовго. Він почав думати про те, як весело мав провести суботній день, і його опосів ще більший смуток. Скоро інші хлопці, вільні як птахи, рушать до всяких принадних місць, і як же вони збиткуватимуться з Тома, коли побачать, що він мусить працювати, — сама ця думка пекла його вогнем. Він видобув на світ свої скарби й почав роздивлятись їх: пола-

мані дрібнички, кульки, інший мотлох, — усе воно, може, й пішло б в обмін на чужу працю, але навряд чи його вистачило б, щоб купити бодай півгодини цілковитої волі. Отож, облишивши будь-яку надію підкупити товаришів, він сховав до кишені ті вбогі цяцьки, і в цю ж таки темну хвилину зневіри на нього раптом зійшло натхнення. Атож, не що інше, як чудове, запаморочливе натхнення.

Том узяв щітку й заходився спокійно працювати далі. Незабаром у кінці вулиці показався Бен Роджерс — той самий хлопець, чиїх кпинів він боявся над усе. Бен посувався вперед таким собі веселеньким підтюпцем-вистрибцем, і це свідчило, що душа його сповнена радості й добрих сподівань. Він їв яблуко і час від часу видавав протяглий мелодійний гудок, а за ним басовите «дін-дон-дон, дін-дон-дон» — то він зображував із себе пароплав.

Наближаючись, Бен сповільнив швидкість, вийшов на середину вулиці і, нахилившись на правий борт, повернув до узбіччя — неквапливо, старанно й з належною солідністю, бо вдавав «Велику Міссурі», що мала осадку в дев'ять футів. Він був водночас і пароплав, і капітан, і сигнальний дзвін, отож мусив уявляти, ніби стоїть сам на собі, на капітанському містку, сам дає команди й сам їх виконує.

— Спиняй машину! Дін-дін-дін! — Пароплав майже втратив швидкість і, ледь посуваючись, наближався до берега. — Здай назад! Дін-дін-дін! — Обидві його руки нерухомо витяглись по боках. — Ще трохи назад з правого борту! Дін-дін-дін! Чу-чу-чу! — Його права рука тим

часом виписувала широкі оберти, вдаючи сорокафутове колесо. — Ще трохи назад з лівого борту! — Почала обертатися ліва рука. — Стоп, правий борт! Дін-дін-дін! Стоп, лівий борт! Помалу вперед з правого борту! Стоп! Ще трохи з лівого борту! Дін-дін-дін! Чу-чу-чу!.. Віддати носовий швартов! Ворушись!.. Віддати задній! Гей там, не барися! Намотуй, намотуй! А тепер пускай!.. Машину спинено, сер! Дін-дін-дін! Шш-ш! Шш-ш! Шш-ш!.. (Це машиніст випускав пару.)

Том білив собі й не звертав на пароплав ані найменшої уваги. Бен пильно подивився на нього й мовив:

— А-а! То це *тебе* тут пришвартували, он як?

Відповіді не було. Том оглянув свій останній мазок очима митця, тоді ще раз легенько провів щіткою по паркану і знов подивився, як вийшло. Бен підійшов і став поруч нього. Томові так захотілось яблука, що аж слина покотилася, та він не облишав свого діла.

— То що, друже, мусимо працювати? — спитав Бен. Том рвучко обернувся і сказав:

— А, це ти, Бене! Я тебе й не помітив.

— Слухай, я оце йду купатися. Я, розумієш? А ти не хочеш? Та ні, ти, мабуть, краще попрацюєш, еге ж? Ну звісно, що попрацюєш.

Том якусь хвилю замислено дивився на товариша, тоді спитав:

— Що ти називаєш працею?

— А *оце* що — хіба не праця?

Том знову взявся білити й недбало відказав:

— Ну що ж, може, праця, а може, й ні. Я знаю тільки, що Томові Сойєру вона до вподоби.

— Ха, можна подумати, що тобі й справді *подобається* білити!

— Чи подобається? А чом би й ні? Хіба нам кожного дня випадає білити паркани?

Тепер усе постало в новому світлі. Бен навіть забув про своє яблуко. А Том ретельно водив щіткою туди й сюди, відступав на мить і дивився, як виходить, тоді щось підправляв то там, то інде і знов дивився. Бен стежив за кожним його рухом з дедалі більшою цікавістю і захопленням. Раптом він сказав:

— Слухай, Томе, дай і мені трохи побілити.

Том поміркував і спершу начебто ладен був погодитись, але потім передумав.

— Та ні, Бене, мабуть, нічого не вийде. Розумієш, тітка Поллі дуже прискіпується до цього паркана — він же, бач, виходить на вулицю. От якби це був задній паркан, я б не мав нічого проти, та й *вона* теж. А щодо цього паркана вона страх яка прискіплива: його треба так ретельно побілити, щоб ніде ані-ні. Певне, так зуміє хіба що один хлопець на тисячу, а може, й на дві тисячі.

— Та невже? Ой Томе, ну дай мені спробувати... хоч трішечки. Якби це ти мене просив, я б дав.

— Бене, та я б з охотою, слово честі, але ж тітка Поллі... Он і Джім хотів білити, а вона не дозволила, і Сід хотів, і Сідові не дозволила. Розумієш, як з мене питають? Ану ж візьмешся ти — і раптом щось не так...

— Ой, дурниці, я старатимусь не гірше за тебе. Ну дай спробувати... Слухай, а я віддам тобі серединку цього яблука.

— Ну що ж... Та ні, Бене, краще не треба. Я боюся.

— Я віддам тобі *все*, що лишилося.

Том випустив щітку з рук видимо знехотя, але з таємною радістю в душі. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» упрівав, працюючи під пекучим сонцем, відставний маляр сидів у затінку на якійсь діжці, погойдував ногами й, наминаючи його яблуко, замислював підступи проти нових жертв. А таких не бракувало: хлопці раз у раз пробігали вулицею, спинялись покепкувати — і лишалися білити паркан. Коли Бен зовсім видихався, Том продав наступну чергу Біллі Фішерові за «майже нового» паперового змія, а коли стомився й той, право білити придбав Джонні Міллер — за дохлого пацюка на мотузці, щоб крутити ним над головою, — і так далі, і так далі година за годиною.

На середину дня Том із жалюгідного злидня, яким був уранці, перетворився на справжнього багатія, що потопав у розкошах. Крім згаданих уже коштовностей, він мав дванадцять кульок, поламаний пищик, скельце від синьої пляшки, щоб дивитися крізь нього, порожню котушку, ключ, який нічого не відмикав, грудку крейди, скляну застичку від карафки, олов'яного солдатики, двійко пуголовків, шість пістонів, однооке кошеня, мідну дверну клямку, собачий нашийник — не було тільки собаки, — колодочку від ножики, чотири апельсинові шкуринки та стару поламану раму від квартирки. До того ж він чудово провів час,

тішачись безділлям і чималим товариством, а паркан стояв побілений аж у три шари! Якби не скінчилося вапно, Том обібрав би всіх хлопців у містечку.

Тепер він подумки сказав собі, що, зрештою, життя на цьому світі не таке вже й погане. Сам того не знаючи, він відкрив загальний закон, що керує всіма людськими вчинками: і кожен хлопець, і кожна доросла людина завжди прагнуть і домагатимуться тільки того, чого важко досягти. Коли б Том був великим і мудрим філософом, як-от автор цієї книжки, він зрозумів би, що Праця — це все те, що ми зобов'язані робити, а Гра — все, чого ми робити не зобов'язані. І це допомогло б йому усвідомити, чому робити штучні квіти чи марудитися ще над якоюсь нудотою — це праця, а збивати кеглі чи сходити на Монблан — усього лише розвага. В Англії деякі заможні пани полюбляють улітку самі правити запряженою четвериком поштовою каретою, проїжджаючи так щодня по двадцять-тридцять миль, — і тільки тому, що це коштує їм чималих грошей; та якби їм запропонували за це платню, розвага стала б працею, і вони відмовилися б від неї.

Хлопець поміркував ще трохи про ту істотну зміну, що відбулася в його становищі, а тоді подався з доповіддю до штаб-квартири.

Розділ III

Том з'явився перед тіткою Поллі, що сиділа біля відчиненого вікна в затишній кімнаті у глибині будинку, яка правила водночас за спальню, вітальню, їдальню і кабін-

нет. Лагідне літнє повітря, миротворна тиша, пахощі квітів та заколисливе гудіння бджіл справили на неї належний вплив, і вона куняла над своїм плетінням, бо не мала іншого товариства, крім kota, але й він спав у неї на колінах. Окуляри вона задля безпеки підняла аж на чоло, і вони лежали на її сивих косах. Тітка не мала сумніву, що Том давно кудись утік, і здивувалася з того, як безбоязно він став перед її очі.

— Тітонько, а тепер можна піти погуляти? — спитав він.

— Як, уже? Скільки ж ти зробив?

— Усе зробив, тітонько.

— Томе, не кажи мені неправди, я терпіти цього не можу.

— Я кажу правду, тітонько. Все зроблено.

Тітка Поллі не дуже вірила таким заявам. Отож пішла подивитися на власні очі й була б рада, якби Томові слова виявилися правдою бодай на двадцять відсотків. Та коли вона побачила, що весь паркан побілено — і не просто побілено, а якнайретельніше, в два чи три шари, та ще й проведено попід ним рівну білу смугу, — їй мало мову не одібрало з подиву. Нарешті вона сказала:

— Хто б міг подумати!.. Що ж, Томе, треба визнати: ти *вмієш* працювати, коли захочеш. — Але одразу ж трохи розбавила похвалу: — От тільки мушу сказати, що *хочеш* ти цього надто рідко. Гарзд, іди гуляй, та не забудь, коли маєш вернутися додому, а то дістанеш у мене!

Тітку так вразила небачена Томова працьовитість, що вона повела хлопця до комори, вибрала там найкраще

яблуко й дала йому разом з напутнім словом про те, що винагорода, здобута без гріха, ціною добродесних зусиль, завжди дорожча й любіша серцю. А поки вона закінчувала своє напучення дуже доречним висловом зі Святого письма, Том ухитрився поцупити пряника.

Він весело вибіг з дому й побачив Сіда, що саме піднімався надвірними сходами до кімнати на другому поверсі. Напохваті було повно добрячих грудок землі, і вони миттю замигтіли в повітрі й шаленим градом посипалися на Сіда. Перш ніж тітка Поллі отямилася з подиву й поспішила на допомогу, шість чи сім грудок устигли влучити у ворога, а Том уже зник за парканом. Була там, певна річ, і хвіртка, але Том здебільшого не мав часу добігти до неї. Тепер на душі в нього полегшало: він поквитався із Сідом, який накликав на нього халепу, вказавши тітці Поллі на його комір, зашитий чорною ниткою.

Том обійшов задвірками і повернув у брудний завулок, що огинав тітчин корівник. Та ось він уже поминув те небезпечне місце, щасливо уникши полону й кари, і поспіхом рушив до міського майдану, де, згідно з попередньою умовою, вже зібралися до бою два хлоп'ячих війська. Одним з них командував Том, другим — його задушевний приятель Джо Гарпер. Ці великі полководці не принижувалися до того, щоб битись особисто, — таке личило хіба що всякій дрібноті, — ні, вони сиділи поряд на пригірку й керували воєнними діями, передаючи накази через своїх ад'ютантів.

Після тривалої запеклої битви Томове військо здобуло славу перемогу. Тоді полічили вбитих, обмінялися поло-

неними, погодили привід до нового воєнного конфлікту й призначили день наступної битви. Обидва війська вишикувались у похідну колону й помарширували з поля бою, а Том рушив додому одинцем.

Проходячи повз будинок, де мешкав Джеф Тетчер, він побачив у садку незнайому дівчинку — чарівне голубооке створіння з двома довгими золотистими кісками, в білому платтячку та вишитих панталончиках. І щойно увінчаний славою звитяжець здався без жодного пострілу. Така собі Емі Лоренс ураз вивітрилася з його серця, не лишивши по собі й згадки. А він же думав, що кохає її до нестями, ну просто-таки обожно! Та виявилось, що то було не більш як скороминуще захоплення. Кілька місяців домагався він її прихильності, і тиждень тому вона зрештою сказала, що любить його; всього сім коротких днів він був героєм-переможцем, найщасливішим хлопцем у світі — і ось за одну мить Емі зникла з його серця, наче випадкова гостя, що прийшла й пішла собі.

Тепер він нишком побожно пас очима цього нового ангела, аж поки впевнився, що й дівчинка помітила його. А тоді, вдаючи, ніби й знати не знає, що вона там, почав «виставлятися» й виробляти всілякі безглузді хлоп'ячі штуки, щоб зачарувати її. Деякий час він отак по-дурному викаблучувався, але раптом, посеред карколомного акробатичного трюку, позирнув убік і побачив, що дівчинка вже не дивиться на нього, а простує до будинку. Том підступив до самого паркана й засмучено сперся об нього, сподіваючись, що вона затримається ще трохи. Дівчинка

на мить спинилася на ґанку, а тоді рушила до дверей. Ось вона вже ступила на поріг, і Том тяжко зітхнув. Та враз обличчя його засяяло: перш ніж зачинити за собою двері, дівчинка кинула через паркан квітку.

Том оббіг навколо квітки, а тоді спинився за крок від неї і, приставивши руку до очей, почав видивлятися в кінець вулиці, так ніби побачив там щось дуже цікаве. Потім підняв з землі соломинку, примостив собі на ніс і, відхилившись назад, спробував балансувати нею. Вигинаючись то в той, то в той бік, він підступав усе ближче до квітки, аж поки накрив її босою ногою і захопив гнучкими пальцями, а тоді поскакав геть на одній нозі й зник за рогом. Але тільки на хвилину, потрібну для того, щоб сховати квітку під куртку, ближче до серця, — чи, може, до шлунка, бо Том був не вельми обізнаний в анатомії, та й не доскіпувався до таких деталей.

Потім він повернувся до паркана й крутився там аж до смерку, «виставляючись» так само, як і перед тим. І хоча дівчинка більш не з'являлася, він тішив себе надією, що вона може стояти десь за вікном і бачити ті вияви його уваги. Нарешті він знехотя поплентав додому, і голова його аж туманіла від солодких мрій.

За вечерею Том був такий збуджений, що тітка Поллі лише мовчки дивувалась: яка це муха вкусила дитину? Він дістав доброї прочуханки за те, що кидався грудками в Сіда, та це на нього начебто анітрохи не вплинуло. Після того він спробував потягти грудку цукру під самим тітчиным носом і дістав за це по руках. Але тільки й сказав:

— Тітонько, а коли Сід тягає цукор, ви його не б'єте.

— Бо Сід ніколи не допікає людині так, як ти. А ще, якби я не стежила за тобою, ти перетягав би весь цукор.

Невдовзі вона вийшла до кухні, і Сід, радий, що йому все сходить з рук, миттю схопив цукорницю — та ще й з такою зловтіхою, що Томові несила було терпіти. Але цукорниця вислизнула в Сіда з руки, впала й розбилася. Том був у захваті. В такому захваті, що навіть здержав язика й промовчав. Ні, він не промовить ні слова, навіть коли повернеться тітка; він сидітиме тихцем, аж поки вона спитає, хто скоїв шкоду, — а тоді він уже *скаже*, і ото буде розкіш подивитися, як дістане по заслугі цей мазунчик!.. Тома аж розпирало від утіхи, і він насилу стримався, коли тітка повернулася з кухні й стала над розбитою цукорницею, вергаючи очима блискавиці поверх окулярів. «Ну, зараз почнеться!» — подумав Том. А в наступну мить сам простягся на підлозі! Караюча рука звелася над ним знову, і він заволав:

— Спиніться, за віщо ж ви *мене*? Її ж розбив Сід!

Тітка Поллі вражено завмерла, і Том чекав, що його по-жаліють і втішать. Та, коли до тітки вернулася мова, вона тільки й сказала:

— Ет! Напевне, тобі недарма перепало. Не може бути, щоб ти не утнув чогось, поки мене не було в кімнаті.

Потім вона відчула докори сумління, і їй захотілося сказати хлопцеві щось добре й лагідне, проте вона вирішила, що це буде сприйнято як визнання її вини, а ви-моги дисципліни такого не припускали. Отож вона не

сказала нічого й узялася до своїх справ, але серце в неї щеміло. Том супився в кутку, сповнений гіркої образи. Він знав, що в душі тітка Поллі стоїть перед ним на колінах, і похмуро втішався цією думкою. Нехай карається, а він і взнаки нічого не дасть, так наче все воно його не обходить. Знав він і те, що тітка раз у раз кидає на нього затуманений слізьми сумовитий погляд, але не хотів нічого помічати. Він уявив собі, ніби лежить і конає, а тітка, схилившись над ним, благає хоч слова прощення, та він одвертається до стіни й помирає, так і не сказавши того слова. Ну, то що почуватиме вона тоді?.. Потім малював в уяві, як його приносять додому з річки неживого, — кучері його мокрі, зболіле серце перестало битися. О, як вона припаде до його мертвого тіла, і з очей її потечуть рясні сльози, і уста її благатимуть Бога, щоб він повернув їй її хлопчика, якого вона ніколи, ніколи більше не буде кривдити! Та він лежатиме там, холодний, блідий і байдужий до всього, — бідолашний малий страдник, чиї муки нарешті скінчилися...

Том так розвередив собі душу цими зворушливими видіннями, що раз у раз ковтав сльози й мало не давився ними; сльози застиляли йому очі, а коли він моргав, переливалися через повіки, текли по щоках і капали з кінчика носа. І так було йому втішно плекати свої біди, що він просто не міг допустити до себе якихось земних радощів чи грубих веселощів, — надто свята була його скорбота; отож, коли незабаром до кімнати, пританцьовуючи, вбігла його двоюрідна сестра Мері, аж сяючи з радості, що нарешті

повернулася додому після нескінченного — цілий тиждень! — гостювання поза містом, він підвівся і, оповитий чорною хмарою смутку, вийшов у другі двері, тим часом як у перші разом з дівчиною вливалися сонячне проміння й веселі співи.

Він подався блукати віддалік від тих місць, де звичайно збиралися хлопці, і шукав безлюдних закутків, які більше пасували до його настрою. Зрештою його привабив причалений до берега довгий пліт, і хлопець умоствився на дальшому його кінці, споглядаючи похмурий обшир річки й бажаючи лиш одного: потонути одразу, нічого не відчувши й не зазнавши всіх тих страхіть, що звичайно супроводжують смерть. Потім він згадав про свою квітку, витяг її на світ, прим'яту й зів'ялу, і це викликало в нього новий приплив блаженної скорботи. Він подумав: а чи пожаліла б його *вона*, коли б знала? Чи заплакала б, чи захотіла б обняти його і втішити? Чи, може, байдужне одвернулася б, як і весь цей нікчемний світ? Ці думки завдавали йому такої солодкої муки, що він почав перебирати їх і знов повертати й так і так, аж поки геть заялозив. А тоді зітхнув, підвівся й зник у темряві.

Десь о пів на десяту чи о десятій він пішов безлюдною вулицею, де мешкала Кохана Незнайомка. Біля її дому він на хвилину спинився: ніде ні звуку, ні поруху, тільки тьмяний відсвіт свічки падав на завісу у вікні нагорі. То чи не там його божество? Том переліз через паркан, тихенько перейшов квітник і став під самим вікном. За-

дерши голову, він довго і зворушено дивився вгору. А потім ліг на землю, простягся горілиць і згорнув руки на грудях, тримаючи в них бідолашну зів'ялу квітку. Отак він і помре, сам-один у холодному, бездушному світі: ні притулку, де б прихилити голову, ні дружньої руки, що втерла б краплі передсмертного поту з його чола, ні любо-го обличчя, що жалісливо схилилося б над ним в останню годину. І отакого побачить його *вона*, визирнувши з вікна веселим ранком, і — о, чи зронить вона хоч сльозинку на його мертво, холодне тіло, чи зітхне хоч раз за квітучим молодим життям, що його так безжально й так дочасно занапастили?..

Раптом вікно розчинилось, священну тишу опоганив пронизливий голос служниці, і на простерте тіло мученика линув справжній водоспад!

Мало не захлинувшись, наш герой форкнув і підхопився на ноги. Щось просвистіло в повітрі, підкріплене приглушеною лайкою, брязнула вибита шибка, а тоді невеличка, ледь помітна постать перемахнула через паркан і зникла в темряві.

Коли невдовзі після того Том, уже роздягшись до сну, роздивлявся при світлі лойового недогарка свою мокру до рубця одіж, прокинувся Сід; може, він і мав непевний намір висловити деякі «міркування з приводу», але, побачивши з виразу Томових очей, що це небезпечно, визнав за краще промовчати.

Том ліг у ліжку, не завдавши собі клопоту помолитися, і Сід подумки відзначив це недбальство.

Розділ IV

Сонце зійшло над оповитою спокоем землею і осяяло своїми променями мирне містечко, немов благословляючи його. Після сніданку тітонька Поллі збирала всіх на сімейну відправу. Почали з молитви, побудованої на міцному підмурку з біблійних цитат, що їх сама тітка стулила докупі невеликими домішками рідкого вапна, що складалося з її власних тлумачень; а вже з тієї вершини, наче з гори Синай, вона виголосила сувору главу закону Мойсейового.

Після того Том, як то кажуть, оперезався мечем і взявся «товкти» вірші з Біблії. Сід вивчив свій урок ще кілька днів тому. І тепер Том напружував увесь свій хист, щоб запам'ятати п'ять віршів, які він сам вибрав з Проповіді на горі, — коротших він ніде не міг знайти.

Минуло півгодини, але уявлення про свій урок Том здобув дуже невиразне, бо розум його блукав по цілому безмежжю людської думки, а руки тим часом були зайняті сторонніми справами, що раз у раз відвертали його увагу. Мері взяла в нього книжку, щоб перевірити, як він вивчив урок, і Том почав навпомацки пробиратися крізь туман:

— Блаженні... е-е...

— Вбогі...

— Еге ж, вбогі... Блаженні вбогі... е-е...

— Духом...

— Духом... Блаженні вбогі духом, бо їх... їх...

— Їхнє...

— Бо їхнє... Блаженні вбогі духом, бо їхнє царство небесне... Блаженні... засмучені, бо вони... вони...

— Будуть...

— Будуть... е-е...

— Уті...

— Бо вони будуть... е-е... уті...

— Утіш...

— Бо вони будуть утіш... Ой, ну не знаю я, що вони будуть!

— Утішені.

— А, утішені!.. Бо вони будуть утішені... засмучені... Блаженні засмучені... ні, утішені, бо вони будуть... засму... е-е... *Що* вони будуть? Чому ти не підкажеш мені, Мері? Як тобі не соромно знущатися з мене?

— Ой Томе, який же ти, бідолаха, нетямкий! Я й не думала з тебе знущатися. Зовсім ні. А тобі треба піти й учити все спочатку. Не журися, Томе, якось вивчиш, а коли вивчиш, я подарую тобі одну дуже гарну *річ*. Ну, будь слухняним хлопчиком!

— Гаразд! А що то за річ, Мері? Скажи мені.

— Не бійся, Томе. Ти ж знаєш: як я сказала — щось гарне, то воно таки справді гарне.

— Еге ж, ти в нас така, Мері. Ну, гаразд, спробую надати ще...

Він «наддав ще» і, спонукуваний подвійною силою — цікавістю й бажанням дістати винагороду, — взявся до діла з таким запалом, що перевершив усі сподівання. Мері подарувала йому за це новісінький складаний ніжик фірми «Барлоу», що коштував дванадцять з половиною центів, і Томовому захвату не було меж. Щоправда, той ніжик

нічого не різав, зате був справжній, *непідробний* «Барлоу», і в цьому й полягала його особлива цінність; а от звідки хлопчачи західних штатів узяли, що такі ножі хтось стане підробляти й випускати ще гірші, — це було і, певне, назавжди залишиться незбагненною таємницею. Усе ж таки Том сяк-так поколупав своїм ножиком буфет і вже націлювся був на комод, коли його покликали збиратися до недільної школи.

Мері дала йому бляшану миску з водою і мило. Він пішов надвір, поставив миску на лавочку, тоді вмочив мило у воду й поклав поряд, закасав рукави, тихенько вилив воду на землю, а потім пішов до кухні й заходився ревно витирати обличчя рушником, що висів за дверима. Та Мері забрала в нього рушник і сказала:

— Як тобі не соромно, Томе! Хіба ж можна бути таким! Від води тобі ніякої шкоди не станеться.

Том трохи знітився. В миску знов налили води, і цього разу він постояв над нею з хвилину, набираючись духу, тоді з шумом утяг у себе повітря і взявся умиватись. Коли він трохи згодом знову ввійшов до кухні, заплющивши очі й навпомацки шукаючи рушника, з обличчя його стікала вода й мильна піна, незаперечно свідчаючи, що він таки вмився. Та коли він показався з-під рушника, виявилось, що й тепер не все гаразд: чисті були тільки щоки та підборіддя — щось ніби маска, — а вище й нижче темнів незрошений ґрунт, що тягся назад навколо шиї.

Тоді Мері взялася до нього сама, і вже з її рук він вийшов повноцінною людиною, що не різнилася кольором

шкіри від своїх білих братів. Його мокра чуприна була ретельно пригладжена щіткою, і короткі кучерики лежали рівно й гарно. (Том нишком уперто й старанно розгладжував свої кучері, намагаючись приліпити їх упритул до голови: він вважав, що кучеряве волосся властиве лише жінкам, і ті кучері отруювали йому все життя.) Потім Мері дістала з шафи костюм, що його Том уже два роки надягав тільки в неділю, — той костюм називали просто «другим», і з цього можна судити про багатство Томового гардеробу. Коли хлопець одягся, Мері «опорядила» його: застебнула аж до підборіддя гудзики на чистій куртці, розправила на плечах широкий комір, почистила Тома щіткою і, нарешті, увінчала його крапчастим солом'яним капелюхом. Тепер він мав надзвичайно пристойний і нещасний вигляд. Та й почував себе страшенно нещасним: застебнутий на всі гудзики чистий одяг сковував рухи, і це страшенно його дратувало. Він сподівався, що Мері забуде про черевики, та марно — вона, як і годиться, старанно змастила їх жиром і принесла йому. Томові урвався терпець, і він огризнувся: мовляв, його завжди примушують робити те, чого йому не хочеться. Але Мері почала умовляти:

— Ну прошу тебе, Томе, будь слухняний...

І він з бурчанням узув черевики. Мері хутенько зібралася й собі, і всі троє рушили до недільної школи, яку Том ненавидів усім серцем, а Сід і Мері любили.

Уроки в недільній школі тривали від дев'ятої до пів на одинадцять ранку, а потім починалася відправа. Двоє з них трьох незмінно лишалися послухати проповідь з до-

брої волі; третій також завжди лишався — але з інших, поважніших причин.

На твердих церковних лавах з високими спинками могло вміститися чоловік із триста. Сама церква була невелика, нічим не примітна, зі схожою на вузьку дощану скриню дзвіницею. При вході Том трохи відстав від Сіда та Мері й заговорив до приятеля, також убраного по-святковому:

— Слухай-но, Біллі, в тебе є жовтий квиток?

— Є.

— Що ти за нього хочеш?

— А що ти даси?

— Шматок локриці й рибальський гачок.

— Ану покажи.

Том показав. Огляд задовольнив власника квитка, і обмін відбувся. Потім Том виміняв за дві білі кульки три червоних квитки й ще за якийсь дріб'язок — два синіх. Із чверть години він перестрівав отак хлопців, що йшли до школи, і скуповував у них квитки різного кольору. Тоді разом з юрбою чистеньких і гомінливих хлопчиків та дівчаток зайшов до церкви, сів на своє місце й одразу ж завівся сваритись із найближчим хлопцем. Сварку припинив учитель — статечний літній чоловік; та тільки-но він повернувся спиною, Том смикнув за волосся учня, що сидів попереду, а коли той обернувся, він уже пильно дивився в книжку; потім штрикнув шпилькою іншого хлопця, щоб почути, як той зойкне, й дістав ще одну нагінку від учителя. Та й увесь Томів клас підібрався один до одного — беш-

кетний, галасливий і невгамовний. Виходячи відповідати урок, жоден не знав його до ладу й сподівався тільки на підказку. Але так чи інакше усі добувалися до кінця й отримували у винагороду невеличкі сині квитки з цитатами зі Святого письма: кожен такий квиток був платою за два вивчені біблійні вірші. Десять синіх квитків дорівнювали одному червоному, і їх можна було відповідно обміняти; десять червоних — одному жовтому, а вже за десять жовтих директор школи видавав учневі Біблію в дешевенькій оправі (за тих давніх добрих часів коштувала вона всього сорок центів). Чи в багатьох із моїх читачів вистачило б снаги й завзяття, щоб завчити напам'ять дві тисячі віршів, навіть якби їм пообіцяли за те Біблію з малюнками Доре? А от Мері здобула в такий спосіб уже дві Біблії — на це в неї пішло два роки сумлінної праці, — а один хлопець із німецької родини надбав аж чотири чи п'ять. Якось він прочитав напам'ять — і то ні разу не збившись — три тисячі віршів. Але таке напруження розумових здібностей виявилось надмірним, і відтоді він став наче несповна розуму, — то було неабияке нещастя для школи, бо раніше за урочистих нагод, при почесних гостях директор завжди виставляв того хлопчину «молоти язиком» (за словами Тома). А загалом тільки старшим учням вистачало терпіння зберігати свої квитки й місяцями нидіти над книжкою, щоб одержати Біблію, і тому вручення цієї нагороди було рідкісною і визначною подією. Учень, якому випадало це щастя, ставав того дня такою поважною персоною, що й у серцях інших спалахували честолюбні прагнення, хоч їх

вистачало тижнів на два, не більш. Що ж до Тома, то на-вряд чи його духовне нутро прагнуло самої тієї нагороди, але пов'язаних з нею слави та почесей він, безперечно, давно вже жадав усім своїм єством.

У належний час за кафедру став директор школи і, за-клавши вказівним пальцем потрібну сторінку молитовника, зажадав уваги. Коли директор недільної школи виголошує перед учнями свою звичайну невеличку промову, моли-товник у руці потрібен йому так само, як ноти співакові, що виходить на сцену співати соло; хоч навіщо вони по-трібні, лишається незбагненною загадкою, бо жоден з цих страдників ніколи не заглядає ні в молитовник, ні в ноти.

Директор був миршавий чоловічок років тридцяти п'яти, з рудуватою цапиною борідкою і коротко підстри-женим рудуватим волоссям, у твердому стоячому комірці, верхній край якого мало не впирався йому під вуха, а го-стрі ріжки стриміли спереду біля самих кутиків рота, — то був наче паркан, що змушував його дивитися тільки просто себе, а коли треба було поглянути вбік, він мусив повертатися всім тілом; підборіддя директорове лежало на краватці, що була завширшки й завдовжки з велику банкноту і мала торочки на кінцях; а носики його чере-виків згідно з модою тих часів хвацько загиналися вгору, мов полози санок, — такого шику тодішні модники до-сягали ціною неабияких зусиль, годинами сидючи проти стіни й упершись у неї ногами. Містер Уолтерс був дуже поважний на вигляд і дуже щирий та добродішній душею; він так побожно шанував святі речі й місця і так суворо

відмежовував їх від усього світського, що, сам того не усвідомлюючи, промовляв у недільній школі з такими модульціями в голосі, з якими ніколи не говорив у будні.

Свою промову він почав такими словами:

— А тепер, діти, я хочу, щоб усі ви сіли рівненько й тихенько і якусь часинку уважно послухали мене. От-от, саме так. Отак мають поводитися слухняні хлопчики й дівчатка. Але, я бачу, одна дівчинка дивиться у вікно. Здається мені, вона думає, що я десь там: може, сиджу на гілці й розмовляю з пташками. (Схвальне хихотіння.) А сказати я вам хочу, як приємно бачити, що стільки чистеньких веселих дитячих личок зібралося в цьому святому місці навчатись добра...

І так далі, й таке інше. Немає потреби наводити тут решту цієї промови. Вся вона побудована за незмінним зразком, а отже, добре нам знайома.

Остання третина промови була трохи затьмарена бійками та іншими негідними розвагами, до яких знову вдалися декотрі капосні хлопчаки, а також вовтузінням і перешіптуванням, що дедалі поширювалося й сягнуло навіть підніжжя таких самотніх і непохитних скель, як Сід і Мері. Та коли голос містера Уолтерса завмер, нараз ущух і весь той гомін, і кінець директорової промови зустріли вдячною мовчанкою.

Власне, причиною того шепотіння почасти стала досить незвичайна подія: поява гостей — адвоката Тетчера в супроводі якогось хирлявого дідка, а за ними — вродливого ставного чоловіка середніх літ з гарною срібля-

стою чуприною та поважної дами, напевне, його дружини. Дама вела за руку дівчинку. Томові вже давно не сиділося на місці: він був збуджений і невдоволений, до того ж його гризло сумління, і він уникав зустрічатись очима з Емі Лоренс, бо не міг витримати її закоханих поглядів. Та коли він побачив малу незнайомку, душа його враз запалала від захвату й блаженства. І вже наступної миті він виставлявся як тільки міг: штурхав хлопців, смикав їх за волосся, робив гримаси, — одне слово, зі шкіри пнувся, щоб зачарувати дівчинку й заслужити її схвалення. Його радісне піднесення затьмарювала лише одна темна пляма: спогад про те, як його принизили під вікном оселі цього ангела, — одначе й вона скоро зникла, змита, як малюнок на піску, хвилями щастя, що захлюпнули його душу.

Гостей посадили на почесні місця, і, закінчивши свою промову, містер Уолтерс відрекомендував їх школярам. Виявилося, що той чоловік середніх літ — не хто інший, як сам окружний суддя, чи не найвидатніша персона, що її будь-коли бачили ці дітлахи; отож їм кортіло довідатися, з чого він зліплений, і, з одного боку, хотілося б, щоб він загарчав, а з другого — було лячно. Суддя приїхав з Константинополя, аж за дванадцять миль звідти, а отже, доволі помандрував по світу, і оці-от його очі бачили й будинок окружного суду, що, за чутками, мав цинкову покрівлю. Про побожний трепет, який навіювали ці думки, свідчила й урочиста мовчанка, й десятки пар захоплених очей. Ще б пак, то ж був знаменитий суддя Тетчер, брат адвоката

з їхнього містечка. І Джеф Тетчер, адвокатський синок, одразу ж поліз уперед, щоб показати, всім на заздрість, як близько він знайомий з великою людиною. Коли б він міг почути перешіптування товаришів, воно б прозвучало для нього солодкою музикою.

— Ти диви, Джімі, іде туди! Поглянь, подає йому руку... вітається з ним! Ах ти ж чорт!.. А скажи, ти б хотів бути Джефом?..

Містер Уолтерс виставлявся по-своєму: всіляко виявляв свою ретельність, сипав наказами, міркуваннями, зауваженнями, стромляв носа куди треба й куди не треба. Бібліотекар теж виставлявся, гасаючи туди-сюди з обремками книжок і зчиняючи непотрібну метушню, яку дуже любить отаке комашине начальство. Молоді вчительки виставлялися, лагідно нахиляючись над учнями, яких зовсім недавно скубли за вуха, сварячись пальчиком на малих шибеників і гладячи по голівці слухняних діточок. Молоді вчителі виставлялися, суворо вичитуючи учням за дрібні провини, з найменших приводів показуючи свою владу й пильно стежачи за дисципліною. І майже всім учителям, незалежно од віку й статі, раптом стало конче потрібно щось у книжковій шафі поруч з кафедрою, і вони по двічі, а то й по тричі з удаваною досадою поверталися туди. Дівчатка також виставляли-ся як могли, а хлопці виставлялися з таким завзяттям, що довкола тільки й чути було ляскіт кульок із жованого паперу та глухі звуки стусанів. А над усім тим підносився у своєму кріслі великий суддя Тетчер, обдаровуючи *цілу*

школу величною суддівською усмішкою і неначе гріючись у промінні власної величі, — він-бо теж «виставлявся».

Одного лише бракувало містерові Уолтерсу для цілковитого щастя: нагоди вручити заохочувальну Біблію і явити перед високим гостем чудо-учня. Декілька школярів мали жовті квитки, але ніхто не набрав потрібного числа — директор уже розпитав про це кращих із кращих. Багато дав би він, щоб повернути до школи того німчика при здоровому розумі!

Аж раптом тоді, коли він уже втратив будь-яку надію, наперед вийшов Том Соєр з дев'ятьма жовтими, дев'ятьма червоними та десятьма синіми квитками й зажадав, щоб йому дали Біблію. То був наче грим з ясного неба. Містер Уолтерс і думки не припускав, що цей учень зможе заявити права на таку нагороду в найближчі десять років. Але й ухилитися не випадало: до сплати було пред'явлено законні чеки, і їх належало оплатити. Тома вивели на підвищення, де сиділи суддя та інші обранці, і про велику подію оголосили з кафедри. То була найбільш приголомшлива новина за останнє десятиліття, і вона справила таке величезне враження, що новий герой одразу піднісся до рівня судді, і тепер уся школа їла очима два чуда замість одного. Хлопців точили заздрощі, але найдужче каралися ті, хто надто пізно зрозумів, що вони самі допомогли цьому несправедливішому злетові, промінявши свої квитки на ті багатства, які Том надбав, дозволяючи іншим білити замість нього паркан. Вони люто зневажали себе за те, що попалися на гачок цьому хитрому дурисвітові, цьому підступному змієві-спокуснику.

Вручаючи Томові нагороду, директор виказав усю красномовність, на яку міг здобутися за таких обставин; але його словам бракувало справжнього запалу: бідолаха нутром чув, що тут щось не те і до правди краще не докопуватись; було просто неймовірно, щоб цей хлопчисько накопичив дві тисячі снопів біблійної мудрості, коли всім відомо, що його хисту заледве вистачить на дванадцять.

Емі Лоренс і пишалася, й раділа, й старалася, щоб Том міг побачити це на її обличчі, але він не дивився на неї. Вона здивувалася, потім трохи занепокоїлась; потім у неї виникла невиразна підозра — й одразу ж зникла, та невдовзі з'явилася знову; дівчинка стала придивлятися, і один скрадливий погляд підказав їй розгадку — і тоді серце її розбилося, від ревності та гніву на очі навернулися сльози, і вона зненавиділа весь світ. А найдужче — Тома (так їй здавалося).

Тома відрекомендували судді, але хлопець не міг ні ворухнути язиком, ні звести дух, а серце його дрібно тіпалося: почасти з побожного трепету перед величчю цього чоловіка, та головне — тому що він був її батьком. Якби там було темно, Том залюбки впав би перед ним на коліна.

Суддя погладив хлопця по голові, назвав розумником і спитав, як його звуть. Том затнувся, хапнув ротом повітря й нарешті мовив:

— Том.

— Та ні, мабуть, не Том, а...

— Томас.

— Отож-бо. Я так і подумав, що твоє ім'я трохи довше. Дуже добре. Але ж ти маєш ще й прізвище, то, може, скажеш і його?

— Скажи панові судді своє прізвище, Томасе, — втрутився містер Уолтерс. — І шануйся, не забувай казати «сер».

— Томас Соїєр... сер.

— Отак! Зовсім добре. Молодець. Гарний хлопчик. Дві тисячі віршів — це таки багато, дуже й дуже багато. Та ти ніколи не пошкодуєш, що доклав стільки праці, аби вивчити їх, бо знання — це найдорожче, що є на світі, воно робить людину великою і доброю. Колись ти й сам, Томасе, станеш великою і доброю людиною, і тоді ти озирнешся назад і скажеш: «Усе це я завдячую тому, що в дитинстві мав щастя навчатися в недільній школі, усе це я завдячую моїм любим учителям, які відкрили мені дорогу до знання, моему доброму директорові, що заохочував мене, наглядав за мною і подарував мені Біблію, чудову, розкішну Біблію, яка лишиться зі мною на все життя! І все це завдяки тому, що мене так добре виховували!» Ось що ти скажеш, Томасе, і ці дві тисячі віршів будуть для тебе дорожчі від усякого багатства, Томасе, атож, дорожчі від усякого багатства. А тепер чи не розповів би ти мені й оцій дамі щось із того, що ти вивчив? Я певен, що розповіси, бо ми пишаємося хлопчиками, які так люблять шкільну науку. Ти ж, звісно, знаєш, як звали всіх дванадцятьох апостолів? То, може, назвеш імена перших двох?

Том стояв з дурнуватим виглядом і шарпав себе за гудзик. Тоді нараз почервонів і похнюпив очі. Серце містера

Уолтерса покотилося в п'яти. Він подумав: хлопчисько не годен відповісти на найпростіше запитання, і надало ж судді питати його! Та все ж він відчув, що повинен втрутитись, і озвався знову:

— Відповідай панові судді, Томасе, не бійся.

Том і далі німував.

— Ось мені ти скажеш, я знаю, — звернулася до нього дама. — Перших двох апостолів звали...

— *Давид і Голіаф!*

Опустімо завісу милосердя над кінцем цієї сцени.

Розділ V

Незадовго до пів на одинадцять задзвонив тріснутий дзвін невеличкої церкви, і люди почали сходитися до ранкової проповіді. Учні недільної школи розбрелися по всій церкві, сідаючи на лави разом із батьками, щоб увесь час бути в них перед очима. Прийшла тітка Поллі, і Том, Сід та Мері сіли коло неї. Тома посадили біля самого проходу — чимдалі од відчиненого вікна та спокусливих видовищ надворі. А тим часом надходили все нові люди: старезний і вбогий поштмейстер, що бачив і кращі дні; мер з дружиною (серед іншого непотребу в містечку був і мер); мировий суддя; вдова Дуглас — гарна чепурна жінка років сорока, добра й щедра душа, багата власниця єдиного в містечку великого будинку, справжнього палацу на пагорбі, та ще й дуже гостинного палацу, де влаштовувались найбільш святі, якими міг похвалитися Сент-Пітерсберг;

поважний, зігнутий дугою майор Уорд та його дружина; адвокат Ріверсон, також помітна особа, — він нещодавно прибув сюди з іншої округи; найперша місцева красуня в супроводі табунця юних чарівниць, виряджених у батист зі стрічками; за ними — цілий гурт молодиків: міські службовці, прилизані й напوماджені кавалери, що стояли півколом при вході, безглуздо всміхаючись і посмоктуючи головки своїх ціпків, аж поки пропустили повз свій стрій останню з дівчат; і нарешті, на завершення, — Зразковий Хлопчик, Віллі Мафферсон, зі своєю матусею, яку він так дбайливо оберігав, наче вона була кришталева. Він завжди супроводив її до церкви й був улюбленцем усіх місцевих дам. Зате хлопці всі, як один, ненавиділи його: надто вже він був добропристойний, а до того ж їм без кінця «кололи ним очі». Як завжди в неділю, із задньої кишені в нього ви-зирав білий носовичок — мовби ненавмисне. Том ніколи не мав носовика і вважав тих хлопців, які ним послуговуються, жалюгідними жевжиками.

Коли вся паства зібралася, церковний дзвін продзвонив ще раз, підганяючи недбальців і роззяв, а тоді в церкві запала урочиста тиша, яку порушувало лише хихотіння й перешіптування півчих на хорах. Тамтешні півчі завжди хихотіли й перешіптувалися впродовж усієї відправи. Знав я колись один церковний хор, що поводився пристойно, але вже не пригадую де. Надто багато часу минуло відтоді, і все те майже зовсім забулося, але, здається, був той хор десь за кордоном.

Священик назвав гімн і натхненно прочитав його від початку до кінця в тій особливій манері, яку так полю-

бляють у тамтешніх краях. Він починав рядок помірним тоном, далі поступово брався нагору і, сягнувши певного рівня, щосили викрикував найвище слово, а потім немовби шугав у воду з пружної дошки.

Чи ж я розкошуватиму в *садах НЕБЕСНИХ*
серед квітів,
Коли брати мої ведуть *борню КРИВАВУ*
на цім світі?

Усі вважали його чудовим декламатором. На церковних «сходинах» його завжди просили почитати вірші, і, коли він закінчував, дами здіймали руки догори, а потім безпорадно опускали їх на коліна, заковували очі й трусили головами, наче промовляли: «Немає слів сказати, як це прекрасно, *аж надто* прекрасно для цього грішного світу!»

Після того як проспівали гімн, велебний містер Спрег перетворився на живий бюлетень оголошень і став оповіщати паству про всілякі громадські збори, бесіди й таке інше, аж поки всім почало здаватися, що отак він і говоритиме аж до другого пришествя, — дивний звичай, якого й досі дотримуються в Америці, навіть по великих містах, і це коли в наш час видається стільки газет. На жаль, нерідко буває так: чим менше виправдана якась усталена традиція, тим важче її позбутися.

Аж ось священик розпочав молитву. Добренну, щедрю молитву, в якій не було забуто нічого: помолитись і за церкву, і за малих дітей у парафії, і за інші церкви в містечку,

і за саме містечко, і за округу, і за штат, і за урядовців штату, і за Сполучені Штати Америки, і за всі церкви в Сполучених Штатах, і за весь уряд; за бідолашних моряків, що борознять бурхливі моря; за гноблені народи, що стогнуть під ярмом європейських монархів і східних деспотів; за тих, що перед світлом і словом Божим мають очі, але не бачать, і мають вуха, але не чують; за поган на далеких океанських островах; а на завершення — за те, щоб священникові слова дійшли до кожного і, мов насіння, кинуте в родючий ґрунт, дали добру прорість, а згодом і щедрий урожай. Амінь.

Зашелестіли спідниці жінок, і парафіяни, що підвелися на час молитви, знову посідали. Хлопець, чий життєпис викладено в цій книжці, анітрохи не тішився молитвою — лише терпів її, та й то на превелику силу. Він ані хвилини не постояв спокійно, та хоча й не дослухався до суті пасторових слів, проте відзначав подумки, що вже сказано, — бо давно знав напам'ять, що за чим має йти, і, коли пастор додавав часом щось нове, Томове вухо одразу вловлювало найменшу відміну, і тоді все єство його повставало: він вважав ті доповнення нечесними й неподобними. Посеред молитви на спинку лави перед Томом сіла муха й почала краяти йому душу: вона то терла одна об одну складені до купи лапки, то обхоплювала ними голову й так завзято шарувала її, що мало не відривала від тулуба — аж видно було тоненьку, як ниточка, шию; то погладжувала задніми лапками крильця й розправляла їх, наче фалди фракa; одне слово, робила весь свій туалет так спокійно і незворушно,

ніби почувала себе в цілковитій безпеці. Власне, так воно й було: хоч як свербіли в Тома руки схопити її, утнути таку штуку під час молитви він не зважувався, бо вірив, що тим занапастить свою душу. Зате як тільки священник дійшов до кінця, Томова рука сама подалася вперед, і на слові «амінь» муха опинилась у полоні. Та тітка Поллі застукала його на гарячому й звеліла випустити муху.

Священик прочитав цитату з Біблії, а тоді затарабанив свою проповідь, страшенно довгу й нудну, так що невдовзі багато хто почав куняти, хоч ішлося там про жажливі муки грішників у пеклі та про спасенних обранців Божих, — що-правда, їх мала лишитися така мізерна купка, що й спасати було не варт. Том пильно лічив сторінки: після проповіді він завжди знав, скільки прочитано сторінок, але майже ніколи — про що в ній говорилося. А втім цього разу його на часинку зацікавив і самий зміст. Пастир саме змальовував величну й зворушливу картину того, як настане на землі царство Боже, і зберуться разом праведники з цілого світу, і ляжуть поряд лев та ягня, і мала дитина поведе їх. Але весь пафос і висока мораль цього прекрасного видовища пропали для хлопця марно: його вразила лише видатна роль, яку призначалося малій дитині, та ще й перед очима праведників цілого світу, і йому навіть захотілося самому стати тією дитиною, — звісно, якщо лев буде ручний.

Та в наступну хвилину муки Томові поновилися, бо далі знов пішло нудне просторікування. Аж раптом він згадав, яку чудову забавку має в кишені, і видобув її на світ. То був великий чорний жук із страхітливими щелепа-

ми — «кусач», як називав його Том. Він лежав у коробочці від пістонів і, коли Том відкрив її, одразу ж учепився йому в палець. Хлопець з несподіванки шарпнув рукою, і жук полетів у прохід між лавами й упав на спину, а вкушений палець Том застромив у рот. Жук лежав на підлозі й безпорадно дригав лапками, неспроможний перевернутися. Том дивився туди, і його так і поривало схопити жука знов, але той лежав надто далеко. Дехто з людей, яким нудно було слухати проповідь, також помітили жука і тепер з цікавістю стежили за ним.

Незабаром у проході з'явився чийсь пудель, знуджений і розімлілий від літньої спеки й тиші; йому набридло сидіти без діла, і він жадав переміни. Побачивши жука, пес одразу пожвавішав і закрутив хвостом. Він оглянув свою здобич, обійшов навколо, понюхав з безпечної віддалі, знов обійшов навколо; потім посмілішав, підступив ближче і обнюхав жука; вишкірив зуби й спробував куснути, але схибив; тоді спробував ще раз і ще; ця розвага йому сподобалась, він ліг на живіт, поклав передні лапи обабіч жука й провадив свою гру. Та зрештою це йому набридло, і він став необачний і неухважливий. Голова його хилилася, опускаючись чимраз нижче, аж поки він торкнувся жука мордою — і той вчепився в неї. З пронизливим скавулінням пудель шарпнув головою, і жук, відлетівши кроків на два, знов упав на спину. Глядачі, що сиділи біля проходу, трусилися від стримуваного сміху, дехто з жінок затулив обличчя віялами чи хусточками, а Том аж умлівав від щастя.

У пса був дурнуватий вигляд, та й, певне, почував він себе дурнем, але душу його сповнювало обурення й жа-
доба помсти. Отож він підступив до жука й знову почав
обережно нападати: крутився довкола й насакував з усіх
боків, шкріб передніми лапами за якийсь дюйм від комахи,
клацав зубами і так крутив головою, що аж вуха хляпа-
ли. Але незабаром жук йому знов набрид; пес поганявся
був за мухою, та це його не розважило; потім подався за
мурашем, майже соваючи носом по підлозі, і теж скоро
відстав; тоді він позіхнув, хекнув і, зовсім забувши про
жука, всівся просто на нього.

Дике, сповнене болю скавучання розляглося по цер-
кві, і пудель стрімголов помчав проходом; усе так само
виючи, він крутнувся перед вівтарем і шутнув у другий
прохід; умить опинився біля дверей, а там знову крутнув-
ся й гайнув назад до вівтаря; чим швидше він гасав, тим
пронизливіше скавулів і скоро перетворився на якусь во-
лохату комету, що кружляла по своїй орбіті із швидкістю
світлового променя. Нарешті знавіснілий від болю страд-
ник метнувся вбік і скочив на коліна своєму господаре-
ві; той пожбурихав його за вікно, і розпачливе скавучання
почало швидко віддалятися, а невдовзі й зовсім затихло.

На той час уже всі, хто був у церкві, сиділи з розпаші-
лими обличчями, задихаючись від стримуваного сміху,
а проповідь неначе застигла на мертвій точці. Аж ось вона
посунулась далі, однаке тепер кульгала й спотикалася на
кожному кроці і вже не могла справити на слухачів на-
лежного враження; навіть у відповідь на слова, перейняті

глибокою скорботою, з-за високих спинок віддалених лав раз у раз чулися приглушені вибухи нечестивого сміху, так наче бідолашний проповідник сказав щось напрочуд смішне. Отож усі відчували неабияку полегкість, коли ця мука скінчилась і священник поблагословив паству.

Том Соєр ішов додому дуже веселий, думаючи про те, що й служба Божа іноді може дати якусь утіху, коли її трохи урізноманітнити. Лише одна думка трохи затьмарювала йому душу: гаразд, нехай би той пудель погрався з його жуком, але ж ніхто не дозволяв йому забирати жука з собою!

Розділ VI

В понеділок уранці Том прокинувся дуже нещасний. Так бувало кожного понеділка, бо з нього починався новий тиждень нескінченних тортур у школі. І Том щоразу зітхав: краще б уже зовсім не було субот і неділь — тоді в'язниця і кайдани не здавалися б такими нестерпними.

Він лежав і думав. І раптом йому саянуло, що непогано було б захворіти — тоді б він не пішов до школи. Зажеврив тьмяний вогник надії. Том прислухався до свого організму. Ніде нічого не боліло, і він став шукати далі. Цього разу йому здалося, ніби в нього з'явилися ознаки кольок у животі, і, покладаючи на них чималі сподівання, він намагався посилити їх. Але ті ознаки ставали дедалі слабкіші й нарешті зовсім зникли. Том подумки обстежував себе далі. Аж раптом знайшов щось іще. Один з його верхніх

передніх зубів хитався. То була щаслива нагода, і Том уже збирався застогнати — «для початку», як то кажуть, — коли йому спало на думку: якщо він стане перед судом з цією заявою, тітка візьме та й вирве йому зуба, а це буде боляче. Тому він вирішив лишити зуб у запасі й пошукати чогось іншого. Якийсь час нічого не наверталось на думку, а потім він згадав, як лікар розповідав про одну таку болячку, що на два чи три тижні вклала людину до ліжка та ще й мало не залишила її без пальця на руці. Хлопець зараз же вистромив ногу з-під простирадла й пильно оглянув свою болячку на великому пальці. Щоправда, ознак тієї страшної хвороби він не знав, проте вирішив, що спробувати можна, й почав надсадно стогнати.

Та Сід спав собі, наче нічого й не сталося.

Том застогнав ще гучніше, і йому здалося, що палець ніби й справді поболює.

Сід і вухом не вів.

Том так старався, що аж захекався. Він перевів подих, тоді набрав у груди повітря і так застогнав кілька разів підряд, що й мертвий прокинувся б.

А Сід хропів собі далі.

Тома взяла злість. Він покликав: «Сіде, Сіде!» — і поторсав його. Це дало бажані наслідки, і Том знову застогнав. Сід позіхнув, потягся, хропнув востаннє і, спершись на лікоть, втупив очі в Тома. Том і далі стогнав. Сід гукнув його:

— Томе! Чуєш, Томе!..

Відповіді не було.

— Томе! Гей, Томе! Що з тобою, Томе? — Сід труснув брата за плечі, з тривогою вдивляючись у його обличчя.

Том простогнав:

— Ой, не треба, Сіде. Не шарпай мене!..

— Та що ж із тобою таке, Томе? Я піду покличу тітоньку.

— Ні-ні... не треба... Може, воно й так минеться. Не клич нікого.

— Та як же не клич!.. Ой, не стогни ти так, Томе, це ж просто жах! І давно тебе отак?..

— Кілька годин... Ой Сіде, не вовтузся, ти мене доконаєш!..

— Томе, чому ж ти не збудив мене раніше?.. Ой Томе, не *стогни*! В мене мороз поза шкірою йде від твого стогну. То що ж воно в тебе таке, га, Томе?

— Я все тобі прощаю, Сіде. (Стогін.) Геть усе, чим ти переді мною завинив. Коли я помру...

— Ой Томе, ти ж іще не помираєш, правда? Не треба, Томе, не помирвай!.. Може, тобі...

— Я всім прощаю, Сіде. (Стогін.) Так і скажи їм, Сіде. А ще, Сіде, візьмеш мою раму від квартирки та однооке кошенья й віддаси тій новій дівчинці, що недавно сюди приїхала. І скажеш їй...

Та Сід уже вхопив свою одержу й дременує геть. Тепер Том і справді страждає — так розпалилась його уява, — тому й стогін його звучав цілком природно.

Сід стрімголов збіг сходами вниз і закричав:

— Ой тітонько Поллі, йдіть мерщій! Том помирає!

— Помирає?

— Еге ж! Швидше йдіть, не баріться!

— Дурниці! Не вірю!

Та все ж вона підтюпцем подалася нагору, а за нею слідом — Сід і Мері. Обличчя тітчине зблідло, губи тремтіли. Підбігши до ліжка, вона засапано мовила:

— Ну, Томе! Що з тобою, Томе?

— Ой тітонько, я...

— Що таке, Томе?... Що тобі сталося, дитино?!

— Ой тітонько, в мене на пальці гангрена!

Стара впала на стілець і спершу засміялася, потім заплакала, а тоді посміялась і поплакала водночас. Це заспокоїло її, і вона сказала:

— Ну й утнув же ти мені штуку, Томе!.. А тепер покинь свої вигадки, і щоб я такого більше не чула!

Стогін затих, і біль у пальці зник сам собою. Том почув себе досить ніяково і сказав:

— Тітонько Поллі, я ж таки думав, що це гангрена, і мені справді так боліло, що я й про свій зуб забув.

— Про зуб? А що там у тебе із зубом?

— Хитається і болить страшенно, просто несила терпіти.

— Ну, ну, стривай, тільки не стогни знову! Розтули рота... Атож, і справді хитається, але від цього не вмирають... Мері, принеси-но мені шовкову нитку та гарячу голловешку з кухні.

— Ой тітонько, не треба! — заскиглив Том. — Не виривайте його! Він уже й не болить. От не зійти мені з цього

місця, аніскілечки не болить! Не треба, тітонько! Я й так піду до школи.

— А, он воно що! То всю цю бучу ти затіяв для того, щоб не йти до школи, а втекти на річку рибалити? Ой Томе, Томе, я так тебе люблю, а ти без кінця краєш моє старе серце своїми дикими вибриками!

Тим часом принесли зуболікарське знаряддя. Тітка зробила на кінці шовкової нитки петлю, наділа її на хворий зуб і міцно натягла, а другий кінець прив'язала до стовпчика ліжка. Тоді схопила вогненну головешку й рвучко тицьнула нею мало не в обличчя хлопцеві. Зуб вилетів і повис на прив'язаній до ліжка нитці.

Та за кожним випробуванням приходив винагорода. Коли після сніданку Том вирушив до школи, всі хлопці, яких він зустрічав дорогою, заздрили йому, бо тепер він мав між верхніми передніми зубами дірку й міг плюватися крізь неї зовсім по-новому, в дуже незвичайний спосіб. Цікаві потяглися за ним, мов почет, і хлопець з глибоким порізом на пальці, що досі був оточений загальною шаною і захопленням, миттю втратив і всіх своїх прихильників, і недавню славу. Це дуже засмутило його, і він сказав з удаваною зневагою, що плювати так, як Том Сойер, це суціль дріб'язок, на що інший хлопець зауважив: «Еге ж, що той виноград — він же зелений!» — і розвінчаний герой по-нуро поплентав геть.

Невдовзі Том зустрів юного відщепенця Гекльберрі Фінна, сина відомого в містечку пияка. Всі тамтешні матусі щиро ненавиділи й страшилися того Гекльберрі, бо він

був нероба, безпритульник і розбишака, а ще тому, що їхні діти тяглися до нього, тішились його забороненим товариством і шкодували, що не можуть бути такими, як він. Том, як і всі хлопці із поважних родин, заздрих привільному, безтурботному життю Гекльберрі і, хоч йому було суворо заборонено водитися з тим волоцюгою, не проминав жодної нагоди побути з ним. Гекльберрі завжди був одягнений в лахміття з дорослих людей, вкриті незліченними плямами й таке подерте, що аж клапті теліпалися з усіх боків. На голові в нього стриміла руїна здоровенного капелюха з напівобірваними крисами; куртка, коли він її напинав, сягала йому мало не до п'ят, а ґудзики позаду опинялися куди нижче від того місця, де їм належало бути; штани трималися на одній шлейці, звисаючи позаду порожньою торбою, і обтріпані холоші, якщо Гек не завдавав собі клопоту підкотити їх, волочилися по землі.

Гекльберрі був сам собі господар і робив усе, що йому заманеться. За сухої погоди він ночував на чужих ґанках, а коли дощило — в порожній бочці; йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, не треба було нікого слухатись; він міг ловити рибу чи купатися коли завгодно й де завгодно і проводити на річці стільки часу, скільки сам захоче; ніхто не забороняв йому битися й гуляти хоч до ночі; навесні він перший починав ходити босоніж, а восени останній взував щось на ноги; ніхто не примушував його вмиватись і перевдягатися в чисте; а ще він був неперевершений мастак лаятись. Одне слово, цей хлопець мав усе, що робить життя прекрасним. Так одностайно вважа-

ли засмикані й скуті всілякими утисками добропристойні сент-пітерсберзькі хлопці.

Том привітався до цього романтичного обідранця:

— Здоров, Гекльберрі!

— Здоров, коли здоровий!

— Що це в тебе таке?

— Здохлий кіт.

— Ану покажи ближче, Геку... Ти диви, зовсім задубів.

Де ти його взяв?

— Виміняв в одного хлопця.

— А що дав?

— Синій квиток і бичачий міхур — роздобув його на різниці.

— А квитка де взяв?

— Виміняв у Бена Роджерса два тижні тому за поганялку до обруча.

— Слухай, Геку, а навіщо потрібні здохлі коти?

— Навіщо? Зводити бородавки.

— Та ну, невже? Я знаю певніший засіб.

— Не може бути! Який?

— Гнила вода.

— Ха, гнила вода! Ні біса вона не варта, твоя гнила вода.

— Не варта, кажеш? А ти пробував?

— Я — ні. А от Боб Теннер пробував.

— Хто тобі казав?

— Ну, він сам казав Джефові Тетчеру, а Джеф сказав Джонні Бейкеру, а Джонні — Джімові Холлісу, а той —

Бенові Роджерсу, а Бен — одному негрові, а той негр сказав мені. Отак!

— То й що? Всі вони брехуни. Всі, хіба що крім негра. Його я не знаю, але ще зроду не бачив негра, який би не брехав. Дурниці! А ти, Геку, скажи мені, як Боб Теннер робив це.

— Та як — узяв та й умочив руку в трухлявий пень з дощовою водою.

— Серед дня?

— Авжеж.

— І стоячи обличчям до пня?

— Так... Мабуть, що так.

— І щось казав?

— Та, мабуть, нічого не казав. Не знаю.

— Ага!.. Та який же бісів дурень зводить отак бородавки гнилою водою? Певно, що нічого не вийде. Треба піти самому в лісову хащу, де є пень з дощовою водою, і там рівно опівночі стати до нього спиною, вмочити руку у воду й проказати: «Індіанська їжа ячмінне зерно! Забери бородавки, гнила вода, на дно!» А потім заплющити очі й швидко відійти на одинадцять кроків, тричі повернутися на місці і аж тоді йти додому, тільки ні до кого дорогою не озиватися. Бо як озвешся, то все піде нанівець.

— Еге ж, це начебто добрий спосіб, але Боб Теннер робив не так.

— Ха, певно, що не так, бо ж у нього тих бородавок як ні в кого в місті; а коли б він знав, як зводити їх гнилою водою, то жодної досі не мав би. Я сам, Геку, звів так тисячі

бородавок. У мене їх завжди повно на руках, бо я часто граюся з жабами. А ще я зводжу їх бобом.

— Еге ж, бобом добре. Я й сам зводив.

— Справді? А як ти це робиш?

— Ну, береш боба, розламаєш його на дві половинки, тоді надрізаєш бородавку, щоб виступила кров, мажеш кров'ю одну половинку боба й десь опівночі, за молодого місяця, закопуєш на роздоріжжі, а другу половинку спалюєш. І тоді ота половинка, на якій кров, тягтиметься до другої, а кров тягтиме до себе бородавку, і вона дуже скоро зійде.

— Усе так, Геку, твоя правда; тільки коли закопуєш ту половинку, треба ще проказати: «Біб рости, бородавка щезай і більш до мене не вертай!» — щоб було певніше. Так завжди робить Джо Гарпер, а він же їздив колись аж до Кунвілла і ще хтозна-де бував. А тепер скажи — як зводити бородавки здохлим котом?

— Ну, треба взяти kota й незадовго до півночі піти з ним на кладовище до свіжої могили, де поховано когось лихого; а рівно опівночі туди з'явиться чорт чи, може, й кілька чортів, але ти їх не побачиш, а тільки почувеш щось наче як вітер повіяв чи якусь їхню балачку; і коли вони потягнуть того лиходія з собою, ти кидаєш за ними свого kota й кажеш: «Мрець за чортом, кіт за мерцем, бородавка за котом — і я вас знати не знаю!» Будь-яку бородавку так зведеш.

— Таки схоже на те. А ти вже пробував так зводити, Геку?

— Ні, але мені сказала баба Гопкінс.

— Ну, то це, мабуть, правда. Вона ж, кажуть, відьма.

— Кажуть! Та я, Томе, *напевне* знаю, що відьма. Вона й батечка мого заворожила, я від нього самого це чув. Іде він якось, аж бачить — вона чаклує, лихий чар на нього напускає. Він як схопить каменюку — і ледь-ледь вона відскочила, а то був би їй капець. Ну й от: тієї ж таки ночі він скотився п'яний з повітки й зламав руку.

— Господи, який жах! А як же він знав, що вона на нього чар напускає?

— Ет, як знав... Мій батечко тих відьом одразу бачить. Він каже: коли вони ото втупляться в тебе очима, отоді й чаклують. А надто коли ще щось бурмочуть. Бо то вони проказують «Отче наш» іззаду наперед.

— Слухай, Геку, ти коли збираєшся пробувати свого кота?

— Сьогодні вночі. Мабуть, вони цієї ночі прийдуть по старого шкарбана Вільямса.

— Та його ж іще в суботу поховали. Хіба вони не забрали його тієї ж ночі?

— Ой, таке скажеш!.. Як же вони могли забрати його до півночі? А там уже настала неділя. Щось я не чув, щоб чортам було вільно розгулювати в неділю.

— Твоя правда. Я про це й не подумав. А мене з собою візьмеш?

— Візьму, як не боїшся.

— Боюся! Де ж пак! Ти мені нявкнеш?

— Еге, тільки ти теж нявкни, як зможеш. Бо минулого разу я нявчав-нявчав, аж поки старий Гейс почав шпурля-

ти на мене каміння, та ще й каже: «Чорти б його забрали, цього кота!» То я вибив йому шибку цеглиною, тільки ти нікому не кажи.

— Гаразд. Тієї ночі я не міг нявкнути, бо за мною на-
глядала тітка. А сьогодні неодмінно нявкну... Слухай, а це
що в тебе таке?

— Та нічого особливого — кліщ.

— Де ти його знайшов?

— У лісі, де ж би ще.

— Що за нього хочеш?

— Та не знаю. Я не хочу його віддавати.

— Ну, як хочеш. Та й кліщ якийсь малесенький.

— Еге ж, як не твій кліщ, то вже й поганий. А мені
й такий годиться. Кліщ як кліщ, не гірший за інших.

— Подумаєш, та тих кліщів у лісі хтозна-скільки!
Я й сам міг би назбирати хоч тисячу.

— То чого не назбираєш? Ти ж сам добре знаєш, що не
зміг би. Це, як на мене, дуже ранній кліщ. Чи не перший
цього року.

— Слухай, Геку, хочеш, я дам тобі за нього свого
зуба?

— Ану покажи.

Том дістав із кишені папірець і обережно розгорнув
його. Гекльберрі заздро обдивився зуб. Спокуса була ве-
лика. Нарешті він запитав:

— Справжній?

Том підняв верхню губу й показав дірку.

— Ну гаразд, — сказав Гекльберрі. — Згода.

Том поклав кліща в коробочку від пістонів, де ще недавно сидів кусючий жук, і хлопці розійшлися, кожен вважаючи, що зробив вигідний обмін.

Діставшись до школи — рубленого будинку, що стояв осторонь від інших, Том зайшов до класу ходою людини, яка страшенно поспішає. Він почепив капелюха на кілок і заклопотано шмигнув на своє місце. Учитель, сидячи, мов на троні, у своєму великому плетеному кріслі, куняв, заколисаний сонним гомоном класу. Томова поява збудила його.

— Томасе Сойєре!

Том знав, що, коли його називають повним ім'ям, нічого доброго не жди.

— Слухаю, сер!

— Підійдіть сюди. Ви, сер, як завжди, спізнилися. Чому?

Том хотів уже відбутися якоюсь брехнею, аж раптом побачив дві довгі золотисті кіски, що спадали на спину, — і миттю впізнав їх, наче його вдарило електричним струмом кохання; побачив і те, що *єдине вільне місце* на дівчачій половині було поряд із *нею*. І він хоробро випалив:

— *Я спинився побалакати з Гекльберрі Фінном!*

Учитель аж остовпів і розгублено втупив очі в Тома. Гомін у класі затих. Усі були зачудовані: чи він при своєму розумі, цей відчайдух?

— Ви... ви що? — перепитав учитель.

— Спинився побалакати з Гекльберрі Фінном.

Помилки бути не могло.

— Томасе Соєре, це найзухваліше зізнання, яке я будь-коли чув. За таку провину лінійки мало. Зніміть куртку!..

Вчителева рука працювала, аж поки стомилась, а запас різок помітно зменшився. Потім пролунав наказ:

— А тепер, сер, ідіть і сядьте з *дівчатами*! Хай вам буде це наукою.

Хихотіння, що перебігло по класу, начебто збентежило хлопця, та насправді він збентежився скоріш від побожного трепету перед своїм новим, ще не знаним кумиром і боязкої радості, що йому так нечувано поталанило. Він сів на краєчок соснової лави, і дівчинка, труснувши голівкою, відсунулася далі. Всі навколо підштовхували одне одного, переморгувались і шепотілися, але Том сидів тихо, поклавши лікті на довгу низьку парту, і, здавалося, цілком заглибився в книжку.

Поступово на нього перестали звертати увагу, і в класі знов почувся звичний монотонний гомін. Том почав нишком позирати на дівчинку. Вона помітила це, невдоволено скривилась і на якусь хвилину навіть відвернулася. А коли нишком повернула голову, перед нею лежав персик. Дівчинка відштовхнула його. Том тихенько присунув знову. Вона знову посунула персика вбік, але вже не так сердито. Том терпляче повернув його на місце. Вона більше не відсувала його. Том нашкрябав на грифельній дошці: «Будь ласка, візьми, в мене є ще». Дівчинка поглянула на дошку, але обличчя її лишилося незворушне. Тепер Том заходився малювати щось на дошці, затуляючи малюнок

лівою рукою. Деякий час дівчинка навмисне не дивилася туди, проте скоро ледь помітні ознаки почали виказувати її цікавість. Том і далі малював, ніби нічого навколо не бачачи. Дівчинка спробувала крадькома зазирнути на дошку, але він і тепер удав, ніби не помітив того. Нарешті вона не витримала й боязко прошепотіла:

— Можна, я гляну?

Том відхилив руку і показав частину незугарного будинку з двома причілками й комином, із якого штопором ішов дим. Дівчинку так захопило Томове малювання, що вона забула про все навколо. А коли він закінчив, якусь хвилю дивилася на малюнок, тоді прошепотіла:

— Дуже добре. Тепер намалюй чоловічка.

Художник зобразив перед будинком чоловічка, що більше скидався на башту й вільно міг би переступити через будинок. Але дівчинка не була надто вибаглива й лишилася задоволена тією потворою.

— Гарний чоловічок, — прошепотіла вона. — А тепер намалюй поруч мене.

Том зобразив пісочний годинник з місячним кружальом зверху, прималював до нього соломинки-ручки та соломинки-ніжки й вклав у розчепірені пальці щось подібне до віяла. Дівчинка сказала:

— Просто чудово. От якби і я вміла малювати!

— Це ж зовсім легко, — прошепотів Том. — Я навчу тебе.

— Ой, справді? Коли?

— На великій перерві. Ти підеш додому обідати?

— Коли хочеш, я залишуся.

— Гаразд, умовились. Як тебе звуть?

— Беккі Тетчер. А тебе?.. Ой, та я ж знаю: Томас Сойєр.

— Це коли мають шмагати. А так мене звуть Томом.

І ти зви мене Том, гаразд?

— Гаразд.

Том знову почав щось шкрябати на дошці, ховаючись від дівчинки. Але тепер вона вже не соромилась і попросила показати, що він написав. Том відказав:

— Та ні, нема там нічого.

— Неправда, є.

— Ні, нема. Та й нецікаво тобі.

— А от і цікаво, справді цікаво. Ну будь ласка, дай глянути.

— Ти комусь розкажеш.

— Не розкажу. Ось тобі слово, слово й ще раз слово, що не розкажу.

— Нікому у світі? І ніколи в житті?

— Нікому й ніколи. Ну, покажи!

— Ой, та тобі ж і не хочеться!

— Ну, коли ти зі мною отак, то я й сама побачу!

Вона схопила Тома за руку своєю маленькою ручкою, і вони завелися боротись. Том удавав, ніби чимдуж опирається, а сам помалу відсував свою руку, аж поки відкрилися слова: «Я тебе люблю».

— Ой, який ти!.. — Беккі спритно вдарила Тома по руці, проте зашарілась і була видимо потішена.

Саме в цю знаменну мить хлопець відчув, як чиясь дужа рука боляче стиснула його вухо й поволі потягла вго-

ру. В такий спосіб його було проведено через увесь клас і під загальне в'їдливе хихотіння посаджено на його постійне місце. Ще якусь моторошну хвилину вчитель мовчки постояв над ним, а тоді, так ні словом і не озвавшись, рушив назад до свого трону. Та хоч вухо Томове й палало від болю, душа його тріумфувала.

Коли клас угамувався, Том чесно спробував зосередитись на шкільній науці, але був надто збуджений, і нічого з того не вийшло. Спершу він осоромився на уроці читання, потім, відповідаючи з географії, перетворював озера на гори, гори на річки, а річки на континенти, так що влаштував на землі новий хаос; а коли писали диктант, наробив стільки помилок у найпростіших словах, що відкотився в самий хвіст і в нього забрали олов'яну медаль за правопис, якою він так хизувався кілька місяців.

Розділ VII

Чим дужче силкувався Том зосередити увагу на підручнику, тим далі блукали його думки. Зрештою він зітхнув, позіхнув і облишив свої марні намагання. Здавалося, велика перерва ніколи не настане. Повітря немов застигло — ніде ані війне. З усіх сонних днів то був найсонніший. Заколисливе бурмотіння двадцяти п'ятох учнів, що старанно товкли урок, присипляло, наче бджолине гудіння. А ген за вікном, у гарячому саяві сонця, крізь тремтливе марево спеки бовваніли, відсвічуючи багрянцем, ясно-зелені схили Кардіфської гори; високо в небі ліниво ширили поодинокі

птахи; ніде довкола не видно було жодної живої душі — от хіба що кілька корів, та й ті зморено дрімали. Серце Томове прагнуло волі або принаймні чогось цікавого, щоб швидше минав осоружний час. Рука машинально полізла в кишеню, і тої ж миті обличчя його осяяла радість, що була, власне, хвалою Богові, хоч сам Том цього й не знав. Він нишком дістав коробочку від пістонів і пустив кліща на довгу пласку парту. Кліщ, як видно, теж пройнявся радістю, що містила в собі хвалу Богові, але трохи дочасно: тільки-но він вдячно подався геть, Том повернув його шпилькою в інший бік.

Поряд з Томом сидів його задушевний товариш, що досі страждав так само, як і Том, а тепер ураз запалився вдячною цікавістю до цієї несподіваної розваги. То був Джо Гарпер. Протягом цілого тижня хлопці широко товаришували, а в суботу вели кровопролитні битви. Джо й собі витяг із-за вилоги куртки шпильку й узявся допомагати товаришеві ганяти бранця. Гра дедалі більше захоплювала їх. Та незабаром Том сказав, що так вони тільки заважають один одному і жоден не дістає від кліща всієї можливої втіхи. Отож він поклав на парту грифельну дошку Джо Гарпера й переділив її навпіл, провівши посередині риску.

— Отак, — сказав він. — Поки він на твоїй половині, можеш сам ганяти його, а я не чіпатиму. Але як випустиш його і він перебіжить на мою половину, тоді вже я ганяти-му, поки він не втече до тебе.

— Згода, починай.

Дуже скоро кліщ утік від Тома й перетнув екватор. Джо трохи побавився з ним, і кліщ перебіг назад до Тома. Так

він і гасав сюди-туди. Поки один хлопець захоплено, цілком поринувши в розвагу, ганяв кліща, другий з не меншим захопленням спостерігав; обидві їхні голови низько схилюлися над партою, обидві душі вмерли для всього іншого на світі. Зрештою щастя надовго віддало перевагу Джо. Кліщ кидався на всі боки і начебто розпалився так само, як і хлопці; та щоразу, коли перевага схилялася до Тома і рука його аж сіпалася, готова вступити в гру, Джо спритним рухом шпильки перепиняв кліщеві дорогу й повертав його на свою територію. І врешті Том не втерпів: надто велика була спокуса. Він простяг руку зі шпилькою до кліща. Джо миттю скипів:

— Томе, не чіпай його!

— Та я тільки хотів його трохи розворушити.

— Ні, добродію, так нечесно. Дай йому спокій.

— Та хай йому чорт, я ж тільки ледь-ледь.

— Не смій, кажу!

— А я посмію!

— Не можна — він на моїй половині.

— Слухай, Джо Гарпере, а *чий* це кліщ?

— А мені начхати, чий він. Він на *моїй* половині, і ти не маєш права торкатись його.

— А от я торкнуся, ще й як! Кліщ мій, і я можу робити з ним усе, що захочу!..

Важкий удар упав на плечі Тома і такий же самий — на плечі Джо; хвилини зо дві хмари куряви здіймалися з їхніх курток, а решта класу веселилася на всю губу. Захопившись своєю грою, хлопці й не помітили, яка запала тиша,

коли вчитель навшпиньках перейшов усю кімнату й спинився над ними. Він досить довго спостерігав ту виставу, а вже тоді вніс у неї деяку зміну від себе.

Коли настала велика перерва, Том підбіг до Беккі Тетчер і прошепотів їй на вухо:

— Надінь капелюшка, наче збираєшся додому, а на розі пропусти всіх уперед, тоді поверни в завулок — і сюди. А я піду іншою дорогою і так само втечу.

І вона пішла з одним гуртом школярів, він — з другим, а невдовзі вони зустрілися в кінці завулка й повернулись до школи, де вже нікого не було. Вони сіли поряд, поклавши перед собою грифельну дошку, Том дав Беккі грифель, а тоді почав водити її рукою по дошці, і в такий спосіб вони спорудили ще один химерний будинок. Потім інтерес до малярства трохи пригас, і вони почали балакати. Том раював.

— Ти любиш пацюків?

— Ой ні, терпіти не можу!

— Ну звісно, *живих* я теж не люблю. А я кажу про здохлих — їх крутять над головою на мотузці.

— Ні, пацюків я взагалі не дуже люблю. А ось що люблю — то це жувати гумку.

— О, та хто ж цього не любить. Я б і зараз пожував.

— Справді? В мене є трохи. Я дам тобі пожувати, тільки потім ти мені віддаси.

На тому й погодились і стали жувати по черзі, гойдаючи ногами від великої втіхи.

— Ти була коли-небудь в цирку? — спитав Том.

— Авжеж, і тато сказав, що поведе мене ще, якщо я буду хорошою дівчинкою.

— А я там бував уже хтозна-скільки — три чи чотири рази. Церква — то ніщо проти цирку. В цирку весь час якісь штуки. Я хочу стати клоуном, коли виросту.

— Ой, справді? Це буде чудово. Вони такі гарні, всі розмальовані.

— Еге ж. І грошей заробляють дай боже. Бен Роджерс каже — по цілому долару за день. Слухай, Беккі, а ти вже була заручена?

— Як це?

— Ну, заручена, щоб потім вийти заміж.

— Ні.

— А хотіла б?

— Та мабуть... Не знаю... А що треба робити?

— Робити? Та нічого. Просто ти кажеш хлопцеві, що ніколи ні за кого іншого не вийдеш — ніколи, ніколи, *ніколи*, — а тоді ви цілуєтесь та й по всьому. Це кожен може.

— Цілуємося? А навіщо цілуватись?

— Ну, це... розумієш... так завжди роблять.

— Усі?

— Ну, так... певно, що всі, коли вони закохані. Ти не забула, що я написав на дошці?

— Н-ні...

— Що?

— Не скажу.

— Хочеш, я тобі скажу?

— Т-так... але іншим разом.

— Ні, зараз.

— Ні, не зараз, завтра.

— Та ні ж бо, *зараз*. Ну будь ласка, Беккі... Я скажу пошепки, ледь-ледь чутно.

Поки Беккі вагалася, Том визнав її мовчанку за згоду, обняв її за стан і, наблизивши уста до самого її вушка, ніжно прошепотів ті ж таки слова. А тоді додав:

— Ну, а тепер ти скажи мені тихенько те саме.

Вона якусь хвилю відмагалась, а тоді сказала:

— Одвернися так, щоб не бачити мене, і тоді я скажу. Але ти про це нікому ні слова — чуєш, Томе? Нікому ні словечка, гаразд?

— Та певне ж, певне, що нікому. Ну, Беккі...

Він одвернувся. Беккі боязко нахилилася до нього, так що від її віддиху аж заворушились Томові кучері, й прошепотіла:

— Я... люблю... тебе...

А тоді підхопилась і забігала між партами, а Том за нею. Нарешті вона забилася в куток і затулила обличчя фартушком. Том обхопив її за шию і почав умовляти:

— Ну Беккі, це ж уже все... лишилось тільки поцілуватися; даремно ти боїшся... це ж уже зовсім нічого... Ну будь ласка, Беккі. — І тягнув її за фартушок і за руки.

Зрештою вона поступилася і, опустивши руки, підставила йому розпашіле від біганини личко. Том поцілував її в червоні уста й сказав:

— Ну, от і все, Беккі. Знай: від сьогодні й назавжди тобі не можна покохати нікого, крім мене, й ні за кого

іншого вийти заміж, як за мене, — ніколи, ніколи, аж до-віку. Ти згодна?

— Так, я ніколи не покохаю нікого, крім тебе, Томе, і ні за кого іншого не вийду заміж... і ти теж ні з ким не одружишся, крім мене.

— Авжеж. Певно, що ні. На те й заручини. І ти завжди ходитимеш зі мною до школи й зі школи, коли ніхто не бачитиме, і в усіх іграх вибиратимеш мене, а я тебе, бо так і мають робити заручені.

— Ой, як добре. А я й не знала, ніколи не чула навіть про таке.

— Авжеж, це дуже весело! От коли ми з Емі Лоренс...

Очі Беккі розширились, і, зрозумівши свою помилку, Том зніяковіло замовк.

— Ах, Томе, то ти не з першою зі мною заручуєшся! Дівчинка заплакала. Том сказав:

— Ну, не плач, Беккі. Мені тепер до неї байдуже.

— Ні, Томе, ні... ти ж знаєш, що не байдуже.

Том спробував обняти її за шию, але вона відштовхнула його й відвернулась до стіни, й далі плачучи. Том поткнувся знову, почав був її умовляти, але знову дістав відсіч. Тоді в ньому прокинулася гордість, і, відвернувшись від дівчинки, він рішуче попростував геть. Якусь хвилину він стояв перед школою, розгублений і збентежений, і раз у раз позирав на двері, сподіваючись, що дівчинка схаменеться і вийде за ним. Та вона не виходила. В Тома стало зовсім кепсько на душі, і він злякався, що його вина не-прощenna. Хоч як йому важко було змусити себе зробити

нову спробу до примирення, він набрався духу і зайшов до класу. Беккі й досі стояла в кутку, відвернувшись до стіни, і плакала. У Тома защеміло серце. Він підступив до дівчинки і спинився, не знаючи, як почати. Потім нерішуче мовив:

— Беккі, я... мені байдуже до всіх інших, я кохаю тільки тебе.

Відповіді не було — самі ридання.

— Беккі... — благально провадив він. — Ну Беккі, не вже ти нічого мені не скажеш?

Знову ридання.

Том дістав свою найбільшу коштовність — мідну шишечку від коминкових ґраток — і, простягнувши руку так, щоб дівчинка могла її побачити, сказав:

— Ось, Беккі, візьми собі, будь ласка.

Вона сердито вибила шишечку в нього з руки. Тоді Том рішуче вийшов надвір і подався аж ген до пагорбів, щоб більше того дня до школи не повертатися.

За кілька хвилин Беккі почала здогадуватися, що він пішов. Вона кинулася до дверей, але Тома ніде не побачила; побігла на майданчик за школою — і там його не було. Дівчинка погукала:

— Томе! Вернися, Томе!

Вона пильно дослухалася, та відповіді не було: навкруги тільки тиша й безлюддя. Тоді вона сіла й знову заплакала, гірко картаючи себе. Тим часом до школи знов почали сходитись учні, отож вона мусила затамувати своє горе, приспати розбите серце й нести той тягар аж до кінця довгого лихого й болісного дня, серед чужих людей, не маючи з ким і поділитися своїм горем.

Розділ VIII

Спершу Том квапливо петляв глухими завулками, щоб не зустрітися з учнями, які повертались до школи, а потім стишив ходу й побрів, понуро тягнучи ноги. Дорогою він двічі чи тричі перейшов невеликий «потічок» — серед хлопців марновірно вважалося, що вода збиває переслідувачів зі сліду. А за півгодини вже поминув будинок удови Дуглас на вершині Кардіфської гори, звідки школу, яка лишилася ген у долині, було ледь видно. Том увійшов у густий ліс, навпростець, не вибираючи стежок, забрів у самісіньку хащу й сів на мох під розложистим дубом. У незворушному повітрі не було ані повіву; від мертвотної полудневої спеки змовк навіть пташиний щебет; природа поринула в заціпеніння, яке час від часу порушував лише далекий стукіт дятла, — але той звук тільки посилював відчуття всеосяжної німотності й цілковитої самоти. Душа хлопця була сповнена смутку, і його тужний настрій навдивовижу пасував до похмурої навколишньої тиші. Він довго сидів у задумі, поставивши лікті на коліна й підперши підборіддя руками. Життя здавалось йому не більш як обтяжливим клопотом — і то в кращому разі, — і він трохи не заздрив Джиммі Ходжесу, що недавно помер. Який то має бути блаженний спокій — лежати й спочивати вічним сном, сповненим солодких видінь, тоді як вітер шелестить у верховітті дерев і лагідно ворушить траву й квіти на твоїй могилі, а тобі вже немає чим турбуватися й журитися — і ніколи більш не буде, навіки-віків. От якби тільки він був добрим учнем у недільній школі, то міг би залюбки вмерти

й покінчити з цим усім... А ота дівчинка... Що він такого їй зробив? А нічогосінько. Він до неї з добром, а вона його турнула, мов собаку... атож, мов того собаку! Колись вона гірко пошкодує, але, може, буде вже запізно... Ех, якби ж то можна було вмерти не зовсім, а *на деякий час!*..

Та пруткому молодому серцю не властиво стискатись і залякати надовго. І скоро Томові думки непомітно повернулися до посеїбічного життя. А що, як він раптом отак, зараз же, піде геть з цього містечка і загадково зникне? Подасться хтозна-куди, за тридев'ять земель, у невідомі заморські краї — і більш ніколи не повернеться! Якої вона тоді заспіває?.. Том згадав про своє бажання стати клоуном, але тепер воно викликало в нього лише огиду. Думка про всі ті блазенські штуки й розмальовані трико принизила романтичні поривання його душі, що витала в туманній надхмарній високості. Ні, він стане солдатом і повернеться через багато років, обпалений у боях і вкритий славою. Або ще краще — пристане до індіанців, полюватиме з ними на бізонів, ступить на стежку війни десь там у горах чи неозорих преріях Далекого Заходу, а потім колись з'явиться тут великим індіанським ватагом, весь в орлиному пір'ї, страхітливо розфарбований, і одного сонного літнього дня важкою ходою переступить поріг недільної школи з бойовим покликом, від якого холоне в жилах кров, і його колишні товариші із заздрістю вирячать на нього очі. А втім, ні, є й ще принадніше діло. Він стане піратом! Оце воно! Тепер його майбутнє відкрилося перед Томом в усьому своєму сліпучому блиску. Його ім'я

лунатиме по всьому світі, і люди здригатимуться, почувши його. Як гордо борознитиме він бурхливі моря на своєму стрімкому чорному «Провіснику бурі» під лиховісним піратським прапором! А сягнувши найвищої слави, раптом завітає до рідного містечка й поважно зайде в церкву, видублений сонцем та вітрами, в чорному оксамитовому камзолі з червоним паском, у високих ботфортах, з довгими пістолями за поясом і вкритим плямами іржі та крові кинджалом при боці, в крилатому капелюсі з пишним пір'ям, стискаючи в руці розгорнутий чорний прапор з черепом і кістками, — і з невимовним захватом почує шепотіння: «Це славнозвісний пірат Том Сойер! Чорний Месник Іспанських Морів!»

Отже, вирішено — він обрав свій життєвий шлях. Він утече з дому й піде цим шляхом. Завтра ж уранці. А готуватися почне зараз же. І передусім збере своє майно.

Том пішов до трухлявого поваленого стовбура, що лежав неподалік, і почав копати під ним землю ножиком фірми «Барлоу». Незабаром лезо ткнулося в щось дерев'яне і, судячи із звуку, порожнє всередині. Том заліз у ямку рукою і проказав таке замовляння:

— Чого не було, те з'явся! Що було, те залишся!

Потім розгріб землю руками, і там показалася тоненька соснова дощечка. Том вийняв її, відкривши невеличкий дбайливо зроблений сховок, викладений усередині такими ж дощечками. На дні його лежала одна мармурова кулька. Подиву Тома не було меж. Він розгублено пошкріб потилицю і вигукнув:

— Ну хто б міг подумати!

Тоді спересердя пожбурих кульку геть, став і замислився. А річ була в тім, що його підвів один забобон. І Том, і всі хлопці в містечку завжди вважали його щонайповнішим: нібито якщо закопати в землю кульку, проказавши належну замову, а за два тижні з тією самою замовою відкопати її, то разом з нею віднайнеш усі кульки, які ти будь-коли загубив, хоч би як далеко одна від одної вони були. І ось тепер усе це виявилось нікчемною і пустопорожньою дурницею. Томова віра похитнулась аж до основ. Скільки ж бо разів він чув, як цей спосіб виправдував себе, і ні разу — щоб хтось зазнав невдачі. Йому й на думку не спало, що він сам уже не раз отак пробував, але потім ніяк не міг знайти свого сховку. Том довго сушив собі голову, аж поки дійшов висновку, що, мабуть, цього разу втрутилася якась відьма й зіпсувала все діло. Та йому хотілося дістати певне підтвердження цього. Він пошукав очима під ногами й угледів невеличку круглу латочку піску з ледь помітною западинкою посередині. Він ліг на землю, наблизив уста до самої тієї западинки й проказав:

— Лев-мураха, лев-мураха, розкажи що мені треба!
Лев-мураха, лев-мураха, розкажи що мені треба!

Пісок заворушився, звідти на мить вигулькнув чорний жучок — мурашиний лев — і злякано шаснув назад у свою нірку.

— Не хоче казати! Виходить, справді відьма винна. Так я й думав.

Том добре знав, що змагатися з відьмами — марна річ, і хоч-не-хоч мусив відступитись. Але він подумав, що треба б знайти хоч ту кульку, яку він щойно викинув, і заходився ретельно шукати. Та знайти її ніяк не міг. Тоді він повернувся до свого сховку, став на те саме місце, звідки пожбурих кульку, дістав з кишені ще одну й кинув у той самий бік, приказуючи:

— Сестричко, знайди сестричку!

Він примітив, куди впала кулька, пішов туди й подивився. Та, певне, вона не долетіла до першої чи, може, перелетіла далі. Том кинув кульку ще двічі й зрештою домігся свого: за третьою спробою кульки опинилися за крок одна від одної.

Саме в цю мить зеленими коридорами лісу до нього долинув звук дитячої бляшаної сурми. Том швидко скинув куртку та штани, зробив із шлейки пасок, розгріб купку хмизу за поваленим стовбуром і дістав звідти саморобний лук зі стрілою, дерев'яний меч і бляшану сурму; а тоді підхопив усе те й з голими ногами, в самій сорочці, що розвівалася позаду, помчав на звук чужої сурми.

Невдовзі він спинився під високим осоком, просурмив у відповідь і, звівшись навшпиньки й озираючись на всі боки, сторожко рушив уперед. Потім застеріг своїх уявних товаришів:

— Стійте, мої вірні люди! Не показуйтеся, доки я не просурмлю!

З-за дерев з'явився Джо Гарпер, так само легко вдягнений і надійно озброєний, як і Том.

— Стій! — гукнув Том. — Хто сміє ходити по Шервудському лісу без мого дозволу?

— Гай Гісборн не потребує нічийого дозволу. А хто ти, що... що...

— Що наважуєшся так зухвало говорити зі мною, — підказав Том: вони розмовляли «за книжкою», напам'ять.

— А хто ти, що наважуєшся так зухвало говорити зі мною?

— Хто я? Я — Робін Гуд, і зараз твій нікчемний труп упевниться в цьому.

— А, то це ти, знаменитий розбійнику? Що ж, я радо позмагаюся з тобою за право ходити цим веселим лісом! Нападай!

Покидавши все інше на землю, вони схопили свої дерев'яні мечі, стали в бойову позицію, нога до ноги, і почали серйозний двобій за всіма правилами: два удари вгору, два вниз. Том сказав:

— Ну, тепер ти все зрозумів? То наддаймо!

І вони так «наддали», що аж захекались і вмилися потом. Нарешті Том почав гукати:

— Падай! Падай же! Чому ти не падаєш?

— Не хочу! А ти сам чому не падаєш? Я тебе сильніше побив.

— Не в тому ж річ. Я *не* можу падати, бо в книжці такого немає. Там говориться: «І тоді дужим ударом навідліг він вразив нещасного Гая Гісборна на смерть». Ти повинен повернутися так, щоб я вдарив тебе навідліг.

З книжкою сперечатися не випадало, тому Джо повернувся, дістав нищівний удар і впав.

— А тепер, — сказав він, підводячись, — давай і я тебе вб'ю. Щоб було по-чесному.

— Та ні, не можна, в книжці ж такого нема.

— Ну, то це казна-що.

— Слухай, Джо, гаразд, ти можеш бути ченцем Теком чи сином мірошника Мачем і оглушити мене дубцем, або я стану шерифом Ноттінгемським, а ти трохи побудеш Робіном Гудом і вб'єш мене.

На тому й погодились, і ці події було належно розіграно. Потім Том знову став Робіном Гудом, і підступна черниця не перев'язала йому рани, щоб він сплив кров'ю. Нарешті Джо, зображуючи цілу ватагу вбитих горем розбійників і гірко ридаючи, відтяг його геть, вклав йому в знесилені руки лук та стрілу, і Том промовив:

— Де впаде ця стріла, там і поховайте сердешного Робіна Гуда під зеленим склепінням лісу.

А тоді пустив стрілу, впав навznak і тут-таки помер би, коли б не втрапив у кропиву, звідки миттю підхопився, і то досить жваво, як на небіжчика.

Хлопці одяглися, сховали своє спорядження й рушили додому, гірко нарікаючи на те, що нема більш розбійників, і розмірковуючи, чим би могла відшкодувати цю втрату новочасна цивілізація. Кожен твердив, що радніше став би на рік розбійником у Шервудському лісі, ніж довіку президентом Сполучених Штатів.

Розділ IX

Того вечора Тома й Сіда відіслали до ліжка, як завжди, о пів на десяту. Вони проказали молитву, і незабаром Сід заснув. А Том лежав з розплющеними очима і в тривожній нетерплячці чекав умовленого сигналу. Коли йому вже почало здаватися, що скоро настане світанок, годинник вибив десяту! Ну хоч ти плач! Якби він ще міг крутитися й соватися на ліжку, йому було б легше, але він боявся збудити Сіда. Отож лежав тихо, втупивши очі в темряву. В домі стояла похмура тиша. Та поступово з неї почали вирізнятися тихенькі, ледь чутні звуки. Спершу стало чути цокання годинника. Почали таємничо потріскувати старі сволоки. Ледь-ледь порипували сходи. Як видно, там розгулювали духи. З кімнати тітки Поллі долинало глухе розмірене хropіння. Не знати де — цього не може визначити й найтямовитіша людина — настирливо засюрчав цвіркун. І раптом Тома наче жаром обсипало: в стіні біля узголів'я його ліжка почулося лиховісне тактакання шашеля, — а це означало, що хтось у домі скоро помре. Потім десь далеко завив собака, йому відповів другий, ще далі. Муки Томові стали нестерпні. Нарешті він вирішив, що час зупинився й настала вічність, і несамохіть почав засинати. Годинник вибив одинадцяту, але Том його не чув. Аж ось у його перші, ще невиразні сні втрутилося жалісне котяче нявчання. Далі він почув, як у сусідньому будинку грюкнуло вікно, а вигук: «Тпрусь ти, нечиста сило!» — і брязкіт порожньої пляшки, що розбилась об стіну тітчиного дровника, збудили його остаточно. Хлопець миттю одягся, виліз крізь

вікно й порачкував дахом прибудови. Обережно нявкнувши раз чи двічі у відповідь, він зіскочив на дровник, а звідти на землю. Гекльберрі Фінн уже чекав там зі своїм здохлим котом. Хлопці рушили й одразу ж зникли в темряві. А за півгодини вони вже скрадалися у високій траві на кладовищі.

То було одне з тих старовинних кладовищ, яких багато в західних штатах. Воно лежало на пагорбі за півтори милі від містечка. Його оточувала благоденська дерев'яна загорожа, що подекуди похилилася всередину, подекуди назовні, але рівно не стояла ніде. По всьому кладовищу буяли трави й бур'яни. Старі могили позападали; жоден могильний камінь не лежав на своєму місці; трухляві, поточені червою дерев'яні надгробки похилилися над могилами, немов шукаючи опори й не знаходячи її. На всіх них колись було написано: «Вічна пам'ять такому-то», — але більшості тих написів ніхто вже не міг прочитати навіть за ясного дня.

Легкий вітрець шелестів листям дерев, а переляканому Томові вчувалося, ніби то душі померлих скаржаться на те, що їх потурбували. Хлопці лише зрідка озивались один до одного, та й то пошепки: місце, час і непорушна урочиста тиша пригнічували їхні душі. Вони знайшли свіжу могилу, яку шукали, і зачаїлися за трьома великими осоками за кілька кроків від неї.

Вони чекали мовчки і, як їм здалося, досить довго. Мертву тишу порушувало тільки далеке пугукання сови. Тома опосідали дедалі лиховісніші думки, і він хотів розігнати їх балачкою. Отож і спитав пошепки:

— Геку, а як по-твоєму — мерцям не до вподоби, що ми тут?

Гекльберрі прошепотів у відповідь:

— Звідки ж я знаю? А тиша яка, аж жах бере, га?

— Та вже ж.

Запала тривала мовчанка: хлопці подумки обмірковували сказане. Потім Том прошепотів:

— Слухай, Геку, а як ти гадаєш: старий шкарбан Вільямс чує, як ми перемовляємось?

— Звісно, що чує. Як не він сам, то його душа.

Помовчавши, Том озвався знов:

— Краще мені було сказати «містер Вільямс». Але ж я не мав на думці нічого поганого. Його всі звали старим шкарбаном.

— Коли говориш про мертвих, Томе, треба добре пильнувати.

Том підупав духом, і розмова знов згасла. Раптом він схопив товариша за плече й просичав:

— Цсс!..

— Ти чого, Томе?

Обидва притислись один до одного; серця їхні сполохано калатали.

— Цсс!.. Знов воно! Невже не чуєш?

— Та я...

— Ось! Тепер чуєш?

— Боже мій, Томе, це ж *вони*... Певно, що вони. Що нам робити?

— Не знаю. Гадаєш, вони нас побачать?

— Ой Томе, вони ж бачать потемки, як коти. Даремно я сюди попхався...

— Та ну, не бійся. По-моєму, нічого вони нам не зроблять. Ми ж їх не чіпаємо. А як будемо сидіти зовсім тихо, вони нас, може, й не помітять.

— Я спробую, Томе, але ж... я весь тремчу.

— Ану слухай!

Хлопці прихилилися головами один до одного й затамували віддих. З другого кінця кладовища до них долинули приглушені голоси.

— Дивись отуди! Онде! — прошепотів Том. — Що там таке?

— То ж диявольські вогні. Ой Томе, страх який!

У темряві до них наближалися якісь невиразні постаті, погойдуючи старовинним бляшаним ліхтарем, що кидав на землю незчисленні, схожі на ластовиння цяточки світла.

Гекльберрі, трусячись, прошепотів:

— То таки чорти, тепер уже видно. Аж троє! Ой лишенько, Томе, ми пропали! Ти можеш сказати якусь молитву?

— Спробую, тільки ти не бійся. Вони на нас не нападуть. «Отче наш, що на небі...»

— Цсс!

— Що там, Геку!

— Це люди! Один — то напевне. В нього голос Мафа Поттера.

— Та невже? Не може бути.

— Таки він, щоб я пропав! Ану принишкни. Хоч цей навряд чи нас помітить. Мабуть, залив очі, як завжди, старий п'яничка.

— Гаразд, я анічичирк... О, стали. Чогось видивляються... Знов повернули сюди. Просто сюди... Знов стали... Знов сюди. Простісінько до нас! Тепер уже йдуть напевне... Слухай, Геку, я ще один голос упізнав — індіанця Джо.

— Еге ж, то він, клятий метис! Краще б уже з чортами мати справу, аніж з ним. І чого це їх сюди принесло?

Шепотіння урвалося, бо ті троє підійшли до свіжої могили й стояли тепер за кілька кроків від дерев, за якими сховалися хлопці.

— Оце вона, — промовив третій голос. Чоловік підняв ліхтаря, і світло впало йому на обличчя: то був молодий лікар Робінсон.

Поттер та індіанець Джо принесли із собою ноші з мотузкою, рядом та двома лопатами. Опустивши ноші на землю, вони взялися розкопувати могилу. Лікар поставив ліхтаря в узголів'ї могили, а сам відійшов і сів, притулившись спиною до одного з тих трьох осокорів. Він був так близько від хлопців, що вони могли б доторкнутися до нього рукою.

— Покваптеся! — мовив він тихо. — Ось-ось вийде місяць.

Ті двоє пробурчали щось у відповідь і копали далі. Деякий час було чути лише, як скреготіли лопати й раз у раз падала на купу перемішана з камінцями земля. То були дуже гнітючі звуки. Нарешті лопата глухо вдарила в дерево, а ще за дві хвилини копачі підняли труну з могили й поставили поряд. Потім зірвали лопатами віко, витягли мертве тіло й кинули його на землю. З-за хмар визирнув

місяць і освітив бліде обличчя мерця. Ноші стояли напихваті, і труп поклали на них, покрили рядном і прив'язали мотузкою. Поттер дістав великий складаний ніж, обрізав довгий кінець мотузки й сказав:

— Ну, коновале, ми вам це брудне дільце впорали. То женіть ще п'ятірку, а то покинемо вашого красеня тут.

— Оце правильно! — озвався й індіанець Джо.

— Слухайте, як це розуміти? — спитав лікар. — Ви ж зажадали гроші наперед, і я заплатив вам.

— Воно-то так, але є за вами й ще дещо, — мовив індіанець Джо, підступаючи до лікаря, який уже звівся на ноги. — П'ять років тому ви прогнали мене з кухні вашого батечка: я просив чогось попоїсти, а ви сказали, що я прийшов не з добром. І коли я поклявся, що не подарую вам цього, хай би й сто років минуло, ваш батечко запроторив мене до в'язниці як волоцюгу. Думаєте, я забув? Недарма ж у мені індіанська кров. От тепер я вас і прищучив, то доведеться вам заплатити за це, зрозуміли?

Він погрозово підніс кулак до лікарєвого обличчя. Та лікар раптом замахнувся й одним ударом збив негідника з ніг. Поттер упустив на землю свого ножа і закричав:

— Гей ви, ану не чіпайте мого товариша!

А в наступну мить він і лікар зчепилися в запеклій бійці, тупцяючи по траві так, що аж земля летіла з-під черевиків. Тим часом індіанець Джо підхопився на ноги, з палючими від люті очима підібрав Поттерів ніж і, пригнувшись, скрадаючись мов кіт, почав кружляти навколо тих двох, вичікуючи зручної нагоди. Раптом лікар вирвав-

ся з рук супротивника, схопив важку надгробну дошку з могили Вільямса і так торохнув нею Поттера, що той повалився на землю; і в ту ж саму мить метис не проминув своєї нагоди: підскачивши до молодика, він щосили, аж до руків'я, вгородив йому в груди ножа. Лікар поточився і впав, зачепивши Поттера й заливши і його своєю кров'ю. В цей час на місяць набігли хмари, сховавши від очей ту моторошну картину, і нажахані хлопці чимдуж дременули геть.

Невдовзі місяць вийшов знову. Індіанець Джо стояв над двома нерухомими тілами, роздивляючись на них. Лікар пробурмотів щось нерозбірливе, двічі хапнув ротом повітря й затих. Метис похмуро мовив:

— З цим я поквитався, хай йому чорт.

І він обчистив кишені вбитого. А тоді вклав фатальний ніж у розтиснуту правицю Поттера й сів на відкриту труну. Минуло три, чотири, п'ять хвилин. Поттер ворухнувся й застогнав. Рука його стиснула ножа, він підніс руку, поглянув на ніж і, здригнувшись, упустив його додолу. Потім сів, відштовхнув від себе лікареве тіло, якусь мить пильно дивився на нього, а тоді розгублено озирнувся навколо. Очі його зустрілися з очима індіанця Джо.

— Господи, Джо, як це сталося? — запитав Поттер.

— Кепські справи, — відказав метис, не зрушуючи з місця. — Навіщо ти це зробив?

— Я? Ні, це не я!

— Ти диви! А хто тобі повірить?

Поттер затрусився й поблід.

— Я ж думав, що скоро витверезію. Даремно я сьогодні пив. І досі в голові паморочиться — ще гірше, ніж коли ми сюди йшли. Усе йде шкереберть, нічого до пуття не пригадаю. Скажи мені, Джо, скажи всю правду, друже, — невже це я його?.. Джо, я ж цього не хотів, і в голові ніколи не покладав... даю тобі слово честі, і в думці такого не було... Скажи мені, як це сталося, Джо! Господи, який жах... Такий молодий, тямущий чоловік...

— Ну як... Ви з ним завелися битись, він як угатив тебе дошкою з могили — ти й беркицьнув на землю, а тоді зіпнувся на ноги, ледве стоїш, хитаєшся, а сам хап за ножа та й на нього — так і ввігнав по саме нікуди; й ту ж мить і він ще раз дошкою тебе торохнув — отож ви й повалилися рядком, мов дві колоди, і отак досі й лежали.

— Ой, я ж зовсім не тямив, що роблю! Краще б мені самому померти отут на місці!.. Це все клята горілка накоїла, та ще, мабуть, і розпалився я. Я ж зроду нікого ножем не вдарив, Джо. Битися бився, але щоб ножем — то ніколи. Всі це знають... Не кажи нікому, Джо! Пообіцяй, що не скажеш, Джо, ти ж добрий чоловік. Я завжди любив тебе, Джо, і заступався за тебе. Хіба ти не пам'ятаєш? Ти не скажеш нікому, не скажеш, Джо? — І бідолаха, благально склавши руки, впав на коліна перед незворушним убивцею.

— Еге ж, Мафе Поттере, ти завжди ставився до мене чесно, по-людському, і я тебе не викажу. Це я можу тобі обіцяти.

— Ой Джо, ти сущий ангел! Я благословлятиму тебе скільки житиму... — І Поттер заплакав.

— Ну годі тобі, годі. Знайшов час рюмсати!.. От що — йди тією дорогою, а я піду цією. Ну, рушай, та гляди не залишай за собою слідів.

Поттер подався геть — спершу підтюпцем, а тоді побіг щодуху. Дивлячись йому вслід, метис пробурмотів:

— Якщо його так оглушило дошкою і розвезло з перепоя, він не скоро згадає про ніж, а коли згадає, то буде вже надто далеко й побоїться вернутися по нього сам, боягуз нещасний!

Минуло ще дві-три хвилини — і вже тільки місяць дивився на вбитого лікаря, накритий рядном труп, на порожню труну й розкопану могилу. Довкола знов запала мертва тиша.

Розділ X

Хлопці щодуху, не спиняючись, мчали до містечка, заанімілі з жаху. Час від часу вони злякано озиралися, немов боялись, чи не женеться хто за ними. Кожен пеньок, що траплявся по дорозі, здавався їм людиною, ворогом, і обом аж дух забивало, а коли вони бігли повз поодинокі будиночки на околиці містечка й навздогін починали валувати розбуджені дворові собаки, їм щоразу наче п'яти вогнем присмалювали.

— Тільки б добігти до старої чинбарні! — прошепотів Том, хекаючи за кожним словом. — А то я вже не можу!..

Відповіддю йому було лише важке сапання Гекльберрі. Не спускаючи з ока заповітної мети, хлопці з останніх

сил бігли далі. Поступово мета все наближалась, і нарешті вони плече в плече увігналися в розчинені двері й знеможено, але з радісною полегкістю попадали додолу в рятівній сутіні. Помалу серця їхні стали битися спокійніше, і Том прошепотів:

— Слухай, Гекльберрі, як по-твоєму: чим усе воно скінчиться?

— Якщо лікар Робінсон помре, це скінчиться шибеницею.

— Ти так гадаєш?

— Не гадаю, а *знаю*, Томе.

Том хвилину подумав, тоді обізвався знов:

— А хто розкаже? Ми?

— Ти що, здурів? Ану ж як щось станеться і індіанця Джо *не повісять*? Та він же рано чи пізно порішить нас, це ж так само певно, як те, що ми тут.

— Та я про це й сам подумав, Геку.

— Як хтось і має розказати, то нехай Маф Поттер, коли він такий дурень. Він же ніколи не протвередується.

Том нічого не сказав і знову замислився. Потім прошепотів:

— Геку, але ж Маф Поттер нічого *не знає*. Як же він розкаже?

— Чого це він нічого не знає?

— А того, що, коли індіанець Джо вдарив лікаря ножем, Маф лежав, оглушений дошкою. То як же він міг щось бачити? Звідки йому щось знати?

— Хай йому чорт, а воно ж таки так, Томе!

— І ось що я тобі ще скажу: а може, від того удару Маф і сам дуба врізав!

— Е ні, Томе, навряд. Він був під чаркою, я ж бачив, та він і ніколи не просихає. Он коли мій батечко налигається, то ти його чим хочеш гати по голові, хоч дзвіницею, а йому нічогісінько. Він і сам так каже. То, звісно, такий самий і Маф Поттер. А от якби тверезого так торохнути дошкою, то він, може, й пустився б духу, не знаю.

Том ще хвилину замислено помовчав і сказав:

— Геку, а ти певен, що вдержиш язика за зубами?

— Томе, *не можна* нам не вдержати, ти ж сам розумієш. Хай ми тільки писнемо про це, а того диявола індіанця чомусь не повісять — він же потопить нас, як кошенят. А знаєш, Томе, що нам треба зробити? Поклястись один одному, що будемо мовчати.

— Я згоден. Це ти чудово придумав. Ми візьмемося за руки й пообіцяємо один одному, що...

— Е ні, так не годиться. То добре для всякого дріб'язку, ну, там з дівчиськами — бо то такі, що від них тільки чекай виказу, а як хто на них гримне, то вони все, що хочеш, вибовкають. А в поважному ділі, як це, треба писати. Та ще й кров'ю.

Така пропозиція дуже припала Томові до душі. Виходило таємничо, похмуро, моторошно й добре пасувало до пізньої нічної години, глухого місця й самої їхньої пригоди. Він підібрав біля себе чисту соснову дощечку, що біліла в смузї місячного світла, знайшов у себе в кишені грудочку червоної вохри, пересунувся до світла й на превелику силу

нашкрйбав кілька рядків, затискаючи язика між зубами щоразу, як вів літеру згори вниз, і трохи висуваючи його, коли знов повертав нагору.

«Гек Фінн і Том Сойєр клянуться, що мовчатимуть про цю справу, а як прохопляться про неї хоч словом, то хай впадуть мертві на тому ж місці».

Гекльберрі був у захваті від Томової вправності у письмі та його високого стилю. Він тут-таки витяг з вилоги шпильку й уже намірився штрикнути себе в палець, але Том сказав:

— Стривай, не треба. Це ж мідна шпилька. На ній може бути мідянка.

— Що воно за мідянка?

— Така отрута, он що. Покуштуй хоч крихту, то знатимеш.

Том розмотав нитку на одній із своїх голок, і обидва хлопці вкололи собі пучку великого пальця й видушили по краплині крові. Помалу, ще й ще раз витискаючи кров і послуговуючись замість пера кінчиком мізинця, Том сьак-так вивів перші літери свого імені. Потім показав Гекові, як писати Г та Ф, і присягу було завершено. З таємничими церемоніями і заговорами вони закопали ту дощечку під стіною і тепер могли вважати, що кайдани, які скували їм язика, замкнено на замок, а ключа закинуто хтозна-куди.

У цей час крізь пролам з протилежного боку до напівзруйнованої будівлі прокралася якась темна постать, але хлопці її не помітили.

— Слухай, Томе, — прошепотів Гек, — а ця штука справді зв'яже нам язики *назавжди*?

— Аякже. *Що б не сталося*, ми повинні мовчати. А ні — то тут-таки й упадемо мертві, чи ти не зрозумів?

— Та ні, ні, я знаю.

Якусь хвилину вони й далі шепотілися. Аж раптом надворі, кроків за десять від них, тужно й протягло завив собака. Хлопці, охоплені невимовним жахом, притислись один до одного.

— На котрого ж це з нас він виє? — перелякано спитав Гекльберрі.

— Не знаю... Визирни крізь шпару, швидше!

— Ой ні, визирни ти, Томе.

— Та не можу... Ну *не можу я*, Геку!

— Прошу тебе, Томе... О, знову виє!

— Дарма, хвалити Бога, — прошепотів Том. — Я впізнав його з голосу. То Гарбісонів бульдог.

— Фу, як добре, Томе... А то, знаєш, я мало не до смерті перепудився — думав, це *бездомний* пес.

Собака знову завив. У хлопців стислися серця.

— Ой ні, це не Гарбісонів! — пошепки мовив Гекльберрі. — *Поглянь*, Томе!

Том, трусячись зі страху, наблизив око до шпари. Шепіт його прозвучав ледь чутно.

— Ой Геку, це таки *бездомний*!

— Мерщій, Томе, мерщій подивися! На кого це він накликає?

— Та, мабуть, Геку, на нас обох, ми ж зовсім поруч.

— Ну, Томе, вважай, що нам капець. І куди я втраплю — це ясно, як божий день. Я ж був такий поганець!

— Ет, хай йому чорт! Ось що виходить, коли прогулюєш уроки й робиш те, що не слід. Коли б я постарався, то міг би бути не гіршим за Сіда, та де там!.. Ну, та якщо цього разу пронесе господь, мене вже й кийком не виженеш із недільної школи! — І Том почав тихенько шморгати носом.

— Це *ти* поганий! — Гек і собі зашморгав. — Чорт заberi, Томе Сойєре, та ти проти мене сущий святий. Ой Боженьку мій, Боже, мені б бути хоч наполовину таким, як ти!

Том нараз перестав шморгати й прошепотів:

— Гляди, Геку, гляди! Він стоїть до нас *задом*!

Гек визирнув, і серце його радісно затьохкало.

— Авжеж задом, побий мене грім! Він так і раніш стояв?

— Так само. А я, дурень, і не подумав. Ой Геку, оце-то радість! Але на кого ж тоді він виє?

Собака замовк. Том прислухався.

— Цсс! Що це там?

— Та щось наче... наче свині рохкають... Ні, Томе, це хтось хропе.

— Так і є! А де ж це воно, Геку?

— Здається, десь у тому кінці. Начебто звідти його чути. Бувало, мій батечко ночував там разом із свиньми, та коли *він* захропе, все аж двигтить кругом. Та й, мабуть, не вернеться він більш у це містечко.

У душах хлопців знов прокинувся смак до пригод.

— Геку, підеш туди зі мною, як я йтиму попереду?

— Ой Томе, не дуже воно мені до душі. А що, як то індіанець Джо?

Том злякався. Та невдовзі спокуса переважила, і хлопці вирішили все-таки піти глянути, а якщо хропіння раптом замовкне, одразу ж дати драла. І почали підкрадатися навшпиньках, Том попереду, Гек за ним. Коли до сплячого лишалось кроків з п'ять, Том наступив на якусь паличку, і вона лунко тріснула. Чоловік застогнав і трохи посунувся, так що на обличчя йому впало місячне світло. То був Маф Поттер. Коли він поворушився, серця в хлопців упали, і вони вже думали, що їм кінець; та тепер їхній страх минув. Вони тихцем вибрались із старої чинбарні й спинилися трохи поодаль перемовитися ще кількома словами на прощання. І раптом знову розляглося оте протягле, лихо-вісне виття! Хлопці обернулись і побачили якогось собаку, що стояв за кілька кроків від того місця, де спав Поттер, *передом до нього*, і, задерши голову до неба, тужливо вив.

— Ах ти ж чорт, то це він *на нього*! — вигукнули вони в один голос.

— Слухай, Томе, а кажуть, уже тижнів зо два як коло дому Джонні Міллера вночі отак само вив нічий собака, і того ж таки вечора на бильця їхніх сходів сів і закричав дрімлюга, — і ніхто в них досі не помер.

— Ну, знаю. То й що, як не помер? А хіба тієї ж суботи Грейсі Міллер не впала на кухні у вогонь і геть уся не попеклася?

— Воно-то так, але ж не вмерла. А навпаки, вже одужує.

— Стривай, ще побачимо. Все одно не жити їй на цьому світі, точнісінько так само як і Мафові Поттеру. Так кажуть негри, а негри, Геку, про такі штуки чисто все знають.

Вони попрощались і замислено розійшлися. Коли Том заліз у вікно своєї спальні, ніч уже кінчалася. Він тихесенько роздягся й ліг спати, радіючи, що ніхто не дізнався про його нічну втечу. Він і гадки не мав, що Сід, який мирно похропував поряд, уже з годину не спить.

Коли Том прокинувся, Сід уже одягся й пішов. З того, як світило сонце, та й взагалі з усього було видно, що година вже пізня. Том здивувався й злякався. Чого ж його не будили, не чіплялись до нього, як завжди? Ця думка сповнила його недобрими передчуттями. За п'ять хвилин він одягся й спустився вниз, почувуючи себе недужим і сонним. Усі ще сиділи за столом, хоча вже й поснідали. Ніхто не дорікнув йому ані словом, але дивитися на нього уникали; в кімнаті панувала така урочиста тиша, що в нашого грішника аж мороз пішов поза шкірою. Він сів, намагаючись удавати веселого, але то були марні намагання: ніхто не всміхнувся, не озвався до нього, — і він замовк, а серце його покотилося в п'яти.

Після сніданку тітка відвела його вбік, і Том майже зрадів, сподіваючись, що його відшмагають, та й по всьому, але обернулося куди гірше. Тітка ридала над ним і запитувала, як він може так краяти її бідне старе серце, а потім сказала: гаразд, хай він і далі так поводитьсь, і занепащає себе, і ганьбить її сиву голову, і зводить її в домовину, вона вже й не пробуватиме виховувати його, бо на це годі й спо-

діватися. То було в сто разів гірше за всяке биття, і душа Томова страждала так, як ніколи не страждало тіло. Він плакав, він благав прощення, знов і знов обіцяв виправитись і врешті був відпущений, хоча й почував, що простили його не до кінця і особливої довіри до нього немає.

Він пішов з того суду такий нещасний, що йому не хотілось навіть помститися Сідові, і той зовсім даремно шаснув геть крізь задню хвіртку. А Том, похмурий і сумний, поплентав до школи, де разом із Джо Гарпером дістав належну покару за те, що напередодні втік з уроків, — але дав себе відшмагати з виглядом людини, яку гнітить тяжче горе, а такі дрібниці й не зачіпають. Потім він сів на своє місце і, поставивши лікті на парту та підперши руками підборіддя, втупив у стіну незворушний, наче закам'янілий погляд страдника, чиї муки дійшли такої межі, що далі вже нікуди. Лікоть його впирався у якийсь твердий предмет. Минуло чимало часу, поки Том, зітхнувши, спроквола змінив позу й узяв той предмет у руки. Він був загорнутий у папірець. Том розгорнув його. Почулося тяжке, довге, глибоке зітхання — і серце його розбилося. То була його мідна шишечка від коминкових ґраток!

Ця остання пір'їнка зламала верблюдові хребет!

Розділ XI

Десь над полудень усе містечко раптом сколихнула жахлива новина. Не треба було й телеграфу, про який тоді навіть не мріяли, — чутка линула з уст в уста, від гурту до

гурту, від оселі до оселі так само швидко, як нині летить телеграма. І, певна річ, учитель відпустив школярів після великої перерви: якби він цього не зробив, усі в місті неабияк здивувалися б.

Біля вбитого лікаря знайшли закривавлений ніж, і хтось упізнав, що то ніж Мафа Поттера. Переказували також, що один із запізнілих городян годині о другій ночі випадково побачив, як Маф Поттер умивався в «потічку», а помітивши того перехожого, мерщій подався геть, і то була дуже підозріла обставина, а надто як зважити, що за Поттером ніколи не помічали любові до вмивання. Ще казали, що «вбивцю» (люди судять скоро і, не завдаючи собі клопоту доказами, виносять свій вирок) пильно розшукували по всьому місту, але так і не знайшли. По навколишніх дорогах в усіх напрямках розіслали вершників, і шериф висловив упевненість, що підозрюваного схоплять ще до вечора.

Усе містечко посунуло на кладовище. Том, забувши про своє розбите серце, й собі пристав до того походу; і не те, щоб йому так хотілося, — він залюбки пішов би куди-інде, — але його тягло туди моторошне, незбагненне почуття. Діставшись до того страхітливого місця, він вужем прослизнув крізь натовп і побачив те саме похмуре видовище. Йому здавалося, ніби минула ціла вічність, відтоді як він там був. Хтось ущипнув його за руку. Він обернувся й зустрівся очима з Гекльберрі. Обидва миттю відвели погляди, боячись, щоб хтось не помітив, як вони перезирнулись. Та всі довкола гомоніли, заворожені жахливою картиною, що була перед ними.

— Бідолаха! Зовсім же молодий!
— Оце буде наука тим, хто розкопує могили!
— Ну, Мафу Поттерові не минути шибениці, хай тільки його зловлять!

Отакі точилися балачки, а священик промовив:

— Така воля Божа. Його перст.

Раптом Том здригнувся від голови до п'ят: його погляд упав на незворушне обличчя індіанця Джо. Ту ж мить юрба завирувала, почалася штовханина, і залунали вигуки:

— Це він! Він! Сам іде!

— Хто? Хто? — озвалося чоловік із двадцятєро.

— Маф Поттер!

— Дивіться, спинився!.. Повертає назад! Не дайте йому втекти!

Ті, хто сидів на деревах над головою Тома, сказали, що Поттер і не думає тікати, а дуже знітився й розгубився.

— Ач яке диявольське зухвальство! — мовив хтось поруч. — Прийшов подивитися на своє чорне діло. Мабуть, не чекав, що тут люди.

Натовп розступився, і крізь нього пройшов шериф, владно ведучи за руку Мафа Поттера. Обличчя в бідолахи було змарніле, в очах застиг страх. Коли його поставили перед убитим, він весь затрусився, мов паралітик, затулив обличчя руками й гірко заплакав.

— Не я це скоїв, люди, — мовив він крізь ридання. — Клянуся честю, не я.

— А хто тебе звинувачує? — гукнув до нього хтось.

То був, як видно, влучний постріл. Поттер підвів обличчя і з жалюгідною безнадією в очах озирнувся довкола. Побачивши індіанця Джо, він вигукнув:

— О Джо, ти ж обіцяв мені, що ніколи...

— Це ваш ніж? — І шериф показав йому ножа.

Поттер так і впав би, коли б його не підхопили й не всадили на землю. Аж тоді він обізвався:

— Щось мені підказувало: як я не вернуся сюди й не заберу... — Він здригнувся, а тоді знесилено й приречено махнув рукою і мовив: — Розкажи їм, Джо, розкажи — тепер уже нічого не допоможе.

А тоді Гекльберрі й Том, зацікавившись й вирішивши очі, почули, як той підлий і жорстокий брехун спокійно розповів свою історію. Вони весь час чекали, що ось-ось з ясного неба на голову облудника впаде громовиця, і дивом дивувались, чому так забарилася Божа кара. А коли індіанець Джо закінчив і лишився живий і цілий, їхнє боязке поривання зламати свою клятву і врятувати невинно обмовленого бідолаху згасло й безслідно зникло, бо тепер не було сумніву, що той лиходій продав душу дияволу, а встрявати в діла нечистої сили — неминуча загибель.

— Чого ж ти не втік? Навіщо притягся сюди? — спитав хтось.

— Я не міг... ну ніяк не міг, — простогнав Поттер. — Хотів утекти, а ноги — тільки сюди, і нікуди більше. — І він знову заридав.

За кілька хвилин індіанець Джо так само спокійно повторив своє свідчення слідчому, вже під присягою, і хлоп-

ці, бачачи, що громовиці небесні й досі мовчать, остаточно повірили, що він запродався дияволу. Тепер Джо став у їхніх очах найлиховіснішою і найцікавішою людиною на світі, і вони не могли відірвати заворожених поглядів від його обличчя. А в душі обидва постановили собі, як випадатиме нагода, стежити за ним ночами: може, пощастить хоч краєм ока побачити його жадливого володаря.

Індіанець Джо допомагав піднімати тіло вбитого й нести його до фургона, і в натовпі, тремтячи зі страху, зашепотіли, ніби з рани виступила кров. Том і Гек сподівалися, що ця знаменна обставина кине підозру на справжнього вбивцю, але розчаровано почули, як кілька городян зауважили:

— Що ж тут дивного? Його якраз проносили повз Мафа Поттера...

Страшна таємниця й докори сумління не давали Томові спокійно спати не менш як тиждень після того, і одного ранку за сніданком Сід сказав:

— Томе, ти так кидаєшся й говориш уві сні, що я по півночі не можу спати.

Том зблід і опустив очі.

— Це поганий знак, — стривожено мовила тітка Поллі. — Що в тебе на душі, Томе?

— Нічого... Нічого такого я не знаю... — Але рука хлопця так затремтіла, що він розлив каву.

— Та ще й такі дурниці мелеш, — не вгавав Сід. — Минулої ночі все повторював: «Це кров, це кров, ось що це таке!» Як завів те саме... А потім: «Не мучте мене так — я все скажу!» Що? *Що* ти скажеш?

Перед очима в Тома все попливло. Невідомо, чим би скінчилася та розмова, але, на щастя, з обличчя тітки Поллі збіг стривожений вираз, і вона, сама того не відаючи, прийшла на допомогу Томові.

— Ну зрозуміло! — вигукнула вона. — Все це через оте жахливе вбивство. Мені й самій воно мало не щочі сниться. А то раз чи два наснилося, ніби я сама і вбила.

Мері докинула, що і її та подія дуже вразила. Сід начебто вгамувався. Том поквапився вислизнути з-за столу під першим-ліпшим приводом і потім цілий тиждень скаржився на зубний біль і підв'язував на ніч щелепу. Він і гадки не мав, що Сід ночами не спить і стежить за ним, а часом зсуває його пов'язку й, спершись на лікоть, довго слухає, що він бурмоче, після чого знов поправляє пов'язку. Мало-помалу душа Томова заспокоїлась, зубний біль йому набрид і був скасований. А Сід, якщо й зробив якісь висновки з братового безладного бурмотіння, то тримав їх при собі.

Томові здавалося, що його шкільні товариші вже ніколи не перестануть розігрувати судові слідства над здохлими котами — ті ігри щоразу будили в ньому страшні спогади. Сід помітив, що Том ні разу не виступав у ролі слідчого, хоч раніше завжди прагнув вести перед у всіх нових розвагах; помітив і те, що Том так само не бере на себе й ролі свідка; все це було досить дивно, а ще від Сіда не сховалося, що Том і взагалі виказує видиму нехоть до таких слідств і, коли може, завжди їх уникає. Сід дивувався, але нічого не казав. Та зрештою і ті слідства вийшли з моди й перестали тривожити Томове сумління.

У той лихий час Том щодня або через день, вибравши слухну хвилину, ходив до заґратованого віконця в'язниці й нишком передавав «убивці» сякі-такі гостинці, що їх випадало десь роздобути. В'язниця була невеличка цегляна будівля на мочарі поза містечком, і варті при ній не тримали; та й сидів там хтось дуже рідко. Ті дарунки чимало полегшували Томові душевні гризоти.

Городяни мали велике бажання обквецяти індіанця Джо дьогтем, викачати в пір'ї і в такому вигляді провезти по містечку: хай би знав, як викрадати трупи, — але його надто боялися, тож ніхто не наважився стати призвідником такого діла і нічого з того не вийшло. Метис був досить обачний і обоє своїх свідчень почав просто з бійки, не зізнавшись у пограбуванні могили, яке їй передувало; тому визнали за розумне поки що не притягати його до суду.

Розділ XII

Була й ще одна причина, через яку Томова душа відволіклася від таємних тривог: їх заступив новий поважний клопіт, що цілком поглинув хлопця. Беккі Тетчер перестала ходити до школи. Кілька днів Том переборював гордіть і намагався «розвіяти свою журбу за вітром» — та дарма. Вечорами він несамохіть почав тинятися коло дому Беккі, почувуючи себе вкрай нещасним. Вона захворіла! А що, як вона помре?... Ця думка доводила Тома до розпачу. Його не цікавили більше ні війни, ні піратство. Життя втратило всю свою принадність, лишилася тільки чорна

туга. Хлопець закинув навіть свого обруча з поганялкою — тепер і вони не давали йому втіхи.

Тітка Поллі занепокоїлась і почала напихати його всякими ліками. Вона належала до тих людей, що безоглядно вірять в будь-яке патентоване зілля, в усілякі новомодні засоби зміцнення й відновлення здоров'я. Стара була вродженою дослідницею, і, коли в цій галузі з'являлося щось нове, їй не терпілося негайно, зараз же випробувати той засіб — не на собі, бо сама вона ніколи не хворіла, а на першому-ліпшому, хто траплявся під руку. Вона передплачувала різні «медичні» журналики й шарлатанські брошури з френології, і пишномовне невігластво, що так і випирало з них, здавалось їй живлющою істиною. Усі ті нісенітниці — як провітрювати помешкання, як лягати спати і як вставати, що їсти, що пити, скільки гуляти, в якому душевному стані себе утримувати і який носити одяг, — були для тітки Поллі ніби священними заповідями, і вона навіть не помічала, що її «медичні журнали», як правило, сьогодні спростовують усе, що радили тільки місяць тому. Вона була щира й довірлива душа і раз у раз ставала їх легкою жертвою. Ретельно збираючи ті шарлатанські приписи й шарлатанські засоби, вона, сказати б образно, їхала на блідому коні, озброєна смертю, а за нею тяглися всі сили пекла, їй і на думку не спадало, що для своїх страждених ближніх вона аж ніяк не ангел-зцілитель і не живий образ уславленого ханаанського бальзаму.

Тоді ще тільки почали застосовувати водолікування, і Томова меланхолія стала для тітки справжньою знахід-

кою. Щоранку вона будила хлопця з першим променем сонця, вела до дровника й вивергала на нього справжній холоднючий водоспад, а тоді розтирала його жорстким, як скребачка, рушником, загортала в мокро простирадло й укладала під теплі ковдри, щоб довести до сьомого поту, аж поки в бідолахи, як він сам казав, «уся каламуть з душі боком вилазила».

Та, незважаючи на все те, Том дедалі марнів і ставав усе сумніший і пригніченіший. Тітка додала гарячі ванни, ванни для ніг, душі та занурення. Хлопець лишався похмурий, мов катафалк. Вона почала сполучати водолікування з дієтою, посадивши його на рідку вівсянку, та з витяжними компресами. Обчисливши Томову місткість, наче то був глек, а не хлопець, вона щодня заливала його по вінця якимсь шарлатанським зіллям.

Поступово Том збайдужів до всіх тих тортур. Це здалося тітці тривожним знаком. Треба було за всяку ціну здолати його байдужість. Якраз тоді вона вперше почула про новий засіб, «антибіль», і одразу ж замовила його у великій кількості. Покуштувавши те пійло, стара не знала, як і дякувати Богові. То був справжній рідкий вогонь. Вона відмовилася від водолікування та від усього іншого й тепер покладала *всі* свої сподівання на «антибіль». Дала Томові повну чайну ложку і з глибокою тривогою спостерігала, який буде наслідок. Але тривога її вмить уляглася й душа заспокоїлась: Томову байдужість як вітром здуло. Навіть якби вона розвела під ним вогнище, і то хлопець навряд чи виявив би стільки запалу й жвавості.

Зрештою Том відчув, що час уже йому і справді прокинутись; може, таке життя й було доволі романтичне для його згорьованої душі, але в ньому ставало щодень менше добрих почуттів і більше всіляких неприємних подразників. Хлопець обмірковував різні плани, як позбутися своїх мук, і зрештою прикинувся, що йому страшенно подобається «антибіль». Тепер він сам просив мікстуру, та ще й так часто, що тітці це набридло і врешті вона сказала, щоб він не морочив їй голову й приймав ліки сам. Якби йшлося про Сіда, до її радості не домішалося б жодна підозра, але це був Том, і вона потай приглядала за пляшкою. Та мікстури там справді швидко меншало, а їй і на думку не могло спасти, що хлопець лікує «антиболею» щілину в підлозі вітальні.

Одного дня Том, як звичайно, наготувався дати тій щілині ложку мікстури, коли до нього підійшов тітчин рудий кіт і, жадібно дивлячись на ложку, замуркотів так, наче просив покуштувати. Том сказав:

— Ой, не проси, Пітере, як не дуже хочеш.

Але Пітер дав зрозуміти, що таки хоче.

— Гляди, ти певен цього?

Пітер був певен.

— Ну, коли вже ти так просиш, я дам, мені не жаль, але якщо тобі не сподобається, на мене не нарікай — сам будеш винен.

Пітер погодився й на це. Тоді Том розтулив йому пащу й улив туди мікстуру. Пітер підскочив вище від столу, пронизливо, войовниче нявкнув і заметався по кімнаті, наражаючись на меблі, перекидаючи горщики з квітами

і здіймаючи страшенний гармидер. Потім він звівся на задні лапи й пішов гарцювати в нападі буйних веселощів, закинувши голову й гучно нявкаючи з великого безмежного щастя. А тоді знов заметався по кімнаті, сіючи хаос і руйнування. Тітка Поллі нагодилася саме вчасно, щоб побачити, як кіт кілька разів перевернувся в повітрі, видав останнє оглушливе «ура!» й шаснув у відчинене вікно, збивши з підвіконня вцілілі горщики з квітами. Стара аж закам'яніла з подиву, витріщивши очі з-під окулярів, а Том простягся на підлозі біля ліжка й знемагав від сміху.

— Бога ради, Томе, що це з котом?

— Звідки ж *мені* знати, тітонько? — насилу мовив хлопець.

— Ти диви, зроду такого не бачила. Що ж це йому подіялось?

— Їй-богу, не знаю, тітонько Поллі. Коти завжди таке виробляють, коли їм весело.

— Он як, справді?

Щось у тітчиному тоні змусило Тома насторожитися.

— Так, тітонько. Тобто це я так гадаю.

— *Ти* так гадаєш?

— Так, тітонько.

Стара нахилилася. Том стежив за нею з цікавістю і тривою. Але розгадав її намір надто пізно. З-під покривала по-зрадницькому стирчав кінчик ложки. Тітка Поллі взяла її і показала Томові. Він кліпнув очима й похнюпився. Тітка підняла його з підлоги у звичний спосіб — за вухо — і добре стукнула по голові наперстком.

— Ну, добродію, то навіщо було отак мучити бідолашну безсловесну тварину?

— Та я... я просто пожалів його... В нього ж немає тітки.

— Немає тітки? Що за дурниці? До чого тут тітка?

— А до того. Якби він мав тітку, вона б сама йому допекла, випалила б усі нутрощі й не подумала навіть, що це ж їй не людина!

Тітку Поллі раптом боляче вколало сумління. Усе стало перед нею в іншому світлі: те, що було жорстокістю щодо кота, могло бути жорстокістю й щодо хлопця. Вона полагідніла й відчула жаль. Очі її зволожились, і, поклавши руку Томові на голову, вона тихо мовила:

— Я ж хотіла тобі добра, Томе. А потім, Томе, воно й справді пішло тобі на користь.

Том серйозно подивився на неї, але в очах його майнула ледь помітна посмішка.

— Я знаю, що ви хотіли мені добра, тітонько, але ж і я Пітерові так само. І йому це теж пішло на користь. Я ще ніколи не бачив, щоб він таке витинав...

— Ой, іди вже, Томе, поки ти знов мене не розсердив. І спробуй усе-таки стати нарешті пристойним хлопчиком. А мікстуру можеш більше не пити.

Том прийшов до школи заздалегідь. Останнім часом таке незвичне явище спостерігали там щодня. І ось тепер, замість того, щоб бігти гратися з товаришами, він тинявся коло шкільних воріт — теж як і щодня. Товаришам він казав, що нездужає, та й з вигляду скидалося на те. Він удавав, ніби дивиться куди завгодно, тільки

не туди, куди поглядав насправді, — на дорогу, що вела до школи з містечка. Незабаром на тій дорозі з'явився Джеф Тетчер, і обличчя Томове проясніло; та в наступну мить, придивившись краще, він похмуро відвернувся. Коли Джеф підійшов, Том заговорив до нього, обережно наводячи на згадку про Беккі, але той телепень так і не зрозумів його натяків. Том став чекати далі, сповнюючись надією щоразу, як ген на дорозі показувалося тріпотливе дівоче платтячко, і проймаючись ненавистю до його власниці, коли виявлялося, що то не *вона*. Нарешті дівчатка перестали з'являтися на дорозі, і Том зовсім занепав духом; він побрів до ще порожнього класу й сів на своє місце страждати. Та ось у воротах майнуло ще одне платтячко, і серце Томове радісно стрепенулося. А в наступну мить він був уже надворі й шалів, наче індіанець: голосно кричав, реготав, ганявся за хлопцями, перестрибував через паркан, ризикуючи скрутити собі в'язи, ходив колесом, стояв на голові, — одне слово, являв себе справжнім героєм, весь час нишком позираючи, чи бачить усе те Беккі Тетчер. Та вона начебто нічого не помічала й ні разу навіть не глянула в його бік. Невже вона досі не побачила, що він тут?.. І Том заходився вершити свої подвиги ближче до неї: з войовничими індіанськими покликами носився навколо, здер з якогось хлопця шапку й закинув на дах, увігнався в гурт хлопців, розштовхав їх навсібіч і сам простягся під носом у Беккі, мало не збивши її з ніг, — а вона відвернулася, задерла носику, і він почув її слова:

— Пхе! Дехто тільки те й робить, що викаблучується, і думає, це дуже цікаво!

У Тома спалахнули щокі. Він підвівся з землі й понуро поплентався геть, розчавлений і прибитий.

Розділ XIII

Тепер Том зважився остаточно. Душу його сповнювали чорна журба і відчай. Усі його покинули, казав він собі, друзів у нього немає, ніхто його не любить, а от коли побачать, до чого вони його довели, то, може, ще й пошкодують; він же намагався бути хорошим і шануватися, але йому не дали, і якщо вже всі вони так хочуть його позбутися, хай буде так, і хай вони потім звинувачують його — чом би й ні? Хіба самотній, покинутий друзями має право нарікати? Авжеж, врешті-решт вони змусили його ступити на злочинний шлях. Він просто не має іншого вибору.

Том зайшов уже далеко по Медоу-лейн, і шкільний дзвоник, що скликав учнів після перерви, ледь чутно долинав до нього. Том аж схлипнув, подумавши про те, що більш ніколи, ніколи не почує цього знайомого дзенькоту; яка тяжка доля, але він не сам обрав її — його прирекли на повеніряння в чужому, холодному світі, і він мусить скоритися, але він прощає їм усім... Том захлипав голосніше й частіше.

І саме тоді він зустрів свого щирого, задушевного приятеля Джо Гарпера — теж із зажуреними очима і, як видно, з таким самим великим і зловісним наміром у душі. От уже

достоту «зійшлися дві душі в єдиній думі». Том, хлипаючи і втираючи очі рукавом, почав розповідати про те, що вирішив утекти з дому, де з ним так жорстоко поводяться й не мають до нього ані крихти співчуття, і безповоротно податися світ за очі; а наприкінці попросив Джо, щоб той його не забував.

І тут виявилось, що Джо збирався просити Тома про те саме — для цього він, власне, і йшов його шукати. Мати Джо відшмагала його за те, що він нібито випив якісь вершки, тоді як він їх і не куштував, і сном-духом про них не відав; отож нема сумніву, що він їй набрид і вона хоче його здихатись, — а коли так, то йому не лишається нічого іншого, як піти з дому, і нехай вона собі радіє і ніколи не шкодує про те, що вигнала свого бідолашного сина в безжальний світ на страждання та погибель.

Отак ідучи й ділячись своїм горем, двоє хлопців уклали нову угоду: завжди стояти один за одного, як брати, й не розлучатися, аж поки смерть не звільнить їх від усіх страждань. Потім почали міркувати, як їм жити далі. Джо хотів стати відлюдником, жити десь у печері на самому хлібі та воді й зрештою сконати від холоду, нужди та горя; але, послухавши Тома, він погодився, що злочинне життя має деякі істотні переваги, й вирішив і собі податися в пірати.

За три милі нижче від Сент-Пітерсберга, там, де річка Міссісіпі розливається вишир на цілу милю, простягся довгий і вузький порослий лісом острів з великою піщаною косою проти води — кращого місця для піратів годі й шукати. Острів був безлюдний, він тягся аж ген уподовж про-

тилежного берега, де стіною стояв глухий ліс. Тим-то вони й обрали його, той Джексонові остров. Щоправда, майбутнім піратам і на думку не спало, на кого вони там нападуть.

Потім хлопці розшукали Гекльберрі Фінна, і той залюбки пристав до них: йому було однаково, на яку дорогу ступити, і він навіть ні про що не розпитував. Невдовзі вони розійшлися, умовившись зустрітись в одному затишному місці на березі за дві милі вище від містечка о своїй улюбленій годині — тобто опівночі. Там був причалений невеликий пліт, якого вони намірялися захопити. Кожен мав принести рибальські гачки, снасті та щось із харчів — що пощастить викрасти в хитромудрий і загадковий спосіб, як і належить розбійникам. І ще до смерку всі вони встигли, тішачись солодким передчуттям слави, пустити по містечку поголос, що дуже скоро там «щось почують». Ті, кому вони звіяряли цей туманний натяк, діставали також застереження «тримати язика на припоні й чекати».

Близько півночі з'явився Том з вареним окостом та ще деяким харчем і сховався в густих чагарях на крутому взгірку над місцем зустрічі. Ніч була зоряна й дуже тиха. Могутня річка лежала внизу, мов океан під час штилю. Том прислухався: ані звуку. Потім тихо й протягло свиснув. З-під узгірка йому відповіли таким самим свистом. Він свиснув ще двічі й знову почув відповідь. Потім чийсь сторожкий голос запитав:

— Хто йде?

— Том Соєр — Чорний Месник Іспанських Морів.
Назвіть свої імена.

— Гек Фінн — Кривава Рука і Джо Гарпер — Гроза Морів.

Усі ті пишномовні прізвиська Том вичитав у своїх улюблених книжках.

— Гаразд. Скажіть пароль.

У нічній темряві два хрипкі голоси разом промовили моторошне слово:

— Кров!

Том спустив крутосхилом свій окіст, а за ним з'їхав і сам, розідравши і штани, і власну шкіру. Він міг би зійти вниз утоптанною, зручною стежкою, яка вела на берег згори, але там не було труднощів і небезпек, що їх так полюбляють пірати.

Гроза Морів роздобув добрячий шмат копченої поребрини й насилу дотяг його туди. Фінн — Кривава Рука поцупив десь сковороду та чималу папушу недосушеного тютюнового листу, а також приніс кілька сухих кукурудзяних качанів, щоб робити з них люльки, — хоч жоден з піратів, крім нього самого, не палив і не жував тютюну. Чорний Месник Іспанських Морів сказав, що не годиться вирушати в дорогу, не маючи при собі вогню. То була розумна думка, бо сірників у їхніх краях тоді ще майже не знали. На великому плоту кроків за сто проти води курилося багаття, і хлопці підкралися туди й тихенько потягли головешку. З цього вони розіграли справжню пригоду: щохвилини цитькали один на одного, раптом спинялись і прикладали пальця до уст; хапалися за руків'я уявних кинджалів; лиховісним шепотом наказували один одному всадити у «ворога» кинджал, як тільки той ворухнеться, —

і то чимдуж, «по самісіньке руків'я», бо, мовляв, «мертвий не викаже». Вони добре знали, що всі плотарі подалися гуляти до містечка, але не вважали це за причину, щоб здійснити свій наскок «не по-піратському».

Незабаром і відчалили. Том був за капітана, Гек орудував кормовим веслом, Джо — носовим. Том стояв посеред плоту, грізно нахмурений, схрестивши руки на грудях, і глухим, суворим шепотом командував:

— Повертай за вітром! Так тримай!

— Єсть, сер!

— Тримай, трима-ай!

— Тримаю, сер!

— Візьми на румб праворуч!

— Узяв на румб праворуч, сер!

А що хлопці веслували повільно й рівномірно, виводячи пліт на середину річки, на бистрину, то цілком зрозуміло, що всі ті команди давалися лише «для шику» і нічого певного вони не означали.

— Які стоять вітрила?

— Нижні прямі, марселі й бом-клівер, сер.

— Поставити бом-брамселі! Півдесятка чоловік на форстенъ-стаксель! Ану жвавніше!

— Єсть, сер!

— Розгортай грот-брамсель! Шкоти і браси! Ану, хлопці!

— Єсть, сер!

— Кермо під вітер! Бери ліворуч! Готуйсь на абордаж! Ліворуч, іще ліворуч! Ну, хлопці, з Богом! Так трима-а-ай!

— Тримаю, сер!

Пліт перетнув середину річки, а далі хлопці пустили його за течією і підняли весла. Вода була невисока, і їх несло не швидше ніж дві-три милі на годину. Десь близько години вони пливли, майже не озиваючись один до одного. Тепер пліт минав їхнє містечко — ген там, на далекому березі. Лише кілька мерехтливих вогників показували, де воно мирно спить над широкою туманною гладінню річки, всіяною відблисками зір, — спить і не підозрює, яка велика подія відбувається в цей час.

Чорний Месник усе так само стояв посеред плоту із схрещеними на грудях руками й «кидав прощальний погляд» на ті місця, де він зазнав таких радощів, а згодом і таких страждань; і як же йому хотілося, щоб *вона* побачила його в цю мить — у бурхливому морі, перед лицем смертельної небезпеки, проте безстрашного, готового зустріти свій кінець з похмурою посмішкою на вустах. Йому не довелося докладати великих зусиль, щоб уявити собі, ніби Джексонів острів хтозна-як далеко, так що його й не видно з містечка, і Том кидав свій «прощальний погляд» з глибокою тугою, але водночас і з радістю в серці. Решта піратів теж «кидала прощальні погляди», і всі троє так захопилися цим, що їх мало не пронесло повз острів. Та вони вчасно помітили небезпеку й спромоглися відвернути її.

Близько другої години ночі пліт сів на мілину ярдів за двісті від верхнього кінця острова, і хлопці довго чалапали сюди-туди по воді, переносючи свій вантаж на суходіл. На

плоту вони знайшли старе вітрило і, напнувши його між кущами, зробили сякий-такий намет для харчів; а самі за доброї погоди вирішили спати просто неба, як і годиться справжнім розбійникам.

Зайшовши на тридцять-сорок кроків у лісову хащу, вони розвели біля поваленого дерева вогнище, насмажили на вечерю сковороду поребрини і з'їли з нею половину кукурудзяних коржів, що їх привезли з собою. То була невимовна втіха — отак бенкетувати на волі в незайманому дикому лісі, на безлюдному й ще не дослідженому острові, далеко від людських осель, — і хлопці постановили собі ніколи не повертатися до цивілізованого життя. Язики полум'я вихоплювали з темряви їхні обличчя й кидали багрянні відсвіти на стовбури дерев, що стояли, наче колони лісового храму, на лискуче, мов полаковане, листя та на гірлянди дикого винограду.

Коли були з'їдені хрусткі скибочки поребрини та останній шматок коржа, хлопці простяглися на траві, дуже задоволені. Вони могли б знайти і прохолодніше місце, але не хотіли позбавити себе такої романтичної втіхи, як відпочинок коло табірного вогнища.

— Ну чи не розкіш? — мовив Джо.

— Чудово! — озвався Том. — Цікаво, що сказали б хлопці, якби нас побачили?

— Що сказали б? Ха, та вони б просто луснули від заздрощів! Правда ж, Геку?

— Та певно, — відповів Гек. — Не знаю, як кому, а *мені* тут до вподоби. Нічого кращого й не хочу. Там же й попо-

їсти досита майже не трапляється, і взагалі... А сюди вже ніхто не прийде, не штурхоне тебе, не вилає...

— І мені таке життя до душі, — сказав Том. — Не треба вранці вставати, умиватись, іти до школи й робити ще хто-зна-які дурниці. Піратові, Джо, поки він на березі, не треба робити *анічогісінько*, а от відлюдник — той мусить цілими днями молитися, та й бути завжди самому зовсім не весело.

— Авжеж, — озвався Джо. — Та я просто раніше про це не думав. А тепер, коли спробував, хочу бути тільки піратом.

— І щоб ти знав, — додав Том, — відлюдників тепер не дуже-то шанують, не те що колись, а от пірати завжди в шані. І не забудь, що відлюдник повинен спати на твердочому ложі, одягатися в жорстке веретище, а ще посипати голову попелом, стояти на дощі і...

— А навіщо йому вдягатися у веретище й посипати собі голову попелом? — втрутився Гек.

— Ну, я не знаю. Але так воно заведено. І всі відлюдники так роблять. І ти робив би, якби став відлюдником.

— Дідька лисого, — сказав Гек.

— А що ж би ти робив?

— Та не знаю. Але такого не робив би.

— Е ні, Геку, ти *мусив би*. Як би ти відкрутився?

— Ну, я б такого не витримав. Утік би — і квит.

— Утік би! Що ж то був би з тебе за відлюдник? Ганьба, та й годі!

Кривава Рука нічого не відповів, заклопотаний іншим ділом. Видовбавши кукурудзяний качан, він зробив щось

ніби чашечку, тоді приладнав до неї тростинку, набив ту люльку тютюном, притиснув зверху жарину, випустив хмарку запашного диму — і тепер розкошував на всю губу. Інші пірати тільки мовчки заздрили на той вишуканий гріх і твердо вирішили й собі прилучитися до нього.

Раптом Гек спитав:

— А пірати що мають робити?

Том відповів:

— О, їм живеться чудово! Вони захоплюють у полон кораблі, потім спалюють їх, а награбоване золото закопують у глухих місцях на своєму острові, де його стережуть духи та всяка інша нечисть; а всіх, хто був на кораблі, вбивають: зав'язують їм очі й пускають іти по дошці над водою...

— А жінок забирають на свій острів — докинув Джо. — Жінок вони не вбивають.

— Ні, жінок не вбивають, — сказав Том. — Пірати — люди благородні. Ну, й потім жінки завжди гарні.

— А вдягнені вони як! Ото краса! Кругом золото, срібло, діаманти, — у захваті провадив Джо.

— Хто? — спитав Гек.

— Пірати, хто ж би ще.

Гек скрушно оглянув свої лахи.

— Мабуть, у такій одежі мені нема чого й потикатися в пірати, — з жалем у голосі мовив він. — Але це все, що я маю.

Та хлопці заспокоїли його: мовляв, пишний одяг він наживе дуже скоро, тільки-но вони почнуть справжнє піратське життя. А тим часом якось перебуде і у своєму

лахмітті, хоч заможні пірати звичайно передусім дбають про відповідний гардероб.

Розмова поволі згасла, і в малих утікачів почали злипатися очі. Кривава Рука упустив свою люльку й заснув міцним сном натомленого праведника. А Грозу Морів і Чорного Месника сон здолав не одразу. Вони помолилися подумки й лежачи — адже на острові не було кому звеліти їм стати на коліна й проказати молитви вголос; а як по правді, то вони думали вже й зовсім не молитись, але побоялися заходити аж так далеко, щоб небо, гляди, не наслало на їхні голови по спеціальній громовиці. Потім усе перед очима в них попливло, і вони опинилися на грані яви й сну, але тут з'явився непроханий і невідчепний гість — сумління. Душі їхні став точити невиразний страх: чи не скоїли вони якогось зла, втікши з дому, а коли на пам'ять прийшло вкрадене м'ясо, отоді вже почалися справжні муки. Хлопці намагалися заспокоїти своє сумління, нагадуючи йому, як не раз тягали вдома цукерки та яблука, але такі непереконливі докази не вдовольняли сумління, і зрештою перед обома постала неспростовна істина: нишком ухопити якусь дрібку ласощів — то всього-на-всього витівка, а от винести з дому окіст, поребрину чи якісь вартісні речі — це вже *крадіж*, і на те є заповідь у Святому письмі. Отож кожен дав собі слово: хоч би як довго вони промишляли піратством, проте ніколи більше не заплямують себе таким злочином, як крадіжка. На цих умовах їхнє сумління пішло на мирову, і наші навдивовижу непослідовні пірати спокійно поснули.

Розділ XIV

Прокинувшись уранці, Том не одразу збагнув, де знаходиться. Він сів, протер очі й роззирнувся довкола. І аж тоді все згадав. Був прохолодний сірий світанок, і глибока тиша, що панувала в лісі, навіювала відрадне почуття миру та спокою. Ніде не ворухився ані листочок, і жоден звук не порушував величної задуми природи. Серед листя й трави блищали намистинки роси. На пригаслому багатті лежав легкий білий шар попелу, і в повітря здіймалася тоненька синювата струминка диму. Джо та Гек ще спали.

Раптом далеко в лісі озвався якийсь птах, йому відповів ще один, а невдовзі почувся стукіт дятла. Туманний сірий серпанок помалу розвіювався, і так само помалу множилися звуки й усе навколо оживало. Перед зачарованим хлопцем відкривалося чудо пробудження й буяння природи. По зарошеному листочку повзла маленька зелена гусінь; раз у раз вона здіймала дугою дві третини свого тільця й немовби принюхувалась, а потім рушала далі. Міряє листок, подумав Том, а коли гусінь самохіть поповзла до нього, він затамував подих і заляк, і в ньому то спалахувала, то гасла надія — залежно від того, чи повзла та крихітна істота прямо, чи начебто збочувала кудись; і коли, нарешті, гусінь, вигнувшись дугою, якусь напружену мить вагалась, а тоді рішуче переповзла йому на ногу й помандрувала по ній, хлопець зрадив усією душею: адже це означало, що він скоро матиме новий костюм, і, поза всяким сумнівом, то буде пишний піратський камзол з панталонами.

Ось не знати звідки з'явилися вервечкою кільканадцять мурахів і заходилися кожен коло свого діла; один з них став мужньо змагатися з мертвим павуком, уп'ятеро більшим за нього самого, і зрештою поволік його вгору по стовбуру дерева. А поруч руде з чорними цятками сонечко вибралося на запаморочливо високу травинку, і Том нахилився до нього й проказав: «Сонечко, сонечко, лети мерщій на небо, твої дітки там горять, рятувати треба!» Сонечко одразу ж розгорнуло крильця й полетіло вгору, і Том анітрохи не здивувався, бо давно знав, які легковірні ці комахи; він і сам не раз обдурював їх. Потім повз нього проповз жук-гнойовик, працюючи штовхаючи поперед себе свою кульку, і Том доторкнувся до нього, щоб побачити, як жук підібгає лапки й прикинеться мертвим. На той час і лісове птаство уже витинало на всі голоси. Ось на дереві над головою в Тома вмовстився дрізд, цей північний пересмішник, і залюбки почав наслідувати співи своїх пернатих сусідів; потім, мов зблиск блакитного полум'я, майнула вниз крикуха сойка, всілася на гілку зовсім близько від хлопця — майже рукою сягнути, — і, схиливши голівку набік, з величезною цікавістю задивилася на чужинців. Пробігла сіра білка й ще якась більша тваринка, схожа на лисицю; обоє раз по раз сідали на задні лапки й, пофіркуючи, поглядали на хлопців: як видно, ці лісові тварини ніколи не бачили людей і не знали, чи треба їх боятися. Тепер уже прокинулась і заворушилася вся природа; то там, то там довгі списи сонячного проміння пронизували густі крони дерев, і в тих пасмугах світла пурхало кілька метеликів.

Том збудив решту піратів, і всі троє з криком і тупотом побігли до річки, а за хвилину, вже голісінькі, чимдуж ганяли наввипередки й стрибали один через одного на чистому мілководді білої піщаної коси. Їх зовсім не тягло назад, у рідне містечко, яке ще спало в далині, за величним водним обширом, їхнього плоту вже не було: вночі його знесло з мілини чи то течією, чи невеликим припливом води, — та хлопці лише зраділи, бо це немовби спалило мости між ними й цивілізованим життям.

Вони повернулися у свій табір напрочуд бадьорі, веселі та страшенно голодні, і невдовзі їхнє табірне вогнище знов запалало. Гек знайшов неподалік джерело з чистою холодною водою; хлопці поробили з широких дубових і горіхових листків щось ніби чашки й вирішили, що та вода, підсолоджена чарами навколишнього лісу, цілком замінить їм ранкову каву. Джо почав був нарізати поребрину до сніданку, але Том і Гек сказали йому зачекати; тоді подалися на берег, до одної заприміченої місцинки, закинули вудки й дуже скоро були винагороджені за клопіт. Джо не встиг і знудитись, як вони повернулися з добрячим окунем, двійком линів та невеликим сомиком — здобиччю, якої вистачило б нагодувати цілу сім'ю. Вони засмажили рибу з поребриною і аж здивувались: їм здавалося, що вони зроду ще не їли такої смакоти. Хлопці не знали, що чим скоріше зготувати річкову рибу, тим вона смачніша; не подумали й про те, які чудові присмаки — сон просто неба, біганина на привіллі, купання в річці та й голод.

Поснідавши, вони лежали в затінку, поки Гек викурив свою люльку, а тоді подалися в глиб лісу досліджувати острів. Хлопці весело простували вперед, переступаючи через трухляві колоди й продираючись крізь густі чагарі, між величними лісовими велетнями, з чиїх крон звисали пишні мантиї дикого винограду. То там, то інде їм траплялися затишні галявинки, встелені трав'яним килимом і оздоблені квітами.

Вони побачили багато такого, що потішило їх, але нічого особливого чи несподіваного не знайшли. Виявилося, що острів має близько трьох миль завдовжки і зо чверть милі завширшки; від ближчого берега його відокремлювала вузька, близько двохсот ярдів, протока. Хлопці мало не щогодини купались, і, коли вони повернулися до табору, вже перейшло за полудень. Вони так зголодніли, що було не до риболовлі, але чудово пообідали холодною шинкою, а потім простяглися в затінку побалакати. Проте балачка скоро вповільнилась, а там і зовсім припинилася. Урочиста тиша, що оповивала ліс, і почуття самотності почали впливати на втікачів. Усі троє припинили й замислились. Якось невиразна гризота закралася в їхні душі. Та невдовзі вона прибрала трохи певнішої форми: то була туга за домом. Навіть Фінн — Кривава Рука заміряно згадував чужі ґанки та порожні бочки. Але всі вони соромилися своєї слабкодухості, і жодному не вистачило сміливості сказати вголос те, що він думає.

Уже деякий час до них долинав якийсь незвичайний звук, але вони ніби й не чули його, як ото часом не чуєш цокання годинника в кімнаті. Але тепер той загадковий

звук став гучніший і мимоволі привертав їхню увагу. Хлопці стрепенулися, позирнули один на одного й завмерли. Надовго залягла тиша, глибока й незворушна, потім удалині розкотився глухий і похмурий стугін.

— Що це? — майже пошепки спитав Джо.

— Хто його знає, — так само тихо озвався Том.

— Це не грім, — злякано мовив Гекльберрі, — бо грім...

— Цить! — урвав його Том. — Помовчте й послухаймо.

Вони чекали, як їм здалося, цілу вічність, аж поки насторожену тишу знов розітнув такий самий глухий звук.

— Ходім подивимось.

Хлопці підхопилися на ноги й побігли на край острова, звернений до містечка. Розхиливши куці на березі, вони повели очима понад водою. Посеред річки, десь за милю нижче від містечка, повільно посувався за течією невеличкий паровий пором. На його широкий палубі видно було чималий натовп людей. Багато човнів снувало коло порома й пливло за водою поряд з ним, але що роблять люди в тих човнах, хлопці добачити не могли. Раптом біля борту порома вихопилося пасмо білого диму, і, коли він знявся в повітря й розплився лінивою хмариною, до хлопців знов докотився той самий звук.

— Тепер знаю! — вигукнув Том. — Хтось потонув!

— Еге ж! — підтвердив Гек. — Минулого літа, коли втопився Білл Тернер, теж таке робили. Вони стріляють з гармати над водою, щоб потопельник вплив на поверхню. А ще беруть хлібини, кладуть усередину живе срібло й пускають по воді, і там, де він лежить, ті хлібини спиняються.

— Атож, і я про таке чув, — обізвався Джо. — Цікаво тільки, чому вони спиняються.

— Е, вся штука не в самому хлібі, — зауважив Том. — По-моєму, головне — що над ним *кажуть*, перед тим як пустити.

— Та нічого не кажуть, — заперечив Гек. — Я ж бачив, як це робили, і ніхто нічого не казав.

— Гм, дивно, — мовив Том. — Але, мабуть, таки кажуть — про себе. *Напевне* кажуть. Це ж кожному ясно.

Хлопці погодилися, що Том говорить діло, бо не може ж, справді, звичайнісінька хлібина без будь-якого напутнього слова отак розумно чинити, та ще й у такій важливій справі.

— Ет чорт, хотів би я зараз бути там! — мовив Джо.

— Та й я теж, — сказав Гек. — Усе віддав би, аби дізнатися, хто то потонув.

Усі троє й далі наслухали та спостерігали. Раптом у Тома блискавкою сяйнула здогадка, і він вигукнув:

— Хлопці, я знаю, хто потонув! Ми — ось хто!

Вони вмиль відчували себе героями. І страшенно зраділи: адже їх шукають, за ними тужать, через них себе не тямлять з горя і обливаються слізьми; скрушно згадують, які несправедливі були до тих сердешних загиблих хлопчаків, і гірко шкодують, і караються запізнаним каяттям; а найголовніше — в цілому містечку тільки про них і говорять, і всі хлопці заздять на їхню гучну славу. Оце поталанило! Їй-богу, задля цього варто було піти в пірати.

Коли смеркло, пором повернувся до свого звичайного діла, за ним зникли й човни. Пірати рушили назад до

табору. Їх аж розпирало від марнославнох гордоців та усвідомлення раптом набутої власної ваги й усього того клопоту, якого наробило їхнє зникнення. Вони наловили риби, зготували вечерю, поїли, а тоді стали гадати, що думають і кажуть про них у містечку; і ті картини загального смутку й горя, що їх вони собі уявляли, були в їхніх очах вельми приємні. Та коли табір огорнула нічна темрява, усі троє скоро примовкли й сиділи, втупивши очі в багаття, тим часом як думки їхні вочевидь блукали десь далеко. Збудження минуло, і тепер Том і Джо несамохіть згадали про декого зі своїх рідних, кому їхня чудова витівка навряд чи здавалася такою веселою, як їм самим. Заворушилися лиховісні передчуття, хлопців охопили тривога й зажура, і з їхніх уст мимоволі злетіло два чи три тяжких зітхання. Нарешті Джо зважився боязко «промацати ґрунт»: мовляв, а як би його товариші подивилися на те, щоб повернутися до цивілізованого життя... не тепер, звісно, а...

Як нещадно Том висміяв його! Гек, який ще нічим не завинив, став на бік Тома, і відступник поквапився «отямитись» і радів, що викрутився з халепи, не до краю зганьблений звинуваченнями в легкодухії тузі за домом. Заворушення було тимчасово придушене.

Уже зовсім споночило, і Гек почав куняти, а невдовзі й захропів. За ним заснув і Джо. Якийсь час Том лежав нерухомо, спершись на лікоть і пильно дивлячись на сонних товаришів. Потім тихенько звівся навколішки й став нишпорити в траві, куди падали мерехтливі відблиски багаття. Він піднімав і роздивлявся проти світла великі скру-

чені клапті тонкої білої платанової кори, аж поки відклав два, які його начебто задовольнили. Ставши на коліна біля вогнища, він з неабиякими зусиллями нашкрябав щось на кожному клапті своєю червоною вохрою. Один клапоть він знову згорнув сувійчиком і засунув у кишеню своєї куртки, а другий поклав у шапку Джо, трохи відсунувши її від господаря. Туди ж таки він поклав кілька неоцінених з погляду школяра коштовностей, серед них — грудку крейди, гумовий м'ячик, три рибальських гачки та кульку, з тих, що їх називали «справжніми кришталевими». Потім підвівся і обережно, навшпиньках, почав скрадатися між деревами, аж поки розважив, що товариші його вже не почують. А тоді чимдуж побіг до обмілини.

Розділ XV

За кілька хвилин Том уже брів по мілководдю, простуючи до іллінойського берега. Поки вода сягнула йому до пояса, він устиг покрити півдороги, але далі течія не давала йти бродом, і хлопець упевнено поплив: до берега лишалось не більш як сто ярдів. Він плив навскіс, проти течії, і все ж його зносило за водою куди швидше, ніж він розраховував. Та зрештою він таки дістався до берега і, вибравши зручне, низьке місце, виліз із води. Засунувши руку в кишеню куртки, впевнився, що клапоть кори там, і, мокрий як хлющ, рушив крізь зарості понад берегом. Було вже близько десятої години, коли, вийшовши на відкриту місцину проти містечка, Том побачив у затінку дерев і ви-

сокого берега паровий пором. Кругом було тихо, на небі мерехтіли зорі. Пильно озираючись, він спустився з кручі, ковзнув у воду, за кілька помахів доплив до порома й заліз у човен під кормою, що правив за рятувальну шлюпку. А там простягся на дні під сидіннями і, затамувавши віддих, став чекати.

Невдовзі бамкнув тріснутий дзвін, і чийсь голос дав команду відчалювати, а в наступну хвилину ніс човна підскочив на хвилі, знятий поромом, і мандрівка почалася. Том радів, що йому так пощастило, бо знав: того вечора пором вирушив через річку востаннє. Минуло довгих двадцять чи п'ятнадцять хвилин, колеса порома спинилися, і Том, тихенько спустившись за борт човна, потемки поплив до берега. З води він вийшов ярдів на п'ятдесят нижче від порома, боячись потрапити на очі запізнілим пасажирам.

Від річки хлопець побіг глухими завулками й незабаром опинився під парканом позад свого будинку. Перелізши через паркан, він підкрався до прибудови й зазирнув у вікно тітчиної кімнати, де ще світилося. В кімнаті він побачив тітку, Сіда, Мері й матір Джо Гарпера: вони сиділи й розмовляли. Між ними й дверима було ліжко. Том підступив до дверей і почав тихенько піднімати клямку; потім обережно натиснув, і двері трохи прочинилися. Він натискав і далі, здригаючись щоразу, коли двері ледь порипували, аж поки щілина стала досить широка, щоб він міг пролізти крізь неї навколішки, а тоді просунув голову й тихенько поповз.

— Чого це свічка так заблимала? — мовила тітка Поллі.
Том поповз швидше.

— Мабуть, двері не зачинені. Авжеж, так і є. Без кінця
в нас якісь дива. Сіде, йди причини двері.

Том зник під ліжком саме вчасно. З хвилину він ле-
жав і відсапувався, а потім підповз до самого краю, звідки
міг би дотягтися до тітчиної ноги.

— Отож я й кажу, — вела далі тітка Поллі, — він був *не*
лихий хлопчик, а тільки неслух, бешкетник. Як то кажуть,
вітер у голові, знаєте. Питати з нього щось — то однаково
що з молодого лошати. Але *зла* він нікому не хотів і серце
мав предобре. — Вона заплакала.

— Такий самий і мій Джо: тільки всякі пустощі на дум-
ці, так і дивився, де б щось утнути. Та зате який добрий,
лагідний був!.. А я, прости мене, Господи... а я відшмагала
його за ті вершки — геть забула, що сама ж таки вилила їх,
бо вони скисли! І тепер я вже ніколи, ніколи не побачу його
на цім світі, мого нещасного скривдженого хлопчика!.. —
І місіс Гарпер заридала так гірко, наче в неї розривалося
серце.

— А мені здається, Томові краще там, де він тепер, —
обізвався Сід. — Та, може, коли б він більше шанувався...

— *Сіде!* (Том відчув, як грізно блиснули тітчині очі, хоча
й не міг цього бачити.) Ані слова поганого про Тома! Його
вже немає на світі. Господь Бог сам про нього подбає, а ти
можеш не клопотатися, голубе!.. Ой місіс Гарпер, і не знаю,
як усе це пережити! Просто не знаю!.. Він же був такою
втіхою для мене, дарма що часом краяв моє старе серце.

— Господь дав, Господь і взяв, хай благословиться ім'я його! Але ж яке горе... ой, яке горе! Ще тільки в ту суботу мій Джо стрільнув пістоном просто в мене під носом, а я так ляснула його за це, що він упав на підлогу. Хіба ж я могла знати, що не мине й тижня... О Боже, якби це він тепер таке зробив, я б обняла його й поцілувала...

— Так-так, місіс Гарпер, я розумію ваші почуття, дуже добре розумію! Не далі як учора вранці мій Том узяв та й напоїв кота «антиболею», і той мало не перевернув догори ногами весь дім. І, прости мене, Господи, я стукнула бідолашного хлопчика наперстком по голові, мою нещасну загиблу дитину! Тепер-то йому до всього цього байдуже. Але останнє, що я від нього почула, був докір...

Та цей спомин виявився надто гірким для старої жінки, і вона змовкла, вбита горем. Том тихенько захлипав — більше з жалю до самого себе, аніж до когось іншого. Він чув, що й Мері плакала, час від часу згадуючи його добрим словом. Тепер він як ніколи піднісся у власних очах. А проте й тітчине горе так зворушило його, що він ладен був вискочити з-під ліжка й радісно приголомшити її своєю появою, — такі ефектні театральні штуки завжди вабили його, — але він стримався і далі лежав тихо.

Прислухаючись до розмови, Том з окремих фраз зрозумів, що спершу в містечку гадали, ніби вони потонули, коли купалися; але згодом помітили, що пропав пліт, а дехто з хлопців згадав, що їхні зниклі товариші казали: мовляв, скоро в містечку «почують про них»; і розумні голови, зв'язавши все те до купи, дійшли висновку, що

хлопці попливли на тому плоті й незабаром об'являться в найближчому містечку вниз по річці; але близько полудня пліт знайшовся: його прибило до берега за п'ять чи шість миль нижче за водою, — і тоді надія розвіялась. Усе показувало на те, що вони потонули, — бо як ні, то голод пригнав би їх додому ще до ночі або й раніш. А тіл їхніх не знайшли, певне, тому, що потонули вони на середині річки, на бистрині: адже хлопці плавали добре і якби не це, то неодмінно дісталися б до берега. Була середа, і в містечку постановили: якщо до неділі нічого не знайдуть, далі сподіватися марно, і недільного ранку відправлять заупокійний молебен. Почувши це, Том аж здригнувся.

Місіс Гарпер, уся в сльозах, попрощалась і зібралась йти. І тут, спонукувані єдиним поривом, обидві осиротілі жінки кинулись в обійми одна одній і, перш ніж розійтися, досхочу наплакались. Потім тітка Поллі побажала на добраніч Сідові та Мері — куди лагідніше, ніж робила це звичайно. Сід зашморгав носом, а Мері пішла, гірко плачучи.

Тітка Поллі стала на коліна й почала молитися за Тома, та так розчулено й жалісливо, з такою безмежною любов'ю в кожному слові й тремтливому старечому голосі, що Том іще задовго до кінця тієї молитви мало не плавав у сльозах.

Ще й після того, як тітка лягла спати, Томові довелося довгенько ховатися під ліжком, бо стара жінка раз у раз гірко зітхала, скрушно бурмотіла щось про себе, неспокоїно крутилась і переверталася. Нарешті вона затихла й лише час від часу глухо стогнала уві сні. Аж тоді хлопець обережно вибрався з-під ліжка, помалу підступив до узго-

лів'я і, прикривши свічку рукою, став дивитися на сонну тітку. Серце його сповнив жаль до неї. Він дістав з кишені свій сувійчик платанової кори й поклав поруч із свічкою. Але раптом щось спало йому на думку, і він спинився, міркуючи. Та ось обличчя його проясніло, так наче він дійшов якогось втішного рішення, і, квапливо схопивши ту кору, Том засунув її назад до кишені. Він нахилився, поцілував тітку в зів'ялі уста, а потім тихенько пішов до дверей, причинив їх за собою і взяв на клямку.

Хлопець подався назад до перевозу, де о такій пізній годині було вже зовсім безлюдно, і сміливо зійшов на пором, знаючи, що там нікого немає, крім сторожа, який забирається на ніч у будку й спить мертвим сном. Він відв'язав від корми човна, заліз у нього й тихенько повеслував проти води, а десь за милю вище від містечка, чимдуж налягаючи на весла, повернув навскоси до протилежного берега. Човен пристав біля самого причалу порома — та й не дивно, бо Томові то була не первина. Йому дуже хотілося захопити човна «у полон»: це ж було все-таки судно, а отже, могло вважатися законною здобиччю піратів, — але він знав, що човен почнуть розшукувати й, гляди ще, натраплять на самих піратів. Тому він вийшов на берег і заглибився в ліс. Там він сів і добре перепочив, на превелику силу переборюючи сон, а тоді рушив знайомою стежкою понад берегом. Ніч уже минала, і коли Том дійшов до обмілини за протокою, надворі зовсім розвидніло. Він знову відпочив, поки сонце підбилося в небі й щедро позолотило велику річку, потім за-

йшов у воду. А незабаром уже стояв геть мокрий на околиці свого табору й чув, як Джо каже:

— Ні, Геку, Том вірний товариш, він повернеться. Він не може отак нас покинути, бо знає, що це була б ганьба для пірата, а він надто гордий. Просто він щось замислив. От цікаво тільки — що.

— Ну, а речі ж то тепер так чи так наші, хіба ні?

— Майже наші, Геку, але ще не зовсім. Там же написано, що вони будуть наші, як він не повернеться до сніданку.

— А він осьде! — театральню вигукнув Том і, задоволений справленим враженням, велично вступив у табір.

Невдовзі було подано розкішний сніданок з поребрини та риби, і хлопці допалися до нього. За сніданком Том розповів (і наплів) товаришам про свої нічні пригоди. На той час, як його розповідь дійшла кінця, всі троє почували себе справжніми героями й страшенно пишалися. Потім Том умостився в холодку, щоб поспати до полудня, а решта піратів подалася рибалити й досліджувати острів.

Розділ XVI

Після обіду вся піратська ватага вирушила шукати черепашачі яйця. Хлопці ходили по піщаній косі, тицяючи дрючками перед себе, і там, де натрапляли на м'яке місце, ставали навколішки й розгрібали руками пісок. Часом вони знаходили в одній ямці по п'ятдесят-шістдесят яєць. Яйця були білі, зовсім круглі, завбільшки майже з во-

лоський горіх. Того вечора хлопці донесхочу поласували яєчнею. Та й у п'ятницю вранці мали добрячий сніданок.

Поснідавши, вони побігли на косу і почали з криком вистрибувати й ганятись один за одним, зриваючи з себе одержу, аж поки лишилися зовсім голі; потім, і далі пустуючи, забрели далеко на мілководдя, де течія подекуди вже мало не валила з ніг, і там ще дужче розходилися. Вони то ставали колом, нахилились і бризкали один на одного, відвертаючи обличчя, щоб не захлинутися; то починали борюкатися, доки переможець занурював суперника з головою; а то пірнали всі разом цілим клубком білих ніг і рук, а потім випливали, форкаючи, відпльовуючись, регочучи й насилу переводячи дух.

Добре натомившись, вони вибігали з води, простягалися на сухому гарячому піску й нагортали його на себе, а тоді знов мчали у воду й починали все спочатку. Зрештою їм спало на думку, що їхня шкіра — майже як трико тілесного кольору, отож вони накреслили на піску велике коло — арену — і влаштували цирк, в якому було аж троє клоунів, бо жоден не хотів поступитися товаришам цією принадною роллю.

Потім вони підіставали з кишень кульки й завелися грати всіма відомими їм способами, аж поки й ця розвага набридла. Джо та Гек знов пішли купатись, а Том не наважився, бо виявив, що, скидаючи штани, ненароком стягнув з ноги шнурок з кільцями-тріскачками гримучої змії, і тепер не міг збагнути, як це йому без того чудодійного амулета досі не зсудомило у воді ногу. Він боявся купатись,

доки не знайшов своїх тріскачок, але на той час товариші вже стомилися й хотіли відпочити. Мало-помалу хлопці розбрелися в різні боки, похнюпивши носи й тужно поглядаючи туди, де за широкою річкою дрімало на осонні рідне містечко. Том раптом похопився, що, сам того не помічаючи, пише на піску великим пальцем ноги слово «Беккі», квапливо стер його і аж розсердився на себе за таку слабкість. Але потім так само мимоволі написав його знов; знову стер і, щоб уберегтися від дальшої спокуси, пішов скликати товаришів.

Та Джо зовсім занепав духом, і годі було його збадьорити. Хлопця поїняла така туга за домом, що він уже на силу терпів. До очей йому підступали сльози й ладні були бризнути в першу-ліпшу мить. Гек також зажурився. Том і сам відчував на серці тягар, проте якомога силкувався не показувати цього. Він мав одну таємницю, яку до пори не хотів їм звіряти, але вирішив: якщо цей похмурий бунтівний дух не розвіється сам собою, він таки поділиться нею з товаришами. А тим часом з удаваним захопленням сказав:

— А знаєте, хлопці, я певен, що на цьому острові колись уже побували пірати. Треба обстежити його ще раз. Десь тут напевне заховано скарб. Що ви скажете, якщо ми знайдемо трухляву скриньку, повну золота й срібла, га?

Однаке ця перспектива викликала дуже слабке пожвавлення, та й те згасло без жодного слова у відповідь. Том підкинув ще одну чи дві спокуси, але вони також не мали успіху. Він не знав уже, що й робити. Джо сидів чорний, як хмара, і колупав паличкою пісок. Нарешті він сказав:

— Ой хлопці, ну його, все це діло. Я хочу додому. Тут так нудно...

— Та ні, Джо, з часом ти звикнеш, — мовив Том. — Глянь, як тут риба ловиться.

— Не хочу я ловити рибу. Я хочу додому.

— Слухай, Джо, а де ще так чудово купатися?

— Набридло купатися. І якось навіть нецікаво, коли ніхто не забороняє. Ні, я таки вернуся додому.

— Ну й тюхтій слинявий! До мами він захотів!

— Еге ж, до мами! Та й ти б захотів, коли б вона в тебе була. І ніякий я тобі не тюхтій, сам ти слинявий! — І Джо тихенько зашморгав носом.

— Ну що ж, відпустимо цього плаксунчика додому, до його мамуні, правда ж, Геку? Бідолашне маля так скучило за нею! То хай собі йде. А тобі ж тут подобається, Геку? От ми й залишимось, еге?

— Еге-е, — сказав Гек без найменшого запалу.

— Я з тобою більш не розмовляю, ніколи в житті, — сказав Джо, підводячись. — Так і знай. — І похмуро пішов одягатися.

— Подумаєш! — мовив Том. — Кому ти потрібен! Чеши додому, і хай усі з тебе сміються. Пірат зашмарканий! А ми з Геком не такі плаксії, ми лишаємось тут, правда ж, Геку? Нехай собі йде, коли хоче. Обійдемося і без нього.

Та попри все те, Томові також було кепсько на душі, і він з тривогою спостерігав, як насуплений Джо одягається. Непокіло його і те, що Гек так замислено дивиться на Джо й лиховісно мовчить. За хвилину, не озвавшись на

прощання ані словом, Джо побрів по мілкому в бік іллінської берега. У Тома защеміло серце. Він поглянув на Гека. Той не витримав його погляду й похнюпився. А тоді сказав:

— Я теж пішов би, Томе. Якось тут нудно стало, а тепер буде ще гірше. Ходімо й ми, Томе.

— Ні! Ідіть собі, коли так. А я залишаюся.

— Томе, я таки, мабуть, піду.

— Ну то йди, хто тебе тримає?

Гек почав збирати розкидану на піску одіж. Потім обізвався знов:

— Може, й ти пішов би, Томе? Подумай добре. Ми почекаємо тебе на тому березі.

— Довго доведеться чекати!

Гек понуро поплентав геть. Том стояв, дивився товаришеві вслід, і його поривало бажання відкинути свою гордість і піти й собі. Він сподівався, що хлопці зупиняться, але вони й далі брели по мілководдю. І Тома нараз огорнуло почуття самотності й порожнечі. Останнім зусиллям він поборов гордість і помчав за товаришами, вигукуючи:

— Стійте! Стійте! Я хочу вам щось сказати!

Хлопці миттю спинились і обернулися. Підбігши до них, Том почав розповідати про свою таємницю, а вони похмуро слухали, аж поки зрозуміли, що він замислив, а зрозумівши, в захваті видали індіанський бойовий поклик, сказали, що то «пречудова штука» і, мовляв, якби він розповів їм одразу, то вони б нізащо не пішли. Том тут-таки вигадав якесь пояснення, але насправді він про-

сто боявся, що навіть ця його таємниця не затримає хлопців надовго, і приберігав її на кінець.

Усі троє весело повернулися на острів і знов заходилися пустувати, без угаву базікаючи про Томів чудовий план і захоплюючись його вигадливістю. Після ситного обіду, який складався з яєчні та риби, Том сказав, що хотів би навчитися курити. Джо підхопив цю думку: мовляв, і він охоче спробував би. Отож Гек змайстрував ще дві люльки й набив їх тютюном. Початківці зроду не курили нічого, крім самокруток з виноградного листа, — а воно ж тільки щипає язик і взагалі не вважається справжнім куривом.

Вони розляглися на траві, спираючись на лікті, й почали обережно, невпевнено попахкувати люльками. Дим мав неприємний смак і ставав кілком у горлі, але Том сказав:

— Ха, та це ж так просто! Якби я знав, то вже б давно навчився.

— І я теж, — докинув Джо. — За іграшки.

— А скільки разів, бувало, дивлюся, як люди курять, та й думаю: от би й собі навчитися, — провадив Том. — І гадки не мав, що зможу.

— Та й я так само, скажи, Геку? Ти ж чув, як я таке говорив, правда ж? Ось Гек не дасть збрехати.

— Еге ж, і не раз.

— О, а я скільки разів! — мовив Том. — Сотні разів це казав. Одного разу біля різниці... Пам'ятаєш, Геку? Тоді ще Боб Теннер там був, і Джонні Міллер, і Джеф Тетчер. Пригадуєш, Геку, як я це сказав?

— Еге ж, казав, — підтвердив Гек. — Це було якраз другого дня після того, як я загубив білу кульку... Ні, перед тим.

— От бачиш, Джо, — мовив Том. — Гек пам'ятає.

— Мабуть, я міг би курити люльку цілий день, — заявив Джо. — Мене анітрохи не нудить.

— І мене ні, — сказав Том. — Я теж би курив хоч цілий день. А от Джеф Тетчер не зміг би, на що хочете закладаюся.

— Джеф Тетчер! Та він би звалився з ніг після другої зтяжки. Хай би колись спробував. Де йому!

— Певно, що звалився б. І Джонні Міллер. Хотів би як побачити, як Джонні Міллер закурить люльку!

— Ого, а я як хотів би! — мовив Джо. — Іду в заклад, що Джонні Міллер на таке не годен. Та він тільки разочок потягне — і беркицьне.

— А таки беркицьне. Слухай, Джо, от би наші хлопці зараз подивилися на нас!

— Ото була б штука!

— А знаєте що? Ми нікому нічого не скажемо, а колись, як зберуться всі, я підійду до тебе й спитаю: «Слухай, Джо, люлька є? Покурити хочеться». А ти мені: «Та є, і моя стара, і ще одна, от тільки тютюнець не дуже запашний». — «Дарма, аби міцний», — скажу я, і тоді ти дістаєш люльки, і ми спокійнісінько закурюємо. Ото всі витріщать очі!

— Атож, ну й сміху буде, Томе! От якби це й справді зараз!

— О, якби ж то! А коли ми скажемо, що навчилися курити на піратському острові, думаєш, вони не пошкодують, що не були з нами?

— Ого, ще й як пошкодують! На що хочеш закладаюся!

Розмова точилася далі. Та незабаром вона стала трохи млявою і не дуже доладною. Співрозмовники дедалі надовше змовкали й надивовижу часто випльовували слину. За їхніми щокми немовби пробилися джерела, і хлопці ледве встигали відпомповувати справжню повінь під язиком; проте, незважаючи на всі їхні зусилля, чимало переливалося через край, і до горла їм раз у раз підступала нудота. Обидва поблідли і мали жалюгідний вигляд. У Джо з ослаблих пальців випала люлька, а потім і в Тома. Джерела били дедалі дужче, і помпи працювали на повну потужність.

Джо кволим голосом промовив:

— Я загубив свого ножика. Мабуть, піду пошукаю.

Том, затинаячись, пробелькотів неслухняними губами:

— Я тобі поможу. Ти йди отуди, а я пошукаю коло струмка... Ні-ні, Геку, ти з нами не ходи, ми самі знайдемо.

Отож Гек знову сів у затінку й з годину чекав товаришів. Потім йому стало нудно, і він подався їх шукати. Вони були в лісі, далеко один від одного, обидва дуже бліді, і міцно спали. Але щось підказало Гекові: якщо їх трохи й понудило, то найгірше вже минулося.

За вечерею обидва були на диво мовчазні і вигляд мали знічений. А коли Гек, повечерявши, набив собі люльку й хотів був набити і їм, вони сказали: ні, не треба, їм трохи нездужається, певно, з'їли щось недобре за обідом.

Десь близько півночі Джо прокинувся й збудив товаришів. У повітрі відчувалася гнітюча задуха, що не віщу-

вала нічого доброго. Хлопці збилися докупити і, хоч у густій, нерухомій задусі й так важко було дихати, присунулися до самого вогнища, немов шукаючи в нього дружньої розради. Вони сиділи припинішкі і напружено чогось чекали. В лісі стояла похмура тиша. Поза колом вогнища все потопало в чорній пітьмі. Раптом якийсь тремтливий спалах на мить тьмяно освітив листя дерев і згас. Трохи згодом знов спалахнуло, вже яскравіше. Тоді ще раз. А потім у верхівці дерев почувся глухий стогін, щось шелеснуло, по обличчях хлопців перебіг легенький повів, і вони аж здригнулись на думку, що то майнув повз них сам Дух Ночі. На якусь хвилину все затихло. Аж раптом неприродно сліпучий спалах обернув ніч на день, і стало виразно видно кожну найменшу травинку біля ніг хлопців та їхні зблідлі, перелякані обличчя. Грізний гуркіт грому, ніби затинаючись, прокотився по небу і з похмурим глухим вуркотанням завмер у далині. Раптовий подмук холодного вітру зашелестів листям і розкидав навколо багаття пластівці попелу. Ще один сліпучий спалах освітив ліс, і в ту ж мить розлігся такий тріск, наче у хлопців над самою головою розкололо верхівки дерев. Потім усе знов огорнула непроглядна темрява, і нажахані пірати ще міцніше притислись один до одного. Аж ось по листю застукотіли перші важкі краплі дощу.

— Хутчій до намету! — гукнув Том.

Вони підхопились і кинулись врозтіч, спотикаючись об коріння дерев і чіпляючись за пагони дикого винограду. Шалений вітер з ревінням промчався лісом, так що все

навколо аж застогло. Сліпучі спалахи блискавок раз у раз осявали небо, лункий гуркіт грому не змовкав ні на мить. Раптом уперіщила страшна злива, і шалений буревій погнав її по землі суцільною запоною. Хлопці щось гукали один до одного, але їхні голоси заглушувало ревіння вітру та гуркіт грому. Та зрештою всі троє сьак-так добулися до намету й сховались під ним, змерзлі, перелякані й мокрі до рубця; одначе слід було радіти хоча б з того, що вони знову разом у цю лиху годину. Розмовляти вони не могли, бо навіть якби й перекричали вітер і грім, то все одно нічого не почули б за хляпанням старого вітрила. А буря все дужчала й дужчала, і раптом могутній порив вітру зірвав вітрило й поніс його геть. Хлопці схопилися за руки і, спотикаючись, набиваючи собі синці та гулі, помчали до великого дуба на березі річки. Тим часом битва стихій була в самому розпалі. Блискавки безперервно осявали небо, і все довкола окреслювалося навдивовижу ясно й чітко, без жодної тіні: похилені додолу дерева, розбурхана, біла від піни річка, збиті вітром фонтани бризок, обриси високого протилежного берега, що бовваніли за стрімкою чередою низьких хмар та скісною заслоною дощу. Раз по раз котрийсь із лісових велетнів, не встоявши в тій борні, з тріском падав на молодий підлісок, а безнастанні удари грому боляче відлунили у вухах, наче якісь оглушливі й страхітливі вибухи. Здавалося, гроза в останньому пориві зібрала всі свої сили і ось-ось знищить весь острів, випалить вогнем, затопить водою по самі верхівки дерев, змете його з лиця землі й не залишить цілою жодної живої

істоти — і все те в одну-єдину мить. То була страшна ніч для трьох безпритульних дітей.

Та нарешті битва скінчилась, ворожі сили відступили, і їхні глухі прокльони та погрози завмерли в далині. На острові знов запанував мир. Хлопці повернулися до свого табору добре-таки настрахані і там побачили, що великий платан, під яким вони ночували, розщепило громовицею; отож вони знов-таки мали радіти, що на той час їх там не було.

Усе в таборі позаливало водою, не минувши й багаття: з властивою їхньому вікові легковажністю хлопці не подумали спорудити над вогнем якийсь захисток, їм таки було з чого зажуритися — адже вони геть змогли й тремтіли від холоду. Хлопці не шкодували слів, виливаючи свою досаду, але невдовзі виявилось, що вогонь, лижучи велику колоду, біля якої було розкладено багаття, пробрався під неї (там, де вона вигнулася дугою, не торкаючись землі) і випалив у дереві заглибину з долоню завширшки, що й досі жаріла, не зачеплена водою. Хлопці терпляче роздмухували той жар, підкладаючи сухі трісочки й кору, назбирані з-попід боків колод, куди не заливав дощ, і врешті, наче здавшись на їхні умовляння, вогонь зайнявся знову. Вони наклали зверху хмизу і, коли полум'я загуло, мов у горні, страшенно зраділи. Вони підсушили над вогнем свій варений окіст і наїлися досита, а після того вмостилися коло багаття й аж до ранку хвалькувато просторікували про свою нічну пригоду, бо спати однаково не було де — ані латочки сухої на всьому острові.

Коли до них пробилися перші промені сонця, хлопців почала змагати соннота. Вони пішли на піщану косу й покладалися там. Скоро добряче припекло, і вони знехотя встали й похмуро взялися готувати сніданок. після їжі їх геть розморило, вони насилу переставляли ноги, і хлопців знов потягло додому. Том бачив ці тривожні ознаки й почав як міг розворушувати друзів-піратів. Але їх не цікавили ні кульки, ні цирк, ні купання — анічогісінько. Тоді він нагадав їм про їхній чудовий таємний план, і це викликало якийсь проблиск радості. Поки він не згас, Том поквапився зацікавити хлопців новою вигадкою. Мовляв, вони на якийсь час перестануть бути піратами й для переміни обернуться на індіанців. Хлопцям це сподобалось, і через кілька хвилин вони були голісінькі, посмутовані з голови до п'ят чорним мулом, мов три зебри, а тоді стрімголов помчали лісом, щоб напасти на англійське поселення, — усі троє, певна річ, були ватагами.

Потім вони поділилися на троє ворожих племен і зі страхітливими бойовими покликами наскакували один на одного із засідок, і сіяли смерть, і тисячами здирали скальпи. То був кривавий день, а отже, всі лишилися дуже задоволені ним.

Вони зібралися в таборі до вечері, зголоднілі й радісно збуджені, але тут виникла одна непередбачена обставина: ворожі племена не могли сісти до спільної трапези, не замирившись між собою, а укласти таку угоду можна було, тільки викупивши люльку миру. Ніякого іншого способу вони зроду не знали. Отож двоє з індіанців уже майже

шкодували, що не лишилися піратами. А проте іншого вибору просто не було, і, силкуючись вдавати охоту, обидва зажадали люльку й почали по черзі, як і належить, курити з неї. Зрештою вони були тільки раді, що перейшли в дикунство, бо щось на цьому таки вигадали: виявилось, що тепер вони можуть курити потроху, і не йдучи шукати загубленого ножика; їх ще трохи нудило, але без прикрих наслідків. Було б просто нерозумно з їхнього боку не докласти ніяких зусиль, щоб закріпити цей успіх. Отож після вечері обидва знов обережно взяли люльки, і цього разу все також обійшлося цілком щасливо, і вечір минув для них якнайкраще. Вони пишалися й раділи з цього чи не більше, ніж коли б поздирали скальпи, а разом і шкіру з усіх «шести народів». А тепер залишмо їх курити, ба-зикати й вихвалитися, бо вони нам деякий час не будуть потрібні.

Розділ XVII

Та аж ніяк не весело було того тихого суботнього надвечір'я в їхньому рідному містечку. Вбиті горем, у гірких сльозах, всі Гарпери та сімейство тітки Поллі вбралися в жалобу. Незвична тиша огорнула містечко (хоч, правду кажучи, там завжди було досить тихо). Його жителі робили свої повсякденні справи абияк, майже не розмовляли між собою і часто зітхали. Для школярів суботній відпочинок обернувся справжнім тягарем. Ігри та розваги не тішили їх, і врешті ніхто вже й не заводився гратись.

Десь наприкінці дня Беккі Тетчер, сама того не помітивши, у тяжкій зажурі забрела на безлюдне шкільне подвір'я. Але й там ніщо не розрадило її, і вона сумно заговорила сама до себе:

— О, якби в мене лишилася хоч та мідна шишечка! А так я не маю ані дрібнички на згадку про нього. — Вона, хлипнувши, проковтнула сльози. А потім спинилась і мовила: — Це було саме тут. Ах, коли б це тепер, я б такого не сказала... нізачо у світі не сказала б. Та його більш немає, і я вже ніколи, ніколи, ніколи не побачу його!

Ця думка остаточно зломила дівчинку, і вона пішла вся в сльозах. А трохи згодом коло школи з'явилася купка хлопців та дівчаток — товаришів Тома і Джо; вони спинилися біля огорожі й стали дивитись на подвір'я, мало не побожно згадуючи, що й як робив та казав Том, коли вони бачили його востаннє, і як Джо казав те й те (звичайнісінькі дрібниці, що тепер здавались їм сповненими лиховісного пророчого сенсу), — і кожен показував точне місце, де стояли тоді зниклі хлопці, й додавав щось у такому роді: а я, мовляв, стояв якраз отут, де стою тепер, а він зовсім поруч, ну точнісінько ось де ти стоїш, і тоді він *отак* посміхнувся, і в мене ніби аж урвалося щось усередині, так стало страшно, але ж тоді я й подумати не міг, що це означало, тільки тепер зрозумів!

Потім засперечалися про те, хто бачив хлопців останній, і багато хто заявляв права на цю сумну честь, підкріплюючи їх доказами — здебільшого не дуже переконливими, — а коли врешті було остаточно визначено, хто

справді останній бачив бідолашних хлопців живих, ті щасливці враз набули якоїсь особливої поважності, і всі інші витріщалися на них і заздрили. Один невдаха, не маючи за душею ніякого кращого спомину, з видимою гордістю оголосив:

— А мене Том Соєр одного разу добряче відлупцював!

Але ця спроба уславитися не мала успіху. Таким могли похвалитися мало на всі хлопці в містечку, і це дуже знецінювало його відзнаку. Невдовзі школярі помалу пішли собі, й далі побожно згадуючи загиблих героїв притишеними голосами.

Наступного ранку, коли скінчилися заняття в недільній школі, церковний дзвін забамкав не так, як звичайно, а сумно й зловісно. Неділя випала тиха, і той жалобний подзвін дуже пасував до задумливого смутку, що панував у природі. Городяни почали сходитися до церкви, затримуючись на часинку при вході, щоб пошепки обмінятися думками про сумну подію. Але в самій церкві ніхто не перешіптувався, і тишу порушувало тільки похмуре шелестіння суконь, коли жінки проходили на свої місця. Ніхто не міг пригадати, чи було коли в тій невеличкій церкві так велелюдно. Нарешті запала напружена, очікувальна тиша, і на порозі з'явилися тітка Поллі, Сід, Мері, а за ними сім'я Гарперів, усі в глибокій жалобі, — і всі, хто був у церкві, й сам старий пастир шанобливо підвелись і стояли, поки нещасні родичі пройшли вперед і сіли. Знову все затихло, лише подекуди часом чути було приглушене ридання,

і тоді священик простер руки й почав молитву. Розчулено заспівали гімн, потім священик проголосив: «Я є Воскресіння і Життя», — і звернувся із словом до пастви.

Згадуючи про загиблих хлопців, святий отець наділив їх такими чеснотами, принадами й рідкісними здібностями, що кожен з присутніх, беручи на віру їхні портрети, з гірким жалем думав, як він завжди помилявся щодо тих бідолах і завжди бачив у них самі вади та хиби. Священик навів чимало зворушливих випадків із життя небіжчиків, що яскраво розкривали їхні лагідні, великодушні вдачі, і тільки тепер люди зрозуміли, які то справді були прекрасні, благородні вчинки, й скрушно згадували, що свого часу ті вчинки здавалися їм обурливими й зухвалими, гідними хіба що доброго ременя. В міру того як священик говорив, уся паства дедалі дужче розчулювалась, аж поки всіх так пройняло, що до плачу згорьованих родичів долучився цілий хор нестримних ридань, і навіть сам пастир дав волю своїм почуттям і заплакав просто на кафедрі.

Раптом на хорах почувся якийсь рух, але ніхто того не помітив; а за хвилину рипнули церковні двері, священик підвів зволожені очі від хусточки й прикипів до місця! Спершу одна пара очей, потім ще одна простежила за його поглядом, а потім усі, хто був у церкві, немов охоплені єдиним поривом, повставали з місць і вражено дивились на трьох «небіжчиків», які виступали проходом: Том на чолі, за ним Джо, а позаду знічений, розгублений Гек у своєму неподобному дранті. Увесь той час вони сиділи на порожніх хорах, слухаючи заупокійну відправу по самих собі!

Тітка Поллі, Мері й Гарпери кинулися до своїх воскреслих Страдників, обсипали їх поцілунками, славлячи Бога за їхній порятунок, а тим часом самотній Гек стояв ні в сих ні в тих, не знаючи, що йому робити й де сховатися від неприязних поглядів, що їх кидали на нього багато городян. Трохи повагавшись, він рушив був до дверей, щоб непомітно чкурнути геть, але Том схопив його за руку й сказав:

— Тітонько Поллі, так нечесно. Треба, щоб хтось порадів і Гекові.

— Ну звісно, що порадіють! Я перша рада бачити його, сердешного сирітку!

Та дбайлива увага й лагідні слова тітки Поллі тільки ще дужче збентежили Гека.

Раптом священик щодуху заволав:

— Воздаймо хвалу Всевишньому за його ласку! Від щирого серця заспіваймо йому славу!

І всі разом заспівали. Потужно й урочисто лунали під склепінням церкви звуки старовинного подячного гімну, а великий пірат Том Соєр дивився на заздрісні очі товаришів навколо себе й у душі визнавав, що то найщасливіша хвилина в його житті.

Виходячи юрбою з церкви, заморочені парафіяни казали одне одному, що залюбки дали б одурити себе ще раз, аби тільки знов почути такі чудові співи.

Том дістав того дня стільки стусанів і поцілунків — залежно від настрою тітки Поллі, — скільки навряд чи перепадало йому за цілий рік, і сам не знав, у що вона вкладає більше любові до нього та вдячності Богові — в стусани чи в поцілунки.

Розділ XVIII

Ото й був Томів великий таємний задум: повернутись додому всією піратською зграєю і об'явитися на своєму похороні. У суботу звечора вони переправилися на великій колоді до міссурійського берега, вийшли на суходіл за п'ять чи шість миль нижче від Сент-Пітерсберга, заночували в заростях на околиці містечка, а вдосвіта задвірками та глухими вуличками прокралися до церкви й сховалися на хорах, серед безладно накиданих поламаних лав.

У понеділок вранці, за сніданком, і тітка Поллі, й Мері були навдивовижу добрі до Тома й раді прислужитись йому. За столом точилася незвично жвава розмова. Тітка Поллі зауважила:

— Хай так, Томе, скажімо, то була втішна витівка — майже цілий тиждень мучити нас усіх, а самим веселитися на острові, — але дуже жаль, що ти такий жорстокосердий і змусив страждати мене. Коли вже ви могли приплисти на колоді на свій похорон, то хіба не міг ти ще раніше дістатися сюди і якимось дати мені знати, що ти *не вмер*, а тільки втік із дому?

— Атож, ти міг би це зробити, Томе, — докинула Мері. — Та, певне, й зробив би, але просто не подумав.

— Зробив би, Томе, скажи? — спитала тітка Поллі з сумом і надією на обличчі. — Ти й справді просто не подумав про це?

— Я... та ні, не знаю. Це ж усе зіпсувало б.

— Ой Томе, а я сподівалася, що ти любиш мене хоч стільки, — сказала тітка Поллі з такою гіркотою, що Томові

стало ніяково. — Хай би навіть не зробив, а хоч подумав — і то було б легше.

— Ну, тітонько, хіба це таке вже лихо? — заступилася за брата Мері. — Том просто дуже неухважливий: усе в нього бігом, ніколи ні про що не подумає.

— Дуже жаль. А от Сід подумав би. І зробив би — переправився б сюди й дав мені знати. Ой, Томе, гляди, пошкодуєш колись, що так мало думав про мене, та буде запізно!

— Та що ви, тітонько, ви ж знаєте, я вас люблю.

— Я б знала ще краще, якби ти довів це ділом.

— Тепер я й сам шкодую, що не подумав тоді про вас, — мовив Том винувато, — та зате я бачив вас уві сні. Це ж усе-таки чогось варте, правда?

— Та не так і багато, бо сни сняться й котові, та все ж краще, ніж нічого. І що ж тобі там снилося?

— Значить, так: у середу вночі мені приснилося, ніби ви сидите отам, біля ліжка, Сід — коло дров'яного ящика, а Мері поруч нього.

— Ну що ж, так ми й сиділи. Та й завжди так сидимо. Я рада, що ти хоч у сні згадував про нас.

— І ще мені снилося, ніби тут була мати Джо Гарпера.

— Гм, вона таки була тут! Що ж тобі ще снилося?

— Та багато всякого. Але тепер уже все наче в тумані.

— А ти спробуй пригадати, ану!

— Здається мені, що вітер... вітер... війнув на... на...

— Ну-ну, Томе! Вітер і справді на щось війнув. Ну ж бо!

Том притис пальці до чола, з хвилину напружено думав, а тоді сказав:

— Згадав! Таки згадав! Вітер війнув на свічку!

— Боже правий! Ну, далі, Томе, далі!

— І, здається, ви сказали: «Мабуть, двері...»

— Кажи, кажи, Томе!

— Зараз, дайте подумаю хвилинку... зараз... Атож, ви сказали: «Мабуть, двері не зачинені».

— Так я й сказала, не зійти мені з цього місця! Хіба не так, Мері?.. Ну, далі!

— А потім... потім... не пригадую напевне, але нібито ви сказали Сідові піти... піти й...

— Ну? Ну? Що я сказала йому зробити? Що, Томе?

— Ви сказали йому ...о, згадав — щоб він причинив двері.

— Ой боже ж ти мій! Зроду ще такого не чула! Нехай мені тепер хтось скаже, що сни — то пусте. Треба буде сьогодні ж піти й розповісти про це Сіріні Гарпер. Побачимо, як вона *тепер* посміється із забобонів!.. Ну, Томе, далі!

— О, тепер мені все як є пригадалося. Потім ви сказали, що я був *не лихий*, а тільки неслух і бешкетун і що питати з мене — однаково що... з когось там, з лошати, чи що.

— Точнісінько так я й сказала! О небо!.. Ну, далі, Томе!

— А потім ви заплакали.

— Ну певне, що заплакала, певне. І то не вперше. А тоді що?

— А тоді місіс Гарпер і собі заплакала й сказала, що і її Джо був такий самий, а ще шкодувала, що відшмагала його за вершки, які сама ж вилила...

— Томе! То Святий Дух на тебе зійшов! Ти бачив віщий сон, ось що це було! Бога ради, далі, Томе!

— А потім Сід сказав... він сказав...

— Я, здається, нічого не казав, — озвався Сід.

— Ні, хлопче, казав, — мовила Мері.

— Цитуйте ви, нехай Том розкажує далі! Що він сказав, Томе?

— Він сказав... сказав... ніби йому здається, що мені краще там, куди я потрапив, але якби я більше шанувався...

— Ну, *ви чули?* Це точнісінькі Сідові слова!

— А ви звеліли йому замовкнути.

— Ще б пак!.. Це ж, певно, ангел небесний десь тут був. *Не інакше* як ангел!

— Тоді місіс Гарпер розказала, як Джо налякав її пістоном, а ви згадали про Пітера й мікстуру...

— Свята правда, щоб я жива була!

— Ну, а потім ви розмовляли про те, як нас шукають у річці й що похорон буде в неділю, а під кінець ви з місіс Гарпер обнялися й заплакали, і вона пішла.

— Все достеменно так і було! Так і було, і це така ж правда, як те, що я отут сиджу. Томе, та навіть якби ти бачив усе те на власні очі, то й тоді не розповів би краще!.. Ну, а далі — далі що було? Кажи, Томе!

— Потім ви нібито молилися за мене; і я чув кожне ваше слово. А тоді лягли спати, і мені так жаль вас стало, що я дістав з кишені шматок платанової кори й написав на ній: «Ми не потонули, а тільки втекли в пірати», — і поклав

її на стіл біля свічки, а ви були вві сні така добра з обличчя, що я нахилився й поцілував вас.

— Ой Томе, справді? Та я б тобі все за це простила! — І вона рвучко обняла хлопця, змусивши його відчувати себе найпослідушим негідником.

— Дуже добре зробив, дарма що тільки вві сні, — мовив Сід неначе сам до себе, але так, що всі почули.

— Замовкни, Сіде! Людина робить уві сні те саме, що вона зробила б насправді... Ось тобі, Томе, найбільше яблуко, я навмисне приберігала його на той випадок, якщо ти знайдешся. А тепер усі до школи. Хвала Господу Богу, Отцю нашому небесному, за те, що він повернув мені тебе, за його довготерпіння та милосердя до всіх, хто вірує в нього й шанує його заповіді, хоч я, грішна, й не гідна його благодаті. Та якби самим тільки гідним призначалась його ласка і його поміч у скруті, то мало хто знав би, що таке радість на землі й вічний спочинок на тому світі... Ану, Сіде, Мері, Томе, забирайтеся звідси мерщій, он скільки часу я з вами згаяла!

Діти пішли до школи, а стара жінка поспішила до місіс Гарпер, щоб чудесним Томовим сном похитнути її невіру. Що ж до Сіда, то, йдучи з дому, він визнав за краще не висловлювати вголос, що в нього на думці. А думав він ось що: «Ой не віряться! Щоб ото переказати такий довгий сон — і ніде не помилитись!...»

Яким героєм став тепер Том! Він уже не скавав, не гарцював, як раніше, а виступав поважно, з гідністю, як і годиться бувалому піратові, який знає, що на нього звернені

всі очі. А воно справді так і було, і хоч він силкувався не показувати, що бачить ті захоплені погляди й чує те, що кажуть у нього за спиною, але душа його жадібно поглинала солодку поживу. Менші хлопчаки табунцем тяглися слідком за ним, пишаючись, що їх бачать разом і він не жене їх від себе, а Том простував попереду, мов барабанщик на чолі урочистої процесії або слон, що вступає до міста, ведучи за собою мандрівний звіринець. Його ровесники вдавали, ніби й не знають, що він тікав із дому, а проте їх точила чорна заздрість. Вони ладні були віддати все на світі, аби тільки мати таку бронзову засмагу й таку гучну славу, а Том не проміняв би ні того, ні іншого навіть і на справжній цирк.

У школі всі товариші так носилися з ним і з Джо, дивилися на них з таким щирим захватом, що невдовзі обидва герої стали «задаватися» просто нестерпно. Вони почали розповідати про свої пригоди жадібним слухачам — справді тільки *почали*, бо, зважаючи на невичерпну фантазію оповідачів, *кінця* тій розповіді не було видно. А коли обидва дістали люльки й стали з незворушним виглядом попахкувати ними, слава їхня сягнула надхмарних висот.

Том розважив, що тепер він може обійтися без Беккі Тетчер — досить з нього й слави. Атож, він житиме своєю славою. Може, тепер, коли він став такою знаменитістю, Беккі й захоче помиритися з ним. Ну що ж, нехай захоче — вона побачить, що він уміє бути таким самим байдужим, як і дехто... Аж ось з'явилася й Беккі. Том прикинувся, ніби не помічає її. Він одійшов до гурту

хлопців та дівчат і пристав до їхньої розмови. Краєм ока він бачив, що Беккі, з розшарілим обличчям і блискучими очима, весело гасає туди-сюди, вдаючи, ніби ганяється за подругами, й щоразу, як наздожене котрись, заходиться дзвінким сміхом; та дуже скоро помітив він і те, що вона незмінно наздоганяє подруг поблизу нього й при цьому крадькома позирає в його бік. Це потішило Томову недобру пиху, і, замість того щоб поступитись, він ще дужче набундючився й став докладати ще більших зусиль, аби не показати, що бачить її.

Незабаром Беккі покинула ту гру й тепер нерішуче ходила неподалік, нишком кидаючи сумні погляди на Тома, й раз чи два тяжко зітхнула. Потім вона помітила, що, розмовляючи, Том звертається переважно до Емі Лоренс. Серце в неї защеміло, її охопила тривога й горе водночас. Дівчинка намагалася піти геть звідти, але зрадливі ноги самі несли її до того гурту. Вона підійшла до подружки, що стояла поруч із Томом, і вдавано весело заговорила до неї:

— А, Мері Остін! Ти чому не була в недільній школі, негідниця?

— Я була. Хіба ти не бачила мене?

— Та ні! А ти справді була? Де ж ти сиділа?

— У класі міс Пітере, там, де й завжди. А я тебе бачила.

— Он як? Справді дивно, що я тебе не помітила. Я хотіла сказати тобі про заміську прогулянку.

— От добре! А хто її влаштовує?

— Моя мама, для мене.

— Та ти що! То вона дозволить і мені прийти?

— Ну звісно, що дозволить. Це ж буде для мене, і вона дозволить прийти всім, кого я захочу запросити.

— Як чудово! А коли воно буде?

— Скоро вже. Мабуть, на початку канікул.

— Ото буде весело! Ти запросиш усіх дівчат і хлопців?

— Так, усіх, хто дружить зі мною... або хоче дружити. — І Беккі крадькома позирнула на Тома; але він саме розповідав Емі Лоренс про жакливу грозу на острові і про те, як блискавка розстрошила великий платан «на отакесенькі трісочки», коли він стояв «за два кроки звідти».

— А мені теж можна прийти? — спитала Грейсі Міллер.

— Так.

— А мені? — озвалася Селлі Роджерс.

— Так.

— І мені можна? — мовила Сьюзі Гарпер. — І Джо?

— Так.

І всі, хто стояв у тому гурті, під радісний плескіт у долоні дістали жадане запрошення — всі, крім Тома й Емі Лоренс. Зрештою Том байдужно відвернувся і, так само щось розповідаючи Емі, повів її з собою. У Беккі затремтіли губи, а на очі набігли сльози; та вона приховала це силуваною посмішкою і жваво базікала далі, хоча тепер її вже не вабила ні замійска прогулянка й ніщо інше в житті; при першій же зручній нагоді вона пішла, забила у глухий закуток і там, як заведено казати серед жіноцтва, «добре виплакалась». А потім сиділа похмура й мовчазна, роз'ятрюючи свою ображену гордість, аж поки задзвонив

дзвоник. Тоді вона встала, труснула золотистими кісками і, мстиво блиснувши очима, сказала собі, що знає, як їй вчинити.

На перерві Том, веселий і вдоволений собою, знов упадав коло Емі. Ходячи з нею, він увесь час шукав очима Беккі, щоб ранили їй душу тим видовищем. Нарешті угледів її, але вся його жвавість миттю згасла. Беккі зручно вместилася на лавочці за школою разом з Альфредом Темплом, і вони роздивлялися малюнки в якійсь книжці. Нахилившись над книжкою голова до голови, вони так захопились тими малюнками, що, здавалося, забули про все на світі. Пекучі ревності вогнем запалали в Томових жилах. Він уже злився на себе за те, що відкинув нагоду до примирення, яку давала йому Беккі. Лаяв себе дурнем і всіма лихими словами, які тільки міг згадати. Йому аж плакати хотілося з досади. Емі жваво щебетала поруч, і серце її співало, а Томові наче одібрало язика. Він навіть не чув, що каже Емі, і щоразу, як вона змовкала, чекаючи відповіді, Том спромагався тільки промимрити щось невиразне, а то й зовсім недоладне. Його знов і знов тягло пройти повз затишну лавочку за школою і побачити ту неподобну картину, від якої в нього аж в очах темніло. Він не міг нічого із собою вдіяти. І мало не казився з люті, бачачи, що Беккі Тетчер, як йому здавалося, і не гляне на нього, так наче його й не існує на світі. Та дівчинка, звісно, добре бачила Тома, розуміла, що бере над ним гору, і була рада, змушуючи його страждати так, як зовсім недавно страждала вона сама.

Том уже насилу терпів веселе базікання Емі. Він на-
тякнув, що має невідкладну справу і в нього лишається
обмаль часу, але марно — дівчинка й далі щебетала без
угаву. «Хай їй чорт, — подумав Том, — невже я так-таки не
здихаюсь її?» Нарешті він сказав навпростець, що *мусить*
іти в тій справі, і Емі простодушно пообіцяла, що чекатиме
на нього «десь тут» після уроків. Том подався геть, майже
зненавидівши її за це.

«Хай би хто завгодно! — думав Том, аж зубами скрего-
зучи. — Хто завгодно, тільки не той жевжик із Сент-Луїса,
що виряджається, мов павич, і пнеться у великі пани!.. Ну,
стривай же, поганцю! Я добряче дав тобі, коли ти тіль-
ки з'явився тут, то дам ще й не так! Попадися лиш мені
в руки!»

І він заходився чинити розправу над уявним ворогом:
гамселив кулаками в повітрі, бив ногами, душив. «Ну шо,
годі з тебе? Здаєшся, га? Хай це тобі буде наука!» І уявна
бійка закінчилася його цілковитою перемогою.

На велику перерву Том утік додому. Йому вже несила
було витрищувати довірливу і вдячну радість Емі, та й пе-
кучі ревності доводили хлопця мало не до розпачу. Тим
часом Беккі знову всілася з Альфредом розглядати малюн-
ки; але минали хвилини, а Том усе не з'являвся страждати,
отож її переможний настрій затьмарився, і вона втрати-
ла будь-який інтерес до всього: стала байдужа, неуваж-
на, а там і засумувала. Два чи три рази, зачувши чийсь
ходу, вона насторожувалась, та надія її була марна: Том не
показувався. Зрештою Беккі зовсім підупала духом і вже

шкодувала, що зайшла так далеко. Бідолашний Альфред, бачачи, що вона, не знати чому, збайдужіла до нього, раз у раз вигукував:

— А ось який гарний малюнок! Ти тільки поглянь!

Нарешті Беккі урвався терпець, і вона сердито вигукнула:

— Ой, відчепися ти від мене зі своїми малюнками! — А тоді заплакала, підхопилась і пішла геть.

Альфред поплентав слідом і намагався втішати її, але Беккі сказала:

— Дай ти мені спокій, не ходи за мною! Я тебе терпіти не можу!

Хлопець розгублено спинився, не розуміючи, що він не так зробив: вона ж сама казала, що цілу велику перерву дивитиметься з ним малюнки, — і раптом, плачучи, пішла геть.

Альфред, похмурий і замислений, побрів у спорожнілий клас. Він почував себе приниженим, і його брала злість. До того ж він уже здогадався, в чому річ: Беккі просто скористалася з нього, щоб дозолити Томові Соєєру. Зрозуміло, що ця здогадка аж ніяк не зменшила його ненависті до Тома, і він став думати, яку б утнути йому капость, не наражаючи себе на небезпеку. І раптом на очі йому навернувся Томів підручник з правопису. То була чудова нагода. Альфред зловтішно розгорнув книжку на тій сторінці, де був сьогоднішній урок, і залив її чорнилом.

Саме в цю мить Беккі зазирнула у вікно й побачила, що він накоїв, але тихенько, непомічена, пройшла далі.

Вона подалася додому з наміром розшукати Тома й сказати йому про Альфредову шкоду: звісно ж, Том буде їй вдячний, і всі незгоди між ними залагодяться. Та не пройшовши й півдороги, Беккі передумала. На згадку про те, як Том повівся щодо неї, коли вона розповідала про майбутню прогулянку, її обпекло соромом, і вона вирішила: ні, нехай його таки відшмагають за зіпсований підручник, а до того вона ще й зненавидить його на все життя.

Розділ XIX

Том прийшов додому мов чорна хмара, але з перших же тітчиних слів зрозумів, що де-де, а тут йому розради не знайти.

— Ну, Томе, шкуру з тебе мало злупити!

— За що, тітонько? Що я такого наробив?

— Та вже ж наробив! Я, стара дурепа, біжу до Сіріни Гарпер, думаю: ось зараз розкажу їй про твій чудесний сон, і нехай вона спробує не повірити, — аж раптом маєш! Виявляється, Джо уже розповів їй, що ти сам був тут того вечора й чув усю нашу розмову! Ой Томе, просто не знаю, що може вийти з хлопця, який таке витворяє. Мені аж недобре стає, як подумаю, що я пішла до Сіріни Гарпер і отак пошилася в дурні, — а ти ні словом мене не спинив!

Тепер його витівка обернулась іншим боком. Уранці Томові здавалося, що то дуже дотепний і цілком невинний жарт, а тепер він побачив, як негарно повівся. Він похнюпив голову і якусь хвилю не знав, що й сказати. Тоді пробелькотів:

— Тітонько, я дуже шкодую, що таке зробив... Я... я не подумав...

— Ой дитино, ти ніколи не думаєш. Ніколи ні про що не думаєш, тільки аби тобі було добре. Ти ж, бач, додумався приплисти сюди поночі аж із Джексонового острова, щоб посміятися з нашого горя, додумався заморочити мені голову своєю брехнею про сон, а про те, щоб пожаліти нас і розвіяти нашу тугу, не подумав.

— Тітонько, тепер я розумію, як погано вчинив, але я не хотів, щоб вийшло погано. Слово честі, не хотів. А тоді ввечері я прийшов сюди зовсім не того, щоб посміятися з вас.

— А чого ж ти прийшов?

— Сказати вам, щоб ви не тривожилися за нас, бо ми не втопились.

— Ой, Томе, Томе, як би я дякувала Богові, коли б могла повірити, що ти й справді мав такий добрий намір! Але ж ти сам знаєш, що це неправда... і я знаю, Томе.

— Та ні, тітонько, ні, це правда! От щоб я не зійшов з цього місця!

— Не треба брехати, Томе, від цього тільки ще гірше.

— Я не брешу, тітонько, я кажу правду. Я не хотів, щоб ви побивалися, тільки того й прийшов.

— Та я б усе на світі віддала, аби цьому повірити. А тобі за це простилися б усі твої гріхи, Томе. Я б навіть ні словом не дорікнула тобі за те, що ти втік із дому й завдав мені такого горя. Але як же тобі повірити, коли ти... ну чому ти не сказав мені, Томе?

— Розумієте, тітонько, коли ви заговорили про похорон, мені враз подумалось: от було б здорово прийти й сховатися в церкві! А якби я вам сказав, нічого б з того не вийшло. Тож я й поклав ту кору назад у кишеню і не озвався до вас.

— Яку кору?

— Ну, ту, на якій написав, що ми подалися в пірати. Тепер мені так жаль, що ви тоді не прокинулись, як я вас поцілував... слово честі, жаль.

Суворі зморшки на тітчиному обличчі розгладились, і очі її раптом лагідно засвітилися.

— То ти таки поцілував мене, Томе?

— Ну звісно.

— Ти правду кажеш?

— Та певне, що правду, тітонько, щирю правду.

— А чому ти це зробив, Томе?

— Бо я ж люблю вас, а ви лежали й стогнали уві сні, і мені стало вас так жаль...

Це скидалося на правду. І стара жінка не могла приховати тремтіння в голосі, коли сказала:

— Гаразд, поцілуй мене ще раз, Томе... і йди вже до школи, не надокучай мені тут!

Тільки-но він пішов, тітка побігла до комори й винесла звідти те, що лишилося від куртки, в якій Том був піратом. Потім спинилася, тримаючи куртку в руках, і мовила сама до себе:

— Ні, не треба... Бідолашний хлопчина, він напевне сказав неправду, але то свята, благословенна неправда,

вона так потішила мені серце! Сподіваюся, Господь Бог... я *певна*, Господь Бог простить йому, бо він сказав це від щирого серця. Але я не хочу знати, що це вигадка. Навіть не дивитимусь.

Стара відклала куртку й на хвилину замислилася. Ще двічі вона простягала руку й двічі забирала її назад. Та за третім разом таки наважилася, втішаючи себе думкою: «Це невинна брехня... невинна... і я не стану через неї журитися», — і засунула руку в кишеню. А в наступну мить крізь рясні сльози читала нашкрябані на корі слова й повторювала:

— Ну, тепер я простила б цьому хлопцеві хоч мільйон гріхів!

Розділ XX

Коли тітка Поллі поцілувала Тома, було в тому поцілунку щось таке, що всю хлопцеву зажуру наче вітром здуло, і на серці в нього знов стало легко й радісно. Він весело рушив до школи і, як на щастя, ще на початку Медоу-лейн наздогнав Беккі Тетчер. Усі Томові вчинки завжди залежали від його настрою. От і тепер, ні хвилини не вагаючись, він підбіг до дівчинки й сказав:

— Пробач мені, Беккі, я був сьогодні справжнім негідником. Я більш ніколи таким не буду, ніколи в житті. Давай помиримся, гаразд?

Дівчинка спинилась і зневажливо поглянула йому в очі.

— Дуже вас прошу, містере Томасе Соєре, не чіпляйтеся до мене зі своїми розмовами. Я вас більше знати не хочу!

Вона труснула голівкою і пішла далі. Том стояв такий приголомшений, що не додумався навіть гукнути: «Ну й начхати! Ач яка цяця!» — а коли додумався, було вже пізно. Отож він промовчав. Але всередині в нього все кипіло. О, якби Беккі була хлопцем — от би він дав їй чосу! Уявляючи собі ту приємну картину, Том ступив на шкільне подвір'я і невдовзі знову зіткнувся з Беккі. Він кинув мимохідь дошкульне слово, вона відповіла тим самим — і між ними все було остаточно скінчено. Беккі, аж палаючи від збудження, не могла дочекатися, коли почнеться урок, — так їй не терпілось побачити, як Тома відшмагають за зіпсований підручник. Коли досі в ній і жевріло невиразне бажання викрити Альфреда Темпла, то тепер, після Томової образливої вихватки, від нього і сліду не лишилося. Бідолашна дівчинка й не знала, яка загроза нависла над нею самою.

Їхній учитель, містер Доббінс, дожив до поважних літ, так і не досягши того, чого прагнув замолоду. Його заповітною мрією було стати лікарем, але бідність не дала здійснити цю мрію і прирекла його на вчителювання в глухому провінційному містечку. Щодня, сидячи в класі, поки школярі вчили урок, учитель діставав із шухляди свого столу якусь таємничу книгу й заглиблювався в неї. Шухляду, де лежала книга, він замикав на замок, а ключа

носив при собі. Не було в школі хлопчиська, що не помирав би з цікавості й бажання хоч краєчком ока зазирнути в ту книгу, але такої нагоди не випадало ще нікому. Кожен хлопець і кожна дівчина в школі мали свої припущення, що то за книга, але серед них не знайшлося б і двох однакових, отож до істини вони аж ніяк не вели. І ось, коли Беккі проходила повз учительський стіл, який стояв біля самих дверей, вона раптом помітила, що ключ від шухляди стирчить у замку! То була справді щаслива нагода. Дівчинка озирнулася: ніде нікого, — і в наступну хвилину книга вже була в неї в руках. Заголовок на першій сторінці — «Анатомія», праця якогось там професора, — нічого їй не сказав, і Беккі почала гортати сторінки. Майже одразу ж вона натрапила на гарний кольоровий малюнок, що зображував зовсім голу людину. Та в цю мить на сторінку впала якась тінь: на порозі став Том Соєр і метнув швидкий погляд на той малюнок. Беккі шарпнула книгу, пориваючись згорнути її, але так невдало, що розірвала аркуш з малюнком аж до середини. Вона квапливо засунула книгу в шухляду, повернула ключ і аж заплакала з досади й сорому.

— Томе Соєре, тільки ти й здатен на таку капость: підкрастися до людини й підглянути, що вона робить.

— Звідки мені було знати, що ти тут робиш?

— Як тобі не соромно, Томе Соєре! Тепер ти викажеш мене, і я... ой, що ж це буде!.. Мене відшмагають, а мене ж іще ні разу не шмагали в школі!

Потім вона тупнула ніжкою і сердито мовила:

— Ну й виказуй, коли ти такий підлий! А я знаю, що й тобі перепаде. Ось постривай, побачиш! Гидкий, гидкий, гидкий хлопчисько! — Із новим вибухом плачу побігла геть.

Том стояв на місці, спантеличений цим несподіваним наскоком. Нарешті промовив сам до себе:

— Що за дурепи ці дівчиська! Її, бач, ні разу не шмагали в школі! Сміх, та й годі. Ну, а як і відшмагають, то що? Ото всі вони такі — рюмси й боягузки. Я-то, звісно, нічого не скажу старому Доббінсу про цю дурепу, бо можу поквитатися з нею інакше, й без підлоти, — але що з того? Він же однаково питає, хто розірвав його книгу. Ніхто не відповість. Тоді він зробить так, як завжди: почне питати всіх по черзі, одного, потім другого, а коли дійде до неї, то зразу сам побачить, не треба нічого й казати. В тих дуреп усе на обличчі написано. Духу в них справжнього нема. Ну, а потім, звісно, всипле їй як слід. Еге ж, у добрячу халепу вскочила Беккі Тетчер, і нікуди їй не подітися. — Том ще трохи подумав, зважуючи становище, а тоді додав: — От і гаразд! Вона була б рада, якби це мені таке, то нехай і їй перепаде! — І він побіг до гурту школярів, що пустували надворі.

За кілька хвилин прийшов учитель, і почався урок. Того дня Том не виявляв особливого інтересу до науки. Він раз у раз позирав на дівчачу половину класу, і обличчя Беккі дедалі дужче непокоїло його. Після того, що сталося, Том і не думав жаліти її, але тільки й того. Справжньої зловтіхи він збудити в собі не міг. Невдовзі впливла на світ історія

із зіпсованим підручником, і Томову увагу на деякий час цілковито відвернули власні клопоти. Та й Беккі ніби проснулася від своєї чорної зажури й виказала жваву зацікавленість тим, що діється в класі. Вона знала: хоч би як Том запевняв, що то не він облив книжку чорнилом, покари йому все одно не минути, — і не помилилась. Справді-бо, відмагання обернулося для Тома тільки на гірше. Беккі сподівалася, що це потішить її, і силкувалась викликати в собі почуття зловтіхи, але це в неї не дуже виходило. А коли настала фатальна хвилина, її раптом наче штовхнуло щось устати й розказати про Альфреда Темпла, — та вона придушила в собі це поривання й лишилася сидіти. «Адже Том, — переконувала вона себе подумки, — напевне розкаже, що то я розірвала книгу. Ні, не озвусь і словом, хай би навіть від цього залежало його життя!»

Том відбув покару й повернувся на своє місце, не дуже всім тим журачись: він цілком припускав, що міг і сам випадково вивернути чорнило на підручник, бешкетуючи в класі з товаришами; отож і відмагався тільки для годиться, бо такий уже був звичай — до кінця стояти на своєму.

Так минула година. Вчитель куняв на своєму троні, в повітрі лунало сонне гудіння учнів, що товкли урок. Та незабаром містер Доббінс випростався, позіхнув, потім відімкнув шухляду й сягнув рукою по книгу, але, здавалось, іще вагався, взяти її чи ні. Більшість учнів байдуже дивилися на нього, та було серед них двоє, що напружено стежили за кожним його порухом. Містер Доббінс якусь

хвилю неухважно погладжував книгу пальцями, а тоді взяв у руки і, зручніше вмоствившись у кріслі, наготувався читати...

Том метнув швидкий погляд на Беккі. Колись він бачив такий зацькований і безпорадний вираз в очах кроля, на якого було націлено рушницю. Хлопець ураз забув про їхню сварку. Мерщій!.. Треба щось робити!.. Цю ж мить!.. Та, як на те, така нагальна потреба немов скувала його думки. Ага, придумав! Зараз він підскачить до вчителя, вихопить у нього книгу й дремене з нею геть. Але на якусь коротку мить Томові забракло рішучості, і нагоду було втрачено: вчитель уже розгорнув книгу. Ах, якби ж то повернути ту згаяну мить! Та ні, надто пізно. Порятунку для Беккі немає... А в наступну мить учитель звів очі на клас. Під його пильним поглядом усі враз припинили. Було в тому погляді щось таке, що навіть невинних охопив страх. На довгу хвилю — можна було полічити до десяти — запала мовчанка: вчитель немовби набирався гніву. Потім він запитав:

— Хто порвав цю книгу?

Ані звуку. Чути було б, якби впала шпилька. Мовчанка затяглася. Вчитель вдивлявся в обличчя учнів, шукаючи винного.

— Бенджаміне Роджерсе, це ти порвав книгу?

Ні, не він. Знову мовчанка.

— Джозефе Гарпере, ти?

І не він. Що далі тривали ці повільні тортури, то більша тривога краяла Томові душу. А вчитель, доскіпливо повів-

ши очима по рядах хлопців, трохи подумав і обернувся до дівчат.

— Емі Лоренс?

Заперечливий порух голови.

— Грейсі Міллер?

Той самий порух.

— Сьюзен Гарпер, це ти зробила?

Знов ні. Далі була черга Беккі Тетчер. Тома аж дроз проиняв від хвилювання й розпачу.

— Ребекко Тетчер... (Том поглянув на її обличчя: воно зблідло від жаху.) Це ти... ні, ти дивися на мене... (Вона благально звела руки.) Це ти порвала книгу?

І раптом у Тома блискавкою сйнула думка. Він підхопився на ноги й гукнув:

— Це я, я порвав!

Усі аж очі витріщили, вражені такою несосвітеною дурницею. Том трохи постояв, приходячи до тями, а коли ступив уперед, назустріч покарі, в звернених до нього очах Беккі світилося стільки захвату, вдячності й любові, що задля них він радо став би під різки ще із сотню разів. Надихнувшись величчю власного подвигу, Том без жодного звуку витримав найжорстокішу з езекуцій, що їх будь-коли вчиняв містер Доббінс, і так само незворушно вислухав безжальний додатковий вирок: лишитися на дві години після уроків. Він знав, хто чекатиме на нього біля воріт, коли його випустять з ув'язнення, отож і не вважав, що марно згає ті нудні дві години.

Того вечора Том ліг спати, плекаючи плани помсти Альфредові Темплу: сповнена сорому й каяття, Беккі роз-

повіла йому про все, не приховавши і власного віроломства. Та навіть жадоба помсти скоро поступилася місцем куди приємнішим думкам, і, коли хлопець урешті заснув, у вухах його солодкою музикою бриніли останні слова Беккі:

— О Томе, я й не знала, що ти такий благородний!

Розділ XXI

Наближалися канікули. Учитель, і завжди суворий, став ще суворіший і прискіпливіший, бо хотів, щоб його учні добре відзначилися в «підсумковий день». Тепер ні різки, ні лінійка майже не лежали без діла — принаймні в молодших класах. Лише старших хлопців та юних панночок років вісімнадцяти-двадцяти вже не шмагали прилюдно. А шмагав містер Доббінс добряче, бо хоч і приховував під перукою велику, на всю голову, блискучу лисину, проте літ йому було ще не так багато і м'язи він мав досить дужі. В міру того як наближався великий день, учитель-ва тиранська вдача розкривалась усе повніше: здавалося, він діставав злу втіху, караючи школярів за найдрібнішу провину. І тому менші хлопчачи цілими днями страждали від гнітючого страху, а ввечері, перед сном, замислювали страшну помсту. Вони не проминали жодної нагоди якось дошкулити вчителеві. Та він надолужував своє з верхом. Розплата, що наставала за кожним успішним актом помсти, була така навальна й грізна, що хлопці незмінно залишали поле бою переможені. Нарешті вони змовились

і придумали план, що обіцяв їм блискучу перемогу. Вони залучили на свій бік підмайстерка місцевого маляра вивісок, звірили йому свій задум і попросили допомоги. Той охоче погодився, бо мав на те й свої причини: вчитель харчувався в домі його батька і вже встиг допекти хлопцеві до живого. Вчителева дружина за кілька днів саме мала поїхати з міста когось там навідати, і, отже, ніщо не могло стати на заваді їхньому планові. Учитель, готуючись до всяких урочистих подій, завжди добре підпивав, і підмайстерок маляра пообіцяв: коли «підсумкового дня» той напутник юних душ дійде до потрібного стану й закуняє в кріслі, він «облагодить усе те діло», а тоді збудить старого, щоб мерщій ішов до школи.

Минув належний час — і ось той знаменний день настав. На восьму годину вечора шкільний будинок стояв яскраво освітлений і прикрашений вінками й гірляндами із зелені та квітів. Учитель сидів, мов на троні, у своєму кріслі на підвищенні перед шкільною дошкою. Видно було, що його вже трохи розморило. Три ряди лав обабіч нього і шість рядів попереду займали місцева верхівка та батьки учнів. Ліворуч, за лавами для гостей, спорудили широкий поміст, де сиділи школярі, що мали того вечора виступати: ряди менших хлопчаків, таких чистеньких і вичепурених, що їм було аж не по собі; ряди довготелесих підлітків; сніжно-білі ряди дівчаток та виряджені в батист і муслін панночки, що видимо соромилися своїх оголених рук, старовинних бабусиних прикрас, рожевих і блакитних бантів та квіток у косах. Решту місць заповнили учні, що не брали участі в «підсумках».

Почалися виступи. Малесенький хлопчик устав і залопотів: «Навряд чи хтось із вас чекав, щоб вірші вам малюк читав...» і т. д., — допомагаючи собі силуваними конвульсійними жестами, схожими на рухи машини, в якій щось розладналося. Проте він щасливо добувся до кінця, хоча вже не тямив себе зі страху, а тоді, нагороджений гучними оплесками, так само механічно вклонився й пішов на своє місце.

Сором'язлива мала дівчинка, шепелявлячи, завела: «Було шобі в Мері маленьке ягнятко...» — а в кінці зробила жалюгідний реверансик, дістала свою пайку оплесків і сіла на місце, розпашіла й щаслива.

Аж ось наперед рішуче і впевнено виступив Том Соєр і на високих нотах почав проказувати незгасну й безсмертну промову «Дайте мені волю або заподійте мені смерть» — з непідробним запалом і шаленою жестикуляцією, — але якраз посередині збився. Його враз скував страх перед публікою, ноги під ним затремтіли, а в горлі застряг тугий клубок. Щоправда, слухачі неприховано співчували йому — проте всі мовчали, а та мовчанка була для нього страшніша за співчуття. Вчитель насупився, і це довершило Томову поразку. Він ще спробував щось із себе видушити, але марно, — і тоді подався геть зі сцени, вкритий ганьбою. Почулися поодинокі оплески, та тут-таки й змовкли.

Потім пролунало «Хлопчик на палубі в димі і полум'ї», «Ішли асирійці походом» та інші перлини декламації. Далі були змагання з читання та правопису. Кілька зубрів

блиснули своїми знаннями з латини. А тоді настала черга головної принади вечора — власних творів старших учениць. Кожна по черзі виходила на край помосту, прокашлювалася, розгортала рукопис, перев'язаний гарненькою стрічечкою, і починала читати, старанно дотримуючи «виразності» й розділових знаків. Теми цих творів були ті самі, що їх свого часу розвивали за таких же нагод їхні матері, а перед ними бабусі та й, певне, всі давніші предки жіночої статі, починаючи від доби хрестових походів. Як-от приміром: «Дружба», «Спогади давніх днів», «Святе письмо та історія», «Царство мрій», «Користь освіти», «Політичні устрої в порівнянні», «Меланхолія», «Дочірня любов», «Заповітні бажання» і т. д., і т. д.

Однією з прикметних рис усіх тих творів була свідомість, любовно виплекана меланхолійність; ще однією — марнотратна й невтримна повинь «високих слів»; далі — дурна манера тулити де треба й де не треба особливо «яскраві» вислови та звороти, заяложуючи їх по саме нікуди; а особливо лізла у вічі і прикро вражала настирлива й нестерпно вбога мораль, яка щоразу помахувала своїм куцим хвостом наприкінці кожної з тих праць. Хоч би яка була тема, всі авторки аж вивертали собі мізки, силкуючись виставити її під таким кутом, щоб вона дала найбільше поживи доброчесному й побожному розумові. Облудність таких моральних проповідей очевидна для кожного, а проте вони побутували в наших школах тоді, побутують сьогодні і побутуватимуть, певне, аж поки стоятиме світ. Немає в нашій країні такої школи, де старші учениці не

вважали б за обов'язок завершувати свої твори мораллю, і неважко помітити: чим розбещеніша й менш побожна дівчина, тим довша й суворіша мораль її шкільних творів. А втім, досить про це. Гірка правда нікому не до вподоби.

Та повернімося до «підсумкового вечора». Перший прочитаний твір мав назву «То оце і є життя?». Може, читач витерпить бодай уривок із нього.

Мандруючи споконвічними шляхами життя, з яким радісним хвилюванням зустрічає юний розум якесь довго очікуване свято. Уява не шкодує рожевих барв і щедро малює звабливі картини. У своїх мріях сластолюбна прихильниця моди вже бачить себе серед святкового натовпу, де всі очі звернені на неї. Її граційна постать у сніжно-білих шатах кружляє в радісному танці, її очі сяють ясніше від усіх, її ніжки ступають легше за всіх у цьому блискучому товаристві.

У таких солодких видіннях час збігає швидко, і настає заповітна година, коли вона має вступити в той рай, про який так жагуче мріяла. Яким прекрасним постає все перед її завороженими очима! Кожне нове видіння чарівніше за попереднє. Та минає деякий час — і вона починає розуміти, що під цією принадною поверхнею ховається марнота й порожнеча. Лестоці, які раніш полонили її душу, тепер ріжуть їй вухо, бальна зала втратила весь свій чар. З ушкодженням здоров'ям і гіркотою в серці вона йде геть звідти, переконана, що земні втіхи нездатні вдовольнити поривань її душі!

І так далі, й таке інше. Під час читання по рядах слухачів раз у раз перебігав схвальний гомін, чути було пе-

решіптування: «Як мило!», «Як гарно сказано!», «Свята правда!» тощо, — а на закінчення, після надивовижу недолугої моралі, залунали захоплені оплески.

Потім виступила тендітна смутна дівчина з «одухотвореним» блідим обличчям — від пілюль і нетравлення шлунка — й прочитала «поему». Двох строф із неї буде задосить:

ПРОЩАННЯ ЮНОЇ МІССУРІЙКИ З АЛАБАМОЮ

Прощай, о Алабамо, прощавай!
Гірка розпука точить мені душу.
Всім серцем полюбила я цей край
І ось тепер його покинуть мушу.
Ніколи не забуду я твоїх гаїв,
Широкого розливу Таллапуси,
І Талласі тінястих берегів,
І тихої при сході сонця Куси.

Тож не соромлюся, що я така смутна,
Що від ридань мені спирає груди.
Мені вже не чужа ця сторона
І не чужі її привітні люди.
Цей край зелених гір, долин і рік
Розкрив мені гостинно свою браму.
І хай залякнуть члени всі мої навік,
Як розлюблю тебе я, Алабамо!

Хоч мало хто з присутніх зрозумів, що воно за «члени», проте загалом поему прийняли схвально.

Далі перед публікою стала чорноока й чорнокоса смаглявка, витримала ефектну паузу, а тоді розмірено й урочисто почала:

ВИДІННЯ

Темна й бурхлива видалася ніч. Навколо Престолу Небесного не мерехтіло жодної зірки, але глухий гуркіт грому безнастанно лунав у повітрі. Страхітливі блискавиці гнівно спалахували в надхмарних чертогах, ніби зневажали ту владу, яку забрав над ними славнозвісний Франклін. Навіть шалені вітри усі, як один, залишили свої таємничі покої і забуяли над землею так, ніби хотіли зробити цю грозову ніч іще страшнішою.

О цій-от годині, такий похмурій і безпросвітній,
моя душа тужила за людським співчуттям,

та раптом

Мій щирий друг, моя повірниця у радості й біді,
Хранителька моя мені явилася тоді.

Вона наближалася, подібна до одного з тих небесних створінь, що уявляються юним романтичним душам у мріях про осяйний рай, — цариця краси, що не мала ніяких оздоб, крім свого незрівнянного чару. І така тиха й легка була її хода, що жодним звуком не сягнула мого вуха, і, коли б не таємничий трепет, який я відчула при її наближенні, вона промайнула б повз мене, подібно до інших скромних красунь, непомічена й невпізнана. Неземний смуток, мов крижані сльози на шатах зими, лежав на її обличчі, коли вона показала на буяння сти-

хій поза стінами дому й закликала мене звернутися думкою до тих двох істот, що були всередині.

Ця маячня займала щось із десятків списаних від руки сторінок і завершувалася такою гнівною інвективою на адресу всіх, хто не належить до пресвітеріанської церкви, що їй присудили першу нагороду. Всі вважали, що цей твір — поза всяким сумнівом найкращий з прочитаних на вечорі. Вручаючи авторці нагороду, мер містечка виголосив зворушливе слово, в якому сказав, що в житті своєму не чув нічого «вищого» і що таким твором міг би пишатися й сам Даніель Вебстер.

Мимохідь зауважимо, що кількість творів, у яких без кінця повторювалося слово «прекрасний», а прожиті літа іменувалися «сторінками життя», проти минулих років анітрохи не зменшилась.

Та ось учитель, розморений і майже подобрілий, відсунув своє крісло і, повернувшись спиною до публіки, взявся малювати на дошці карту Америки, щоб показати успіхи учнів з географії. Однак його непевна рука погано робила своє діло, і по залі перебігло приглушене хихотіння. Учитель розумів, що сміються з нього, й почав виправляти намальоване. Він стирав одні лінії і виводив інші, але виходило щораз гірше, і хихотіння посилювалось. Тоді вчитель цілком зосередився на своїй карті, щоб ті веселощі не могли збити його з пантелику. Він знав, що всі очі дивляться тепер на нього, і йому здавалося, ніби діло пішло на краще, проте хихотіння не змовкало, а навпаки, ставало

дедалі гучніше. Та й недарма. Якраз над головою вчителя в стелі був душник, що виходив на горище, і з цього отвору помалу спускався кіт, обв'язаний мотузкою під задніми лапами, з укутаною в ганчірку мордою — щоб не нявчав; отак спускаючись, він одчайдушно вигинався вгору-вниз і то чіплявся кігтями за мотузку, то ловив ними повітря. У залі вже не хихотіли, а майже сміялись: кіт був усього за кілька дюймів над головою заглибленого у своє діло вчителя; ось ще трохи нижче, ще — і він у розпачі вчепився кігтями в учительову перуку і в ту ж мить, не випускаючи своєї здобичі, злетів назад на горище! А над лисою вчительовою головою зайнялося яскраве сяйво — підмайстерок маляра *позолотив її!*

На цьому урочистий вечір скінчився. Учні таки помстилися! Настали канікули.

Розділ XXII

Том вступив до нового товариства «Юних поборників тверезості», зваблений їхніми яскравими «відзнаками». Він дав урочисту обіцянку: поки він член цього товариства, він не куритиме й не жуватиме тютюну, а також не вживатиме непристойних слів. І одразу ж по тому відкрив для себе ще одну істину: досить тільки пообіцяти не робити чогось, як тобі негайно захочеться робити саме це. Дуже скоро він уже місця собі не знаходив — так кортіло йому закурити й вилятися; і тільки надія покрасуватися перед людьми в червоному паску поборника тверезості

утримувала його в тому товаристві. Наближалось Четверте липня, але Том, не проносивши своїх вериг і два дні, розважив, що цієї нагоди однаково не дочекається, й поклав усі сподівання на старого мирового суддю Фрейзера, який нібито вже помирав; а що суддя був у містечку людиною визначною, то й похорон йому мали влаштувати пишний. Три дні Том неабияк переймався станом здоров'я судді Фрейзера й жадібно ловив кожну звістку про це. Часом його надії сягали так високо, що він дозволяв собі діставати свої «відзнаки» й приміряти їх перед дзеркалом. Та суддя виявився людиною непевною: йому то гіршало, то легшало, а потім начебто остаточно повернуло на краще, і зрештою він одужав. Том щиро обурювався й почував себе скривдженим. Він негайно вийшов з товариства — і тієї ж таки ночі хвороба повернулася, і суддя помер. А Том сказав собі, що більш ніколи не віритиме таким людям. Похорон був дуже пишний, і юні поборники тверезості йшли в жалобній процесії так поважно, що їхній недавній соратник мало не луснув од заздрощів. Зате він знову став сам собі господар, і це його сьак-так утішало. Тепер він міг пиячити, курити, лаятись, але, на превеликий свій подив, виявив, що йому нічого цього вже не хочеться. Сама свідомість того, що це дозволено, відбивала й охоту, й будь-яку цікавість.

Скоро Том, сам собі не вірячи, відчув, що омріяні канікули стають для нього наче тягарем. Він спробував вести щоденник, але за три дні анічогісінько не сталось, і щоденника було закинуто.

До містечка приїхала одна з перших негритянських музичних труп, і її вистави справили на всіх надзвичайне враження. Том із Джо й собі зібрали таку трупу і два дні тішилися тією розвагою.

Навіть славне Четверте липня було зіпсоване: безперестану лив дощ, святкова процесія не відбулася, та й найбільша людина у світі (як уявлялося Томові), містер Бентон, справжній сенатор Сполучених Штатів, розчарував Тома страшенно, бо виявився не тільки не велетнем двадцяти п'яти футів на зріст, а навіть і не близько того.

Приїхав цирк. Три дні після того друзі влаштовували циркові вистави в наметі з подертих килимів, беручи за вхід по три шпильки з хлопців і по дві з дівчат, аж поки й ця гра набридла.

Приїхали френолог і гіпнотизер — та й поїхали собі, а в містечку стало ще нудніше й тоскніше.

Хлопці та дівчата кілька разів збиралися на «вечірки», але вони траплялися так рідко й стільки давали радості, що болісну пустку між ними годі було чимось заповнити.

Беккі Тетчер поїхала на літо до свого рідного Константинополя, щоб провести канікули з батьками, — і в житті не лишилося ніякого просвітку.

А ще Тома весь час гнітила страшна таємниця вбивства на кладовищі. Не давала спокою й боліла, наче виразка.

Потім він захворів на кір.

Два довгі тижні пролежав Том ув'язнений, відрізаний від світу й усього, що там діялося. Хвороба минала тяжко, і ніщо його не цікавило. А коли він зрештою встав з ліжка

і ще непевною ходою подався «в місто», то побачив там в усьому й в усіх прикру переміні. Містечко захлюпнула хвиля «релігійного оновлення», і всі «звернулися до Бога» — не лише дорослі, а й діти. Марно ходив він вулицями, сподіваючись натрапити хоч на одну любу його серцю грішну душу: на нього скрізь чекало розчарування. Він поткнувся був до Джо Гарпера, але той читав Біблію, і Том із смутком відвернувся від цього неподобного видовища. Бен Роджерс, як виявилось, навідував бідні оселі з кошиком релігійних брошурок. Том розшукав Джіма Холліса, і той став запевняти, що хвороба його благословенна, бо наслана на нього Богом як застереження. Кожен хлопець, з яким він зустрічався, додавав ще одну тонну до тягаря, що гнітив Томові душу, а коли він у розпачі подався шукати розради в Гекльберрі Фінна і той зустрів його реченням із Святого письма, Том, остаточно зломлений, доплентав додому й знову зліг, гірко усвідомлюючи, що він єдиний у містечку пропащий грішник, приречений на вічні муки.

Вночі вибухнула страшна гроза — із зливою, сліпучими спалахами блискавиць і моторошним гуркотом грому. Том напнув на голову ковдру і з жахом чекав своєї загибелі, бо не мав ані тіні сумніву, що всю ту веремію зчинено задля нього. Він щиро вірив, що своїми гріхами вичерпав довготерпіння сил небесних, довів його до краю і тепер настала година розплати. Якби хтось надумав стріляти з гармати по малій комасі, Том, може, й здивувався б з такого марнотратства, а в тому, що для знищення такої комахи,

як він, влаштовано безмірно дорогу грозу, він нічого незвичайного не вбачав.

Поступово гроза стала затихати й нарешті вщухла, так і не зробивши свого діла. Першим Томовим пориванням було подякувати Богові й стати на праведну путь. Та потім він вирішив почекати: а може, грози більше не буде.

Наступного дня знову довелося кликати лікаря: хвороба повернулася. Том пролежав крижем ще три тижні, які здалися йому цілою вічністю. А коли нарешті вийшов з дому, то навіть не радів, що лишився живий, бо пам'ятав, який він тепер самотній: ні друзів, ні товаришів, усі від нього відцуралися. Він похмуро брів вулицею, коли побачив Джіма Холліса — той на чолі гурту хлопчаків судив kota за вбивство пташки, яка лежала тут-таки. Далі на задвірках Том натрапив на Джо Гарпера та Гека Фінна, що наминали крадену диню.

Бідолашні хлопці! До них, як і до Тома, повернулася колишня хвороба.

Розділ XXIII

Нарешті сонна атмосфера містечка сколихнулась, і то досить бурхливо: в суді почали слухати справу про вбивство. Тепер усі тільки про те й говорили. Томові просто ніде було сховатися від тих балачок. Від кожної згадки про вбивство в нього аж серце тіпалось, бо нечисте сумління і страх нашіптували йому, що все це говориться при ньому зумисне, щоб «промацати» його. І хоч він розумів,

що немає ніяких підстав запідозрити, ніби він знає щось про вбивство, проте не міг лишатися спокійним, чуючи ті розмови. Його весь час проймав холодний дріж. І врешті-решт він завів Гека у відлюдний закуток, щоб поговорити з ним по щирості. То була хоч невелика полегкість: на якусь часинку відпустити язика з припони й поділитися своїм душевним тягарем з іншим страдником. До того ж він хотів перевірити, чи не прохопився десь Гек про їхню таємницю.

— Слухай, Геку, ти нікому не казав... про оте?

— Про що?

— Ну, ти ж знаєш.

— А-а... Та звісно, що ні.

— Ані словечка?

— Ані одного словечка, побий мене сила божа. А чого ти Питаєш?

— Ну, я боявся...

— Слухай, Томе Сойєре, якщо це впливе, нам і двох днів не прожити. Ти ж сам *знаєш*.

Томові трохи відлягло від серця. З хвилину помовчавши, він запитав:

— Геку, а тебе ніхто не примусить сказати?

— Примусить? Мене? Хіба що я захочу, щоб той клятий метис мене втопив, не інакше.

— Ну, то все гаразд. Я теж так думаю: поки мовчимо, нам нема чого боятися. Тільки знаєш, давай ще раз поклянемося. Щоб було певніше.

— Гаразд.

І вони поклялися ще раз, похмуро й урочисто.

— А що кажуть люди, Геку? Я багато всякого наслухався.

— Що кажуть? Та все те саме: Маф Поттер, Маф Поттер, — тільки й чуєш кругом. Мене аж у піт вкидає від цих балачок, так і хочеться забігти світ за очі.

— Я також тільки це й чую. Мабуть-таки, йому кінець. А тобі його іноді не жаль?

— Чого ж не жаль, ще й як жаль. Чоловік він, звісно, непутящий, але щоб скривдив когось — то ніколи. Наловить ото риби, вторгує грошей на пляшку — і тиняється повсюди. Але ж і всі люди так, побий мене Бог, чи майже всі — і проповідники, і хто ти хочеш. А душа в нього добра. Колись він дав мені піврибини, хоча йому й самому мало було. Та й заступався за мене не раз, допомагав, коли було скрутно.

— А мені, Геку, він лагодив зміїв і гачки до вудок прив'язував. Добре б нам визволити його з в'язниці.

— Е ні, Томе, нам його не визволити. Та й яка йому з того користь? Його ж однаково впіймають.

— Еге ж, упіймають. Але я просто чути не можу, як усі його паскудять, мов ті чорти, — а він же не винен... у тому.

— Та й я, Томе, не можу. Боже ти мій, таке вже на нього клепають: наче він найперший лиходій в окрузі і дивно, що його досі не повісили.

— Атож, скрізь таке кажуть. А ще я чув: мовляв, якби його й відпустили, то над ним учинять суд Лінча.

— А таки вчинять, ще й як.

Хлопці розмовляли ще довго, та це не дало їм розради. А коли смеркло, вони рушили до невеличкої в'язниці, що стояла за містом, і почали тинятися поблизу з невиразною надією на якийсь щасливий випадок, що враз усе залагодить. Але нічого такого не сталося: як видно, ні ангелам, ні феям не було діла до нещасного в'язня.

Зрештою хлопці зробили те, що робили вже не раз: підійшли до віконця й передали Поттерові трохи тютюну й сірників. Віконце було невисоко, а сторожа при в'язниці не тримали.

Їм щоразу було соромно, коли Поттер починав дякувати за ті дарунки, а сьогодні сором обпик їх дужче, ніж будь-коли перед тим. Слухаючи Поттера, вони почували себе нищими боягузами й зрадниками.

— Ви такі добрі до мене, хлопці, — сказав Поттер, — добріші за всіх у містечку. І я цього не забуду, ні. Я оце тепер часто собі кажу: скільком хлопцям я, бувало, лагодив зміїв і всяку всячину, і показував, де добре ловиться риба, і допомагав чим тільки міг, а тепер, коли старий Маф у біді, всі вони про нього забули, а от Том не забув, і Гек не забув — *ці* не забули, то й я про них не забуду... Еге ж, хлопці, страшну річ я скоїв — п'яний був і себе не тямив, оце тільки тому, — а тепер мене, певно, повісять, та й по заслuzі. І по заслuzі, а мабуть, і на краще воно, цебто я так сподіваюсь. Але не варто про це говорити. Не хочу смутити вас, ви ж до мене такі добрі... Оце лише що я вам хочу сказати: ніколи не пийте, хлопці, того клятого

зілля, то й не попадете в таку оселю. Ану станьте трохи далі туди... отак... Як приємно бачити дружні обличчя, коли ти вскочив у таку страшну халепу. Ніхто ж сюди не приходить, крім вас. Добрі, приязні личка... Станьте один одному на плечі й дайте мені доторкнутися до вас... Отак... І потиснути руки... ваші пролізуть крізь ґрати, а моя ні — завелика. Маленькі, слабкі рученята, а скільки вони зробили для Мафа Поттера, та й ще більше зробили б, якби могли...

Том прийшов додому дуже пригнічений, і снилися йому тієї ночі всякі страхіття. Другого дня й через день він весь час крутився поблизу будинку суду, і його дуже тягло зайти всередину, так що він на превелику силу стримував себе. Те саме діялось і з Геком. Хлопці старанно уникали один одного. Час від часу і той, і той ішли геть, але одна й та сама темна сила невдовзі приводила їх назад. Коли хтось виходив із судової зали, Том одразу наставляв вуха, але щоразу чув невтішні новини: тенета все міцніше обплутували бідолаху Поттера. Наприкінці другого дня всі в містечку гомоніли про те, що свідчення індіанця Джо лишаються не спростовані і немає вже ані найменшого сумніву, що присяжні визнають Поттера винним.

Того вечора Том повернувся додому пізно й заліз до спальні крізь вікно. Він був страшенно збуджений і кілька годин не міг заснути. А другого дня зранку біля будинку суду зібралося все містечко: то мав бути вирішальний день. Залу заповнила публіка — і чоловіки,

і жінки. Всі довго чекали, аж поки з'явилися присяжні й зайняли свої місця; скоро по тому привели закутого в кайдани Поттера, блідого, змарнілого, із страхом та безнадією в очах, і посадили на видноті, де на нього могли роздивлятися всі цікаві; на такому ж видному місці сидів індіанець Джо, як завжди, незворушний. Потім довелося чекати ще, аж урешті з'явився суддя, і шериф оголосив про початок судового засідання. Як звичайно, зашепотілись правники, а тоді почали гортати якісь папери. Усі ті приготування й затримки створювали в залі урочисту, сповнену напруженого чекання атмосферу.

Викликали свідка, який розповів, що в ніч проти того дня, коли було виявлено вбивство, він бачив, як Маф Поттер умивався в струмку, а коли помітив його, тихенько втік. Поставивши йому ще кілька запитань, прокурор сказав:

— Передаю свідка обороні.

Підсудний на мить звів очі, але одразу опустив їх, коли його оборонець промовив:

— Я не маю запитань до свідка.

Другий свідок підтвердив, що ніж, якого йому показали, було знайдено біля тіла вбитого. Прокурор сказав:

— Передаю свідка обороні.

— Я не маю запитань до свідка, — мовив оборонець Поттера.

Третій свідок сказав під присягою, що не раз бачив того ножа у Поттера.

— Передаю свідка обороні.

Оборонець Поттера відмовився допитувати й цього свідка. На обличчях публіки відбилася досада. Що він собі думає, цей адвокат? Невже навіть не спробує врятувати життя підсудному?

Кілька свідків розповіли, як підозріло поведився Поттер, коли його привели на місце злочину. Їх також відпустили без перехресного допиту.

Мало-помалу все, що діялося на кладовищі того пам'ятного ранку, аж до найменших подробиць, постало перед судом у свідченнях надійних, гідних всілякої довіри свідків, — але жодного з них адвокат Поттера не визнав за потрібне піддати перехресному допиту. Публіка збуджено гомоніла, висловлюючи подив і невдоволення, і суддя мусив закликати її до порядку.

Прокурор сказав:

— На підставі даних під присягою свідчень поважних громадян, чия правдивість не викликає найменшого сумніву, ми дійшли висновку, що цей жахливий злочин вчинив не хто інший, як оцей нещасний, який сидить на лаві підсудних. Ми вважаємо звинувачення доведеним.

З уст бідолахи Поттера вихопився тяжкий стогін, він затулив обличчя руками й безтямно захитав головою, а в залі запала гнітюча тиша. Навіть деякі чоловіки були зворушені, а чимало жінок плакали не криючись. Тоді підвівся оборонець і сказав:

— Ваша честь, на початку цього судового процесу ми мали намір довести, що наш підзахисний вчинив це

страшне діяння в неосудному стані, в нападі білої гарячки, спричиненої сп'янінням. Та тепер ми змінили свій намір і не станемо висувати цього доказу. — І він звернувся до судового службовця: — Викличте Томаса Соєра!

На всіх обличчях, навіть і на Поттеровому, з'явився приголомшений вираз. Усі очі з цікавістю прикипіли до Тома, що підвівся й пішов до суддівського столу. Вигляд він мав наполоханий, бо не тямив себе зі страху. З нього взяли присягу.

— Томе Соєре, де ви були сімнадцятого червня близько півночі?

Том поглянув на кам'яне обличчя індіанця Джо, і язик його застряг у роті. Публіка затамувала віддих, але хлопець не міг видушити з себе ані слова. Та все ж за якусь хвилину він опанував себе настільки, що спромігся обізнатись і його навіть дехто почув.

— На кладовищі.

— Трохи голосніше, будь ласка. Не бійтеся. То ви були...

— На кладовищі.

На обличчі індіанця Джо майнула зневажлива посмішка.

— Чи були ви десь поблизу могили Вільямса?

— Так, сер.

— Говоріть трохи голосніше. Чи близько до неї ви були?

— Майже так, як оце до вас.

— Ви там сховалися чи ні?

— Сховався.

— Де?

— За осокорами, що поруч могили.

Індіанець Джо ледь помітно здригнувся.

— З вами ще хтось був?

— Так, сер. Я прийшов туди з...

— Стривайте, стривайте... Не треба називати ім'я вашого товариша. Коли надійде час, ми викличем і його... Чи ви мали щось із собою?

Том завагався й видимо зніяковів.

— Говоріть, хлопче, не бійтеся. Будь-яка правда гідна поваги. То що ж ви з собою принесли?

— Та тільки... е-е... здохлого кота.

У залі знялася хвиля веселощів, але суддя стримав їх.

— Ми пред'явимо суду кістяк того кота. А тепер, мій друже, розкажіть нам про все, що там сталося... Розкажуйте як можете, нічого не пропускаючи, і не бійтеся.

Том почав розказувати — спочатку невпевнено, за-тинаючись, але потім захопився, і мова полилася в нього вільно й гладенько. Невдовзі в залі все затихло, й стало чути тільки його голос; усі очі були прикуті до нього, слухачі ловили кожне його слово, розтуливши роти й забувши про час, мов заворожені тією жажливою розповіддю. Стримуване збудження публіки сягнуло своєї межі, коли хлопець сказав:

— ...А коли лікар торохнув Мафа Поттера дошкою по голові і той упав, індіанець Джо підскачив з ножем і...

Хрясь! Наче блискавка, метнувся індіанець до вікна, розштовхав тих, хто хотів його затримати, і зник з очей.

Розділ XXIV

Том знову став славнозвісним героєм — утіхою старих і предметом заздрості малих. Його ім'я навіть увічніли в друкованому слові, бо місцева газета проспівала йому хвалу. Дехто твердив, що він неодмінно стане президентом, — якщо, звісно, його доти не повісять.

Як завжди буває, легковірна й непостійна публіка радо прийняла Мафа Поттера у свої обійми і голубила його так само щедро, як зовсім недавно ганьбила. Але подібна поведінка тільки робить публіці честь, отож не варто судити її надто суворо.

Дні Томові повнилися славою і радістю, зате ночі були жахливі. Всі його сни заповнили собою індіанець Джо, в чийх очах Том незмінно бачив смертний вирок собі. Увечері, коли наставала темрява, ніяка спокуса не могла виманити хлопця з дому. В такому ж безнастанному страху жив тепер і бідолаха Гек, бо того вечора перед вирішальним судовим засіданням Том розповів усе адвокатові Поттера, і Гек страшенно боявся, щоб не виявилася і його причетність до цієї історії, — дарма що втеча індіанця Джо й звільнила його від муки, якою були б для нього свідчення в суді. Щоправда, адвокат пообіцяв бідолашному хлопцеві мовчати, але що та обіцянка? Відколи докори сумління змусили Тома піти поночі додому до адвоката й вирвали із його замкнутих щонайстрашнішою клятвою уст ту лиховісну таємницю, від Гекової віри в людство майже нічого не лишилося.

День у день, чуючи вдячні слова Мафа Поттера, Том радів, що розказав правду; але ніч у ніч шкодував, що не відкусив собі язика. Часом він боявся, що індіанця Джо ніколи не зловлять, а часом потерпав, щоб його таки не зловили. Хлопець знав, що не матиме ані хвилини спокою, доки той метис не помре і він на власні очі не побачить його трупа.

За злочинця призначили винагороду, обнишпорили цілу округу, але індіанця Джо так і не знайшли. Із Сент-Луїса прибув вельмитямуций поліцейний інспектор, про якого розповідали справжні чудеса. Він поникав довкола, похитав головою, прибрав глибокодумного вигляду і, як це звичайно роблять люди його фаху, досяг запаморочливих наслідків. А саме: він «натрапив на слід». Одначе слід не повісиш за вбивство, отож інспектор покрутився та й поїхав собі, а Том і далі жив під такою самою постійною загрозою.

Та спливали дні, і кожен забирав із собою якусь частку того тягаря гнітючої тривоги.

Розділ XXV

У житті кожного нормально розвиненого хлопця настає пора, коли його пориває невтримне бажання знайти закопаний у землю скарб. Таке бажання раптом охопило й Тома. Він подався шукати Джо Гарпера, але не знайшов. Поткнувся до Бена Роджерса — той пішов ловити рибу. Та ось назустріч йому трапився Гек Фінн — Кривава Рука. Для

такого діла Гек підходив чудово. Том відвів товариша в тихий закуток і там звів йому свій задум. Гек охоче погодився на те. Він завжди виявляв охоту пристати до діла, що обіцяло розвагу й не вимагало коштів, бо хоч часу він мав і задосить, але не того, про який кажуть: час — це гроші.

— А де будемо копати? — спитав Гек.

— О, та де завгодно!

— Хіба скарби закопують де попало?

— Ну певно, що ні, Геку. Їх треба шукати в особливих місцях: часом десь на острові, часом у трухлявій скрині під сухим деревом, там, де опівночі падає тінь гілляки, але здебільшого — під підлогою старих будинків, у яких ти-
няються привиди.

— Хто ж їх там закопує?

— Як хто? Розбійники, хто ж іще. А ти думав — директори недільних шкіл?

— Звідки мені знати! Якби я мав скарб, то не закопав би його, а тратив би гроші та й жив собі на втіху.

— І я б так само. А от розбійники роблять інакше. Вони завжди закопують скарби.

— І що — не вертаються по них?

— Ні, вони-то думають, що вернуться, а потім чи то забувають прикмети, чи то помирають. А скарб лежить там хтозна-скільки й береться іржею, і тоді вже хтось знаходить старий пожовклий папір, де записано прикмети, і той папір треба ще тиждень розшифровувати, бо там самі знаки та ще ієрогліфи.

— Єро... Як воно?

— Ієрогліфи... Це, розумієш, такі ніби малюнки, чи що, які на вигляд нічого й не означають.

— То в тебе є такий папір, Томе?

— Ні.

— Ну, а як же ти знайдеш ті прикмети?

— А мені вони ні до чого. Скарб завжди закопують під старим будинком з привидами, чи на острові, чи під сухим деревом з довгою гіллякою. Ми ж уже пробували шукати на Джексоновому острові, і ще колись спробуємо, а старий будинок є отам за потічком, і сухих дерев там сила-силенна.

— І під кожним скарб?

— Таке скажеш! Звісно, що ні.

— А як же ти знатимеш, під котрим копати?

— Треба пробувати під усіма.

— Е, Томе, так нам доведеться копати ціле літо.

— То й що? Ану ж як ти знайдеш мідний казан із сотнею доларів — чудових, трохи потьмянілих від іржі доларів... або стару трухляву скриню, повну діамантів?..

У Гека спалахнули очі.

— Оце була б штука! Чого ще треба!.. Тільки цур, ти віддаси мені сотню доларів, а тих... діамантів я не хочу.

— Гаразд. Та я б на твоєму місці діамантами не розкидався. Бо деякі коштують і по двадцять доларів, а таких щоб менш як долар, то й нема.

— Не може бути! Справді?

— Авжеж. Це тобі хто хочеш скаже. Ти хіба ніколи не бачив діамантів, Геку?

— Та начебто не пригадую.

— Ой, у королів же їх цілі купи!

— Я ж і короля жодного не бачив.

— Та де тобі. А якби ти поїхав до Європи, то їх там тьма-тьменна — так скрізь і шастають.

— А чого вони шастають?

— Шастають? Та ти що! Ні.

— Ти ж сам сказав, що шастають.

— Дурниці. Я тільки хотів сказати, що їх там багато, а шастати... з якого б дива їм шастати? Просто їх там на кожному кроці побачиш, куди не поткнешся. Хоч би й отого горбатого Ричарда.

— Ричарда? А прізвище його як?

— Він не має прізвища. У королів прізвищ не буває.

— Як?

— А отак.

— Ну, коли їм самим таке до вподоби, то нехай собі. Та я не хотів би бути королем і мати лиш ім'я без прізвища, наче якийсь негр... Але слухай, де ж ми почнемо копати?

— Та не знаю. Може, спробуємо під отим сухим деревом, що на пагорбі за потічком?

— Згода.

Вони роздобули стару мотику та лопату й рушили за три милі до того дерева. Дісталися туди спітнілі та захекані й простяглися неподалік, у затінку великого береста, щоб передихнути й покурити.

— Здорово, — мовив Том.

— Еге ж.

— А скажи, Геку: якщо ми знайдемо скарб, що ти зробиш зі своєю половиною?

— Ну, я щодня купуватиму собі солодкий пиріжок і склянку шипучки, а ще ходитиму в кожен цирк, який приїде. Будь певен, житиму ого як!

— А відкласти нічого не збираєшся?

— Відкласти? Навіщо?

— Ну, щоб і потім було на що жити.

— Е ні, це мені ні до чого. Якщо я скоро все не проживу, то, гляди, повернеться батечко та й прибере до рук мої грошенята, а він, скажу я тобі, процвиндрить їх ураз. А ти що робитимеш зі своїми, Томе?

— Куплю новий барабан і меч, щоб був як справжній, червону краватку, цуценя-бульдога, а тоді оженюся.

— Оженишся?

— Еге.

— Томе, та ти... чи ти здурів?

— Зачекай, побачиш.

— Та це ж найдурніше, що тільки можна придумати! Ти б подивився на моїх батечка й матінку. Як вони билися! Тільки те й робили, що билися. Я ж добре пам'ятаю.

— Це не страшно. Я оженюся на такій, що не буде битись.

— Томе, всі вони однакові. Всі охочі рукам волю давати. Схаменися, поки не пізно. Я ж тобі добра зичу. А як те дівчисько звати?

— Вона не дівчисько, а дівчинка.

— Як на мене, то це один біс. Хто каже дівчисько, хто дівчинка. Що так, що так — яка різниця? То як же її звати, Томе?

— Я тобі скажу іншим разом, не тепер.

— Не хочеш — як хочеш. Тільки якщо ти оженишся, я ж зостануся сам-один.

— Не зостанешся. Ти прийдеш і житимеш у мене. Ну, а тепер уставай і ходімо копати.

Півгодини вони працювали так, що аж упріли. Але ні до чого не докопалися. Вони не розгиналися ще півгодини. Так само — нічогісінько.

— Їх завжди так глибоко закопують? — спитав Гек.

— Часом так... але не завжди. Здебільшого ні. Мабуть, ми не там копаємо.

Вони перейшли на інше місце й знову взялися до роботи. Копали вже не так завзято, але діло посувалося. Деякий час працювали мовчки. Нарешті Гек сперся на лопату, втер рукавом піт, що капав з чола, й запитав:

— А де ти думаєш копати, коли знайдемо *цей* скарб?

— Як на мене, то можна спробувати отам на Кардіфській горі, під старим деревом за будинком удови Дуглас.

— Еге ж, там місце годяще... Томе, а вдова не відбере в нас скарбу? То ж її земля.

— Ха, відбере! Нехай тільки спробує! Хто знайшов скарб, тому він і належить. А чия там земля — то байдуже.

Це заспокоїло Гека. Вони взялися копати далі. Та трохи згодом Гек обізвався знову:

— Хай йому чорт, мабуть, ми знов не там копаємо. Як ти думаєш?

— Просто дивина якась, Геку. Нічого не розумію. Правда, буває, що відьми заважають. От чи не в тому вся причина.

— Таке скажеш! Хіба відьми мають силу вдень?

— Та й то правда. Я про це не подумав... Ой, знаю, знаю, в чому річ! Які ж ми з тобою бісові дурні! Треба ж спершу побачити, куди падає тінь від гілляки опівночі, і вже на тому місці копати!

— Ет, хай йому чорт! Виходить, уся наша праця — собаці під хвіст. А тепер, гори воно все вогнем, знов теліпатися сюди вночі. Це ж он який світ. А ти зможеш ушитися з дому?

— Аякже. Нам доконче треба викопати скарб сьогодні, бо як хтось побачить ці ями, то враз догадається, в чому річ, і перехопить наші грошенята.

— Гаразд, я прийду до тебе під вікно й понявчу.

— Еге ж. А інструмент сховаємо в отих кущах...

Близько півночі хлопці знову прийшли туди й сіли в затінку чекати. Місце було безлюдне, година пізня і, за давніми віруваннями, недобра. Серед тремтливого листя шепотілися духи, по темних закутках ховалися привиди, десь далеко гавкав собака, а у відповідь йому лунало замогильне пугукання сови. Від усього того лиховісного оточення хлопці принишкли і майже не розмовляли. Зрештою вони вирішили, що північ уже настала, знайшли місце, куди падала тінь від гілляки, й почали копати.

В них дедалі дужче розгоралися надія, зацікавленість, а з ними й завзяття. Яма все глибшала та глибшала, одначе щоразу, як серця їхні тьохкали за кожним ударом лопати об щось тверде, їх чекало нове розчарування: то був усього лише камінь або ж корінь дерева. Нарешті Том сказав:

— Дурне діло, Геку, ми знов помилилися.

— Та *не могли* ми помилитися. Тінь падала якраз сюди.

— Я знаю, але тут інша причина.

— Яка?

— Ми ж то не знали напевне, котра година, тільки на здогад почали. А було, мабуть, ще зарано чи, навпаки, вже запізно.

Гек упустив лопату.

— Отож-бо воно й є, — мовив він. — У цьому вся біда. Видно, доведеться нам відступитись. Ми ж ніяк не вгадаємо часу тут серед ночі, з усіма цими відьмами та всякою іншою нечистю довкола. Я щораз чую щось таке в себе за спиною, а обернутись боюся, бо, може, й попереду щось тільки того чекає. Ото як прийшли сюди, в мене весь час жижки дрижать.

— Та й я тремчу не менше, Геку. Бо коли закопують під деревом скарб, то майже завжди в яму кладуть мерця, щоб сторожив його.

— О боже, страх який!

— Еге ж, так і роблять. Я не раз про це чув.

— Слухай, Томе, не до душі мені порпатися в такому місці, де є мерці. Від них добра не жди.

— Я й сам не хотів би з ними заводитись. Ану ж як оцей, що тут, раптом вистромить череп та щось скаже!

— Ой Томе, не треба! Просто жах!

— Ще й який жах, Геку! Мене аж дроз проймає.

— Слухай, Томе, давай покинемо це місце й спробуємо в якомусь іншому.

— Гаразд, мабуть, так буде краще.

— А де?

— В отому старому будинку з привидами!

— Та ну його к бісу, не люблю я тих старих будинків, Томе. Це ще гірше, ніж мерці. Мрець, той, може, щось тобі скаже, зате не буде тягтися за тобою в савані, зазирати тобі через плече та ще й скреготати зубами, як оті бісові привиди. Ні, Томе, я такого не витримаю, і ніхто не витримає.

— Твоя правда, Геку, але ж привиди ходять лише вночі. А вдень вони не заважатимуть нам копати.

— Воно-то так. Тільки ти ж добре знаєш, що люди обминають той будинок і вдень.

— Люди взагалі не люблять ходити там, де когось убито, а коло того будинку ніхто нічого лихого не помічав. Ось хіба що вночі — та й то не привиди, а якісь блакитні вогники часом миготять у вікнах.

— Е, Томе, де миготять блакитні вогники, там і привиди недалеко, будь певен. Це ясно, як божий день. Хто ж їх світить, як не привиди!

— Твоя правда. Але ж привиди вдень не з'являються, то чого ж їх боятися?

— Ну добре, хай так. Коли хочеш, спробуймо копати в старому будинку. І все ж, як на мене, ми самі ліземо чортіві в зуби.

На той час вони вже спускалися з пагорба. Внизу, посеред залитої місячним світлом долини, самотно стояв той самий «будинок з привидами», давно вже без огорожі, до самого ґанку зарослий бур'янами, з напівзруйнованим комином, повибиваними шибками та проваленим з одного боку дахом. Хлопці постояли, подивилися, чи не блимне в темному вікні блакитний вогник, а тоді, перемовляючись майже пошепки, як і годилося о такий порі і в такому місці, повернули далеко праворуч, щоб обминати той будинок стороною, і подалися додому через ліс з другого боку Кардіфської гори.

Розділ XXVI

Другого дня близько полудня друзі знов прийшли до сухого дерева за «потічком» — забрати свій інструмент. Томові не терпілося йти копати в старому будинку. Гекові — не так щоб дуже, і раптом він сказав:

— Слухай, Томе, а ти знаєш, який сьогодні день?

Том швидко перебрав у пам'яті дні тижня й звів на Гека злякані очі.

— Ах ти ж чорт! А я й не подумав, Геку.

— Та й я не подумав, а оце раптом стукнуло в голову, що сьогодні п'ятниця.

— Хай йому лихо, Геку, тут треба добре стерегтися. Якби ми почали це діло в п'ятницю, то могли б уклепатися хіба в таку халепу!

— Могли б! *Напевне* вклепалися б. Може, й є, як то кажуть, щасливі дні, але ніяк не п'ятниця.

— Та це кожен дурень знає. Не ти перший додумався.

— А хіба я казав, що я? Та п'ятниця — це ще й не все. Мені вночі наснився препаскудний сон — пацюки.

— Ой! То напевне на біду. А вони билися між собою?

— Ні.

— Тоді ще не так страшно, Геку. Коли вони не б'ються, це означає — станеться щось лихе, але не конче з тобою. Нам треба тільки добре пильнувати й ні в що не лізти. Сьогодні копати не будемо, краще пограємо. Ти знаєш про Робіна Гуда, Геку?

— Ні. А хто він такий, той Робін Гуд?

— О, це один із найславетніших людей в усій Англії... і найкращих. Він був розбійник.

— Ти диви, оце б і мені таким стати! А кого він грабував?

— Тільки шерифів, та єпископів, та багатіїв усяких, та ще королів... А бідних ніколи не чіпав. Бідних він любив і завжди чесно ділився з ними здобиччю.

— Ото був, певне, чоловік!

— Та ще й який, Геку! Благородний, як ніхто у світі. Тепер таких людей і немає, можеш мені повірити. Він міг однією рукою побити кого завгодно й за півтори милі поцілити із свого тисового лука в десятицентовик.

— А який це *тисовий* лук?

— Ну, не знаю. Мабуть, якийсь особливий. А коли він поціляв того десятицентовика не в середину, а скраю, то сідав і плакав... і лаявся. От ми й будемо гратися в Робіна Гуда — це чудова гра! Я тебе навчу.

— Гаразд.

Отож решту дня вони гралися в Робіна Гуда, час від часу кидаючи ласі погляди в долину, на старий напівзруйнований будинок, і перемовляючись про те, що їх там чекає завтра. А коли сонце почало спускатися до обрію і на землю від дерев лягли довгі тіні, подалися додому й невдовзі зникли в лісі на Кардіфській горі.

У суботу, скоро після полудня, вони знов були коло того сухого дерева. Посиділи в затінку, пахкаючи люльками й балакаючи про всяку всячину, потім трохи покопалися в останній своїй ямі, хоча й не покладали на неї великих надій, — просто Том сказав, що не раз люди не докопувалися до скарбу на якісь кілька дюймів, а потім приходив хтось інший і, тільки колупнувши лопатою, загібав собі все золото. Та хоч цього разу хлопцям таки не пощастило, вони взяли на плечі свій інструмент і пішли, свідомі того, що не злегковажили й зробили все, як вимагає звичай.

Коли вони підійшли до старого будинку, довколишня мертвотна тиша під палючим сонцем здалася їм такою лихвісною і моторошною, а саме те місце таким занедбаним і похмурим, що вони якусь хвилину навіть не зважувалися ввійти. Потім тихенько підступили до дверей і зазирали всередину. Вони побачили зарослу бур'яном долівку, сті-

ни, з яких давно обсипався тиньк, старезний камін, зяючі отвори вікон, розвалені сходи нагору, і скрізь — запилюжені, обвислі клапті павутиння. Зрештою хлопці все-таки зайшли — обережно, із завмиранням серця, перемовляючись пошепки, ловлячи чутким вухом найменший звук, напружені й готові в першу-ліпшу мить дременути геть.

Помалу вони трохи освоїлися, страх їхній улігся, і обидва стали з настороженою цікавістю роздивлятися довкола, пишаючись своєю сміливістю і водночас дивуючись самі з себе. Потім їм захотілося заглянути й нагору. Це означало відрізати собі дорогу до відступу, але хлопці підохчували один одного, і, певна річ, скінчилося тим, чим і мало скінчитися: вони покинули своє знаряддя в кутку й полізли нагору. Там скрізь панувала така сама руїна. В одному із закутків вони натрапили на комірчину, що начебто обіцяла якісь таємниці, але надія їхня не справдилася — нічого в тій комірчині не було. Тепер хлопці зовсім оговтались і вже хотіли спуститись униз та взятися до роботи, як раптом...

— Цсс! — мовив Том.

— Що там таке? — прошепотів Гек, бліднучи з переляку.

— Цсс!.. Слухай... Чуєш?

— Еге!.. Ах ти ж чорт! Тікаймо!

— Тихо ти! Ані руш! Вони йдуть сюди, вже біля дверей.

Хлопці розплатилися на підлозі, припали очима до вічок у мостинах, де колись були сучки, і, ледь живі від страху, почали чекати.

— Спинилися... Ні, йдуть... Он вони. Ні слова більше, Геку. Ой, пронеси господи!

До будинку зайшло двоє чоловіків. Кожен з хлопців сказав собі подумки: «Отой — глухонімий старий іспанець, що останнім часом два чи три рази з'являвся в містечку, а другий... другого я ніколи не бачив».

Другий був брудний обідранець з дуже неприємним обличчям. Постать іспанця обгортало серапе; з-під сомбреро видніли волохаті сиві бакенбарди й довгі пасма сивого волосся, а очі ховалися за зеленими окулярами. Коли вони зайшли, другий щось тихо говорив, а потім обидва сіли долі лицем до дверей, і той другий і далі не вмовкав. Тепер він не так остерігався, і стало чути його слова.

— Ні, — сказав він. — Я це діло обміркував, і воно мені не до душі. Надто ризиковане.

— Ризиковане! — буркнув «глухонімий», і хлопці аж роти пороззявляли з подиву. — Боягуз!

Від його голосу хлопцям забило дух, і вони аж затрусилися. То був індіанець Джо!

На хвилину запала мовчанка. Потім Джо сказав:

— А оте останнє діло хіба не ризиковане було?.. Шкода тільки, не вигоріло!

— Там зовсім інше. Далеко вгору по річці, і ніде ні будинку навколо. Ніхто й гадки не матиме, що то ми орудували, тим більше, що діло зірвалося.

— Ну, а хіба не ризиковане з'являтися тут серед білого дня? Ще й як! Кожен, хто нас побачить, миттю щось запідозрить.

— Та я знаю. Але ж поблизу більш не було де сховатися після тієї невдачі. Я б і сам залюбки подався геть із цієї руїни. Ще вчора хотів, тільки ніяк було й носа виткнути, бо ті кляті вилупки цілий день отам на пагорбі крутилися.

Почувши його слова, «ті кляті вилупки» знов затрусилися й подякували долі за те, що вчасно згадали про п'ятницю й відклали на день свої пошуки. В душі обидва шкодували, що не відклали їх на рік.

Тим часом ті двоє вниз дістали якийсь харч і взялися до їжі. Після довгої мовчанки індіанець Джо сказав:

— Слухай, чоловіче, вертайся ти поки що у свої краї, вгору по річці. Сиди там і чекай, доки я дам про себе знати. А я спробую все-таки ще поникати по цьому містечку, подивитися, що до чого. І як побачу, що все складається гаразд, ми таки впораємо те ризиковане дільце. А тоді — до Техасу! Разом і дременемо!

На тому й погодилися. Невдовзі обидва почали голосно позіхати, і індіанець Джо сказав:

— Страшенно спати хочеться. Зараз твоя черга стерегти.

Він скупився в бур'яні і скоро захропів. Товариш поторсав його за плече, і він затих. А тоді й сторож почав куняти, голова його хилилася все нижче, і незабаром хропли вже обидва.

Хлопці з полегкістю перевели віддих. Том прошепотів:

— Ну, оце наша нагода, тікаймо!

— Не можу, — відказав Гек. — Якщо вони прокинуться, я помру на місці.

Том наполягав, Гек не погоджувався. Нарешті Том поволі, тихенько зіп'явся на ноги й сам рушив до сходів. Та за першим же його кроком пожолоблені мостини так гучно зарипіли, що він повалився на підлогу ледь живий від страху. Більше він не став і пробувати. Хлопці лежали й рахували нескінченно довгі хвилини, аж поки їм почало здаватися, що час уже вичерпав себе і сама вічність зістарилась і посивіла, — і тоді вони з радістю помітили, що сонце сідає.

Один з тих двох унизу перестав хропти. То був індіанець Джо. Він сів, оглядівся довкола, похмуро всміхнувся, побачивши, що його товариш спить, схиливши голову на коліна, а тоді штурхонував його ногою і сказав:

— Егей! Отакий ти сторож! Ну, та дарма. Добре, що так обійшлося.

— Що? Невже я заснув?

— Та начебто. Мабуть, час нам уже рушати, приятелю. А що ми зробимо з тією нашою торбиною?

— Не знаю. Може, залишмо тут, як звичайно. Не варто тягати все за собою, поки не гайнемо на південь. Шістсот п'ятдесят срібних доларів — то немалий вантаж.

— Ну добре. Забрати завжди встигнемо.

— Звісно. Але краще буде прийти вночі, як ми раніше робили.

— Та вже ж. Тільки ось що я тобі скажу. Поки нам випаде добра нагода для нашого діла, всяке може статися, а схованка тут не дуже надійна. Треба переховати торбину, закопати в землю.

— І то правда, — сказав другий, а тоді перейшов кімнату, став навколішки перед каміном і, підваживши одну з кам'яних плит усередині, витяг торбину, яка приємно задзвеніла. Відлічивши доларів по двадцять-тридцять собі й індіанцеві Джо, він віддав йому торбину, а той уже стояв на колінах у кутку й копав землю великим складаним ножем.

Хлопці вмиль забули про всі свої страхи та знегоди. Мов заворожені, стежили вони за кожним рухом тих двох. Оце-то пощастило! Таке щастя, що годі собі й уявити! Шість сотень доларів — та цих грошей вистачило б зробити багатіями з десяток хлопців! Не вони знайшли скарб, а скарб їх знайшов, то вже й не треба було сушити собі голову, де копати. І друзі раз по раз штовхали один одного ліктем — ті промовисті й добре зрозумілі обом поштовхи означали: «Ну, тепер радий, що ми сюди прийшли?»

Раптом ніж індіанця Джо на щось натрапив.

— Еге! — мовив Джо.

— Що там? — озвався його товариш.

— Якась трухлява дошка, чи що... Та ні, здається, скринька. Ану, берися з цього боку, побачимо, чого воно тут сховане... А втім, не треба, я продовбав дірку.

Він засунув руку всередину й одразу витяг її.

— Ти диви, тут гроші!

Обидва стали роздивлятися монети в його жмені. То було золото. Хлопці нагорі дивувался й раділи не менш за них. Товариш індіанця Джо сказав:

— Зараз ми це швидко впораємо. Там у кутку біля каміна я бачив у бур'яні стару іржаву мотику.

Він побіг і приніс мотику й лопату. Індіанець Джо взяв мотику, пильно оглянув її і, похитавши головою, щось пробурчав. А тоді взявся до діла. За хвилину скриньку витягли із землі. Вона була невелика, оббита залізом і колись, як видно, дуже міцна, поки довгі роки не торкнули її тліном. Волоцюги споглядали скарб захоплено, мовчки.

— Та тут же тисячі доларів, приятелю, — озвався на решті індіанець Джо.

— Я не раз чув, що колись у цих краях орудувала Меррелова ватага.

— І я чув, — мовив індіанець Джо, — і скидається на те, що це її схованка.

— Тепер тобі вже ні до чого морочитися з тим ділом. Метис спохмурнів, а тоді сказав:

— Е ні, ти не знаєш мене. Чи то пак, не все знаєш про той мій задум. Ідеться не про звичайний грабунок, а про *помсту*! — Очі його люто спалахнули. — І мені потрібна буде твоя допомога. А коли покінчимо з тим — до Техасу! Вертайся додому, до своєї Ненсі та дітлахів, і чекай від мене звістки.

— Гарзд, згода. А що будемо робити з цією скринькою? Закопаємо знов?

— Еге ж... (Радісний захват нагорі.) *Та ні!* Верховним ватагом присягаюся, ні! (Глибокий сум нагорі.) Я мало не забув. На цій мотиці свіжа земля! (Хлопці вмиль мало не зомліли з жаху.) Звідки тут узялися мотика й лопата? Чому

на них свіжа земля? Хто приніс їх сюди — і де ті люди? Ти нікого не чув, нікого не помітив?.. То, кажеш, знов закопати ці грошики й покинути тут, щоб ті негідники прийшли і побачили пориту землю! Е ні, не вийде... не вийде. Ми заберемо їх і сховаємо в моєму лігві.

— Та звісно ж! Як я раніше про це не подумав! А в котрому — тому, що під першим номером?

— Ні, під другим і під хрестом. Під першим не годиться — кругом люди.

— Таки правда... Скоро зовсім смеркне, можна буде рушати.

Індіанець Джо підвівся й заходив од вікна до вікна, визираючи надвір.

— Хто б міг принести сюди цей інструмент? А як по-твоєму, чи не сховалися вони нагорі?

Хлопцям забило дух. Індіанець Джо взявся рукою за ніж, якусь мить повагався, а тоді ступив до сходів. Хлопці подумали були про комірчину, але не мали сили зрушити з місця. Сходинка за сходинкою рипіли під важкою ходою — все вище й вище. Зрештою розпач і свідомість смертельної небезпеки немов підстебнули хлопців, і ті вже мало не кинулися до комірчини, коли струхлявілі дошки затріщали і індіанець Джо разом з уламками сходів заgrimів униз. Люто лаються, він зіп'явся на ноги, а його товариш сказав:

— На біса було лізти? Як там нагорі хтось і є, що з того? Хай собі сидять. А захочуть стрибнути сюди до нас і вскочити в добру халепу — ласкаво просимо. За чверть години споночіє, і хай тоді доганяють нас, коли хочуть. Я не про-

ти. Тільки як на мене, то ті, хто приніс сюди інструмент, подумали, що ми привиди або ще якась нечисть, і так дре-менули, що й досі спинитися не можуть.

Джо трохи побурчав, але зрештою погодився з товаришем, що, поки видно, треба не гаяти часу й збиратися в дорогу. А невдовзі обидва вислизнули з будинку зі своєю дорогоцінною скринькою і в дедалі густішій сутіні подалися в бік річки.

Том і Гек підвелися з підлоги, ще тремтячи, але з величезною полегкістю, і крізь шпари в рубленій стіні почали дивитися вслід тим двом злодюгам. Доганяти їх? Нема дурних! Хлопці раділи уже з того, що сьак-так спустилися вниз, не скрутивши собі в'язів; а тоді рушили додому іншою стежкою, яка вела до містечка через гору. Розмовляли дорогою мало. Обидва були поглинуті тим, що подумки гірко картали себе й свій лихий талан: як це їм надало при-тягти з собою лопату й мотику! Коли б не це, індіанець Джо й не запідозрив би нічого. Закопав би і срібло, і золото доти, доки справить свою «помсту», а потім прийшов би та й побачив, що його грошики загули. Ну й погоріли ж вони з тим інструментом!

Вони постановили собі не спускати з ока того «іспан-ця», коли він з'явиться в місті шукати нагоди комусь там помститись, і простежити за ним аж до його «лігва під другим номером», хоч де б воно було. Раптом Тома пронизала страшна думка.

— Помститися? А що, як він має на думці нас, Геку?

— Ой, мовчи! — вигукнув Гек, мало не зомлівши.

Вони міркували про це решту дороги і, діставшись до містечка, погодилися на тому, що індіанець мав на думці когось іншого або, в крайньому разі, тільки Тома — бо лише Том свідчив проти нього на суді.

Дуже й дуже малою втіхою було для Тома те, що в небезпеці опинився він один! У товаристві все-таки було б не так страшно, думалось йому.

Розділ XXVII

Події минулого дня невідступно переслідували Тома і вві сні. Чотири рази він простягав руку до того багатющого скарбу — і чотири рази скарб вислизав у нього з-під пальців, обертаючись на ніщо, і тоді хлопець прокидався, і душу йому знов і знов сповнювало гірке усвідомлення своєї невдачі. А рано-вранці, ще лежачи в ліжку й пригадуючи подробиці тієї великої пригоди, він з подивом виявив, що вони якось потьмяніли й віддалилися — так наче все те сталося десь в іншому світі і в давно минулі дні. Потім йому спало на думку, що велика пригода лише наснилася йому. На користь такого висновку свідчив один вагомий доказ, а саме: йому привиділося надто багато грошей, щоб це могло бути правдою. Том ніколи не бачив разом і п'ятдесяти доларів, отож, як усі хлопці його віку та достатку, вважав, що всі ті «сотні» й «тисячі» — то лише так говориться, задля красивих слів, а насправді таких величезних грошей і не існує. Він і на мить не припускав, що хтось може мати в кишені таке багатство, як сто дола-

рів готівкою. Якби з'ясувати його уявлення про сховані скарби, виявилось б, що то передусім купка «справжніх» десятицентовиків, а вже потім — розсип небачених і не-досяжних сліпучих доларів.

Та чим довше Том перебирав подумки подробиці своєї пригоди, тим ясніше й виразніше поставали вони в його пам'яті, і зрештою він почав схилитися до думки, що, може, то був і не сон. Але він мав остаточно упевнитись, так воно чи ні. Ось він зараз швиденько поснідає і піде пошукає Гека...

Гек сидів на борту плоскодонки й задумливо бовтав ногами у воді; вигляд у нього був зажурений. Том вирішив ні про що не питати товариша: хай він перший заговорить про ту пригоду. А як не заговорить, то все воно справді тільки наснилось йому.

— Здоров, Геку!

— Здоров!

Якусь хвилю обидва мовчали.

— Слухай, Томе, якби ж то ми залишили наш клятий інструмент біля сухого дерева, всі ті гроші були б тепер наші. Страх як не пощастило!

— То, виходить, це не сон, таки не сон! А я навіть хотів би, щоб це був сон, Геку. Побий мене грим, хотів би.

— Це не сон?

— Та все, що було вчора. Я вже почав думати, що то мені наснилось.

— Де в лиха! Коли б під ним не вломилися сходи, побачив би ти, що то за сон! Мені самому цілу ніч ввижалось,

що той кривоокий гаспид іспанець ось-ось мене схопить, пропади він пропадом!

— Е ні, хай не пропадає. Треба *знайти його*. Вистежити, де гроші.

— Ні, Томе, нам ніколи не знайти його. Така купа грошей іде до рук лиш раз у житті, і ми їх прогавили. Та й, мабуть, я з ніг беркицьну, як ще раз його побачу.

— Я теж, а все-таки треба б знайти його і простежити аж до його лігва... під другим номером.

— Отож-бо й є, що під другим номером. Я оце вже гадав тут, що б воно могло бути. Як по-твоєму?

— Та не знаю. Якась хитра штука... Слухай, Геку, а може, це номер будинку?

— Ще чого!.. Ні, Томе. А коли так, то, значить, це десь не тут. Де ти бачив у нашому задрипаному містечку ті номери?

— Атож, твоя правда. Ану дай подумаю ще. Слухай... та це ж, мабуть, номер кімнати десь у заїзді!

— О, це схоже на діло! Заїздів у нас усього два, то ми це швиденько вивідаємо.

— Ти побудь тут, Геку, я скоро повернуся.

Том миттю зник. Йому не хотілося показуватись на люди в товаристві Гека. Повернувся він десь за півгодини. Як він з'ясував, у пристойнішому заїзді другу кімнату давно вже наймав один молодий адвокат, що мешкав там і тепер. У заїзді, що мав гіршу славу, кімната номер два була якась таємнича. Син господаря сказав Томові, що вона весь час стоїть замкнена і він ніколи не бачив, щоб хтось

туди заходив чи виходив звідти вдень: коли таке й бувало, то тільки вночі; чому це так, той хлопець не знав, а як і цікавився, то не дуже — вдовольнявся тим, що вважав ту кімнату «нечистою»; а минулої ночі він помітив, що там світилося.

— Оце таке я вивідав, Геку. І здається мені, це і є той самий другий номер.

— Мабуть, так, Томе. То що будемо робити?

— Дай подумаю.

Том думав довго. Нарешті сказав:

— Ну ось що, Геку. Задні двері тієї другої кімнати виходять у маленький завулок між заїздом і старим цегляним складом. Ти добудь усяких ключів, де й скільки зможеш, а я тихенько потягну всі тітчині, і першої ж темної ночі ми підемо туди й спробуємо відімкнути ті двері. А ще пильнуй, чи не з'явиться індіанець Джо: він же казав, що никатиме по містечку, шукатиме нагоди комусь помститися. Тільки десь його побачиш, іди слідом, і як він не прийде до того другого номера, значить, це не те місце.

— Ну його к бісу, не хочу я ходити за ним сам!

— Та це ж напевне буде вночі. Він тебе й не побачить, а як і побачить, то ні про що не здогадається.

— Ну гаразд, як буде зовсім темно, то, може, й піду. Просто не знаю... спробую...

— А от я, Геку, таки пішов би за ним, якби було темно. Може ж статися й так: він побачить, що та помста в нього не вигорить, і одразу подасться забрати гроші.

— Еге ж, Томе, справді так. Гаразд, я піду за ним, піду, щоб я пропав!

— Оце ти *діло* говориш! То гляди ж, Геку, не схиб, і я теж не схиблю.

Розділ XXVIII

Того вечора Том і Гек вирушили на пошуки нової пригоди. До дев'ятої години вечора вони тинялися коло заїзду: один чатував віддалік у завулку, другий стежив за вхідними дверима. У завулку ні з того, ні з того боку ніхто не з'являвся, і ніхто схожий на старого іспанця не заходив у заїзд. Ніч начебто мала бути ясна, і Том пішов додому, умовившись із Геком, що, як стане досить темно, той прийде і «понявчить», і тоді Том вислизне з дому й вони спробують підібрати ключа. Та на ніч так і не стемніло, отож близько півночі Гек теж облишив свою варту й влаштувався на нічліг у порожній бочці від цукру.

У вівторок хлопцям так само не пощастило. В середу — теж. А от у четвер ніч обіцяла бути темною. Том завчасно вибрався з дому, прихопивши з собою тітчин старий бляшаний ліхтар і великого рушника, щоб затуляти світло. Ліхтар він до пори сховав у Гековій бочці, і обидва хлопці пішли чатувати. За годину до півночі заїзд зачинили, світло в ньому згасло, а більше ніде вже не світилося. Ніякого іспанця вони так і не побачили. Ніхто не заходив у завулок і не виходив з нього. Усе

сприяло їхньому плану. Темрява була така, що хоч в око стрель, глибоку тишу лише зрідка порушувало далеке гуркотіння грому.

Том узяв свій ліхтар, засвітив його в бочці, щільно обгорнув рушником, і обидва шукачі пригод, скрадаючись у темряві, подалися до заїзду. Гек став на варті, а Том навромацки побрів далі завулком. Почалося тривожне чекання, що гнітило Гека так, наче на душу йому навалили цілу гору. Хоч би вже побачити світло ліхтаря — це його, звісно, наполохало б, але він принаймні дізнався б, що Том іще живий. Здавалося, минули години, відколи він зник у темряві. Певне, зомлів з переляку, а може, й зовсім помер: може, серце не витримало всього того жаху та хвилювання і розірвалося. Не знаходячи собі місця від тривоги, Гек несвідомо підступав усе ближче до завулка, весь трусячись від усіляких страхів і першу-ліпшу мить чекаючи чогось такого жахливого, що й він сам пуститься духу. Власне, пускатися там було майже нічого, бо йому й без того заперло віддих, а серце калатало так, що, здавалося, ось-ось вискочить з грудей.

Раптом блиснуло світло, і завулком стрімголов промчав Том.

— Тікай! — гукнув він. — Тікай, як жити хочеш!

Він міг би й не повторювати — досить було першого слова. Ледь зачувши його, Гек дременував так, що аж п'яти замигтіли, — не менш як миль сорок на годину. Обидва мчали не спиняючись аж до старої занедбаної різниці в протилежному кінці містечка. Тільки-но вони забігли

під дах, знялася гроза і ушкварила злива. Трохи відхекавши, Том сказав:

— Ну, Геку, ото був жах! Устромляю один ключ, устромляю другий, тихенько, як тільки можу, а вони, кляті, так скрегочуть, що я аж зомліваю з переляку. І ні той, ні той не підходить. Я вже й сам не тямлю, що роблю, і натискаю на клямку — а двері й відчиняються! Вони були незамкнені! Я туди ввалююсь, скидаю з ліхтаря рушник і — Господи, спаси й помилуй!..

— Що?... Що ти там побачив, Томе?

— Ой Геку, я мало не наступив на руку індіанця Джо!

— Брешеш!

— Ні! Лежить просто на підлозі, руки розкидав і спить, наче вбитий. А на оці та сама пов'язка.

— Милий Боже!.. Що ж ти зробив? Він прокинувся?

— Ні, й не ворухнувся. Мабуть, п'яний. Отож я схопив свого рушника — та й драла!

— Ну, я б про рушника й думати забув!

— Спробував би я забути! Мав би потім від тітки!

— Слухай, Томе, а ту скриньку ти бачив?

— Де там було роздивлятися, Геку! Не бачив я скриньки, і хреста не бачив. Нічого не бачив, тільки пляшку та бляшаний кухоль на підлозі біля індіанця Джо... ага, ще було в кімнаті два барильця і якісь пляшки, ціла купа. То розумієш, чому там *нечисто*?

— Чому?

— Бо там тримають горілку! Може, в усіх заїздах Товариства тверезості є такі кімнати, як ти думаєш, Геку?

— Може, й так. Хто ж би міг про таке здогадатися?.. А слухай, Томе, якщо індіанець Джо п'яний, то це ж чудова нагода забрати скриньку.

— Та де там! Іди спробуй!

Гек аж здригнувся.

— Та ні, ні... мабуть, що ні.

— От і я так кажу, Геку. Однієї пляшки біля індіанця Джо замало. Було б три, то я ризикнув би.

Обидва надовго примовкли й замислились. Нарешті Том сказав:

— Слухай, Геку, може, почекаймо з цим ділом, поки дізнаємося, що індіанця Джо там немає. Бо так дуже страшно. А як ми почнемо стерегти щоночі, то рано чи пізно неодмінно побачимо, як він піде, а тоді мерщій туди, хапнемо скриньку — і квит.

— Хай так. Я згоден стерегти хоч би й до ранку, і потім щоночі стерегиму, якщо ти зробиш усе інше.

— Гаразд, зроблю. Все твоє діло — пробігти по Гупер-стріт і понявчати в мене під вікном, а як не прокинуся — шпурнути у вікно жменю жорстви, тоді збудиш напевне.

— Згода й добра угода!

— Ну, а тепер, Геку, гроза минула, і я піду додому. Години за дві-три й світати почне. То ти вернися, постережи там цей час, гаразд?

— Я ж сказав, Томе, що стерегиму, то й стерегиму. Хоч і рік стоятиму щоночі коло того заїзду! Вдень відсиплятимусь, а цілу ніч стерегиму.

— От і добре. А де ж ти спатимеш удень?

— На сіновалі в Бена Роджерса. Він мені дозволяє, і негр їхній, дядько Джейк, теж. Я тягаю йому воду, коли треба, а він, як я попрошу, дає мені щось поїсти — ну, звісно, як має що. Той дядько Джейк — таки добрий негр, Томе. Він мене любить за те, що я ніколи не пишаюся перед ним, хоч він і чорний. А часом я навіть їм із ним *разом*. Тільки ти не кажи про це нікому. Як живота підведе, то й таке зробиш, чого іншим разом, може, посоромився б.

— Ну добре, якщо вдень нічого не буде треба, то спи собі. Я тебе не чіпатиму. А вночі, тільки-но щось побачиш, зараз же бігом до мене — і нявчи.

Розділ XXIX

Найперше, що почув Том у п'ятницю вранці, була радісна звістка: сім'я судді Тетчера вчора повернулася до містечка. І скарб, і індіанець Джо на час мовби відійшли у затінок, а чільне місце в хлопцевих думках зайняла Беккі. Він побіг до її будинку, і разом з гуртом шкільних товаришів вони донесхочу нагналися і в се, і в те, а увінчався той чудовий день ще однією приємною новиною: Беккі упрохала свою матір влаштувати давно обіцяну й довго відстрочувану заміську прогулянку наступного дня, і та зрештою погодилась. Дівчинка аж стрибала з радості, та й Том радів не менше. Ще до заходу сонця розіслали запрошення, і юна парость містечка, наперед тішачись тим святом, почала захоплено готуватися до нього. Том був та-

кий збуджений, що довго не міг заснути й лежав, плекаючи надію ось-ось почути Гекове нявчання, піти заволодіти скарбом і завтра на прогулянці вразити ним Беккі й усіх, хто там буде. Та його спіткало розчарування: тієї ночі Гек так і не дав сигналу.

Настав ранок, і на десяту годину веселе, гомінке товариство зібралося коло будинку судді Тетчера. Можна було й рушати. За тих часів літні люди не мали звичаю вибиратися з молоддю на такі прогулянки й псувати їй розвагу. Вважалося, що дітлахи будуть у безпеці під крильцем двох-трьох вісімнадцятирічних панночок та стількох же молодиків десь років за двадцять. Для такої нагоди найняли старенький паровий пором, і невдовзі жвава юрба, навантажена кошиками з їжею, заповнила головну вулицю й посунула до річки. Сід занедужав і мусив пропустити свято, а Мері лишилася вдома доглядати його. На прощання місіс Тетчер сказала Беккі:

— Повернетесь ви пізно. Мабуть, краще тобі, доню, лишитися на ніч у котроїсь із дівчаток, що мешкають недалеко від пристані.

— То я, мамо, залишуся в Сьюзі Гарпер.

— Дуже добре. Гляди ж мені, поведься там як слід і не завдавай нікому клопоту.

Коли вони йшли до пристані, Том сказав Беккі:

— Слухай, а знаєш, що ми зробимо? Замість іти до Джо Гарпера, піднімемося на гору й заночуємо у вдови Дуглас. У неї буде морозиво! Там його роблять мало не щодня — та ще й скільки! Вона страшенно зрадіє, що ми прийшли.

— Ой, то буде чудово! — Беккі трохи подумала й додала: — Тільки що скаже мама?

— А звідки вона знатиме?

Дівчинка подумки зважила цей доказ і нерішуче мовила:

— Але ж це недобре...

— Та чого там недобре! Як вона нічого не знатиме, то яка ж шкода? Їй аби лише з тобою нічого не сталося, ото й усе. Та, певне, вона б тобі й сама сказали піти туди, тільки якось не подумала. Напевне сказала б.

Щедра гостинність вдови Дуглас була спокусливо принадою. І невдовзі, разом з Томовими умовляннями, вона взяла гору над сумнівами. Про свої наміри вирішили нікому не казати. Та раптом Томові спало на думку, що, може, того ж таки вечора Гек прийде по нього й дасть сигнал. Ця згадка враз потьмарила його рожеві сподівання. Одначе відмовитись від звабних гостин у вдови Дуглас він не мав сили. Та й з якої б то речі відмовлятись, міркував він, адже вчора сигналу не було, то чи так уже dokonче він має бути сьогодні? І зрештою певна зваба приємного вечора переважила непевні сподіванки на скарб, і, як усі хлопці, Том схилився до того, що надило його дужче, й постановив собі більш не згадувати про скриньку з грішми аж до завтра.

За три милі нижче від містечка пором повернув до лісистій улоговини й причалив до берега. Юрба висипала на суходіл, і одразу ж по гаях та крутосхилах то ближче, то далі залунали вигуки й сміх. Пішли в діло всі можливі способи добряче впріти й наморитися, і зрештою юні

розбишаки посходилися назад до табору зголоднілі, наче вовки, й жадібно накинулись на смачні наїдки. Після того бенкету всі посідали в затінку розложистих дубів відпочити й погомоніти. А трохи згодом хтось гукнув:

— Хто йде в печеру?

Зголосилися всі. Дістали привезені з собою свічки і одразу ж наввипередки побралися нагору. Вхід до печери був досить високо на схилі і являв собою отвір у формі літери А. Важкі дубові двері стояли відчинені. За ними була невелика холодна, як погріб, зала, де сама природа звела міцні вапнякові стіни, зарошені, мов холодним потом, краплями вологи. Стоячи серед того похмурого мороку й дивлячись крізь отвір на осяяну сонцем зелену долину, кожен відчував, як його огортає дух романтики й таємниці. Та невдовзі перше враження послабло, і знов почалися пустощі. Тільки-но хтось засвічував свічку, на нього враз накладалися всім гуртом, зав'язувалась боротьба, і, хоч би як запекло боронився власник свічки, її дуже скоро вбивали в нього з рук або просто гасили, лунав радісний вибух сміху, а тоді вчиняли напад ще на когось. Та все має свій кінець. І зрештою довга вервечка дітлахів потяглася вниз крутим схилом головної галереї, і низка мерехтливих вогників тьмяно освітила величні кам'яні стіни майже до самого верху, де вони сходилися склепінням футів із шістдесят заввишки. Завширшки галерея була не більш як вісім-десять футів. Через кожні кілька кроків обабіч неї розходились усе нові й нові, ще вужчі відгалуження: вся та печера, яку називали Мак-Дугаловою, являла собою

неосяжне плетиво вузьких покручених коридорів, що без кінця сходилися, розходилися, перетинались і нікуди не вели. Казали, що можна дні й ночі блукати цим хитросплетінням розколин та проваль — і не знайти виходу з печери; що можна спускатись усе глибше й глибше — і щораз натрапляти на нові лабіринти, яким нема кінця-краю. Ніхто не міг сказати, що знає всю печеру. Це було просто неможливо. Більшість молоді знала тільки якусь її частину, і звичайно ніхто не потикався за межі того розвіданого терену. Том Сойер знав печеру не краще й не гірше за інших.

Десь із три чверті милі головної галереї вони пройшли, як і перше, вервечкою, а тоді купки й парочки почали звертати в бічні відгалуження, шастати похмурими вузькими переходами, зненацька наскакуючи на інших у місцях, де ці переходи знову з'єднувались. Навіть не виходячи за межі «розвіданої» частини печери, там можна було з півгодини не потрапити нікому на очі.

Та поступово купка за купкою тяглися до виходу з печери й опинялися надворі, захекані, веселі, з ніг до голови закапані свічковим лоем, перемазані глиною і дуже потішені вдалою прогулянкою. На превеликий подив усім, виявилось, що вони зовсім забули про час і що ось-ось почне сутеніти. Сигнальний дзвін на поромі бамкав уже з півгодини. А втім, він тільки гідно завершував той день романтичних пригод, і всі слухали те бамкання із задоволенням. Коли пором зі своїм неспокійним вантажем вплив на течію, ніхто, крім його капітана, не шкодував за згаяним днем.

На той час як тьмяні ліхтарі порома проминали пристань, Гек був уже на чатах. Він не почув на борту ніякого гомону, бо юнацтво принишкло й змовкло, як то завжди буває зі смертельно втомленими людьми. Гек ще подумав був з подивом, що то за судно й чому воно не спинилося біля пристані, але потім викинув його з голови й зосередився на своєму ділі. Ніч випала хмарна й темна, і що далі, то темніша. Настала десята година — й затих до ранку гуркіт візків; один по одному з мигтінням гасли розкидані де-не-де вогники; зникли останні поодинокі перехожі. Містечко поринало в сон, залишаючи малого вартового наодинці з тишею і привидами. Настала одинадцята — і згасло світло в заїзді, й тепер усе довкола потонуло в темряві. Гек чекав уже, як йому здавалося, страшенно довго, але нічого не діялось. Його впевненість поступово слабшала. Чи варто чатувати далі? А й справді — чи варто? Може, начхати на все та й податися спати?

Аж раптом вухо його вловило якийсь звук, і хлопець ураз нашорошився. Двері, що виходили в завулок, тихенько прочинилися. Гек шаснув за ріг цегляного складу. А в наступну мить повз нього швидко пройшли двоє чоловіків, і один з них начебто щось ніс під пахвою. Що ж би ще, як не оту скриньку? Виходить, вони переносять скарб. Бігти кликати Тома не випадало. Це було б просто безглуздо — адже ті двоє зникнуть разом зі скринькою, і потім шукай вітру в полі. Ні, він піде за ними назирці: навряд чи вони помітять його в такій пільмі.

Отак собі міркуючи, Гек вийшов з-за рогу й подався за тими чоловіками, ступаючи босоніж нечутно, мов кіт, і тримаючись на такій віддалі, щоб не втратити їх з очей.

Вони пройшли три квартали вулицею, що вела до річки, потім звернули ліворуч у бічну вуличку і йшли нею, аж поки досягли стежки на Кардіфську гору. Далі вони рушили тією стежкою, на півдорозі до вершини, не спиняючись, поминули будинок старого валлійця і побралися ще вище нагору. «Он воно що, — подумав Гек. — Вони хочуть сховати скриньку в старій каменярні». Але ті двоє не спинились і там. Вони простували далі, до вершини. Невдовзі вузька стежка заглибилась у високі кущі сумаху, і обидва враз зникли з очей. Гек наддав ходи, щоб наблизитись до них, — адже тепер вони не могли його побачити. Якийсь час він біг підтюпцем, тоді на хвильку став, боячись наскочити на них у темряві, ще трохи пройшов поволі, а потім і зовсім спинився й прислухався: довкола ні звуку, тільки гупало його власне серце. Та ось звідкись із-за гори долинуло совине пугання — воно напевне віщувало лихо! Але ходи ніде не було чути. Ах ти ж чорт, невже все пропало?.. Гек уже намірився був стрімголов кинутись далі, коли це просто перед ним хтось кахикнув! Серце в хлопця мало не вискочило з грудей, але він поборов страх і лишився на місці, трусячись так, наче його тіпало з десятків пропасниць заразом, і думаючи тільки про те, щоб не зомліти на місці. Тепер Гек знав, де він: він стояв за кілька кроків від приступок, що вели до садиби вдови Дуглас. «От і добре, — подумав він, — хай закопують тут, знайти буде неважко».

Аж ось обіззався й притишений голос. То говорив індіанець Джо.

— Хай їй чорт, мабуть, у неї ще хтось є! Он як уже пізно, а у вікнах і досі світить.

— Де? Я не бачу.

Це вже був голос незнайомця із будинку з привидами. Гек аж похолов від жаху. То ось чого вони сюди прийшли — щоб помститися! Найпершим його пориванням було втекти геть звідти. Потім він згадав, що вдова Дуглас не раз робила йому добро, а ці двоє, може, замислили вбити її. Оце б тепер піти й застерегти її, але на таке в нього не стане духу — вони ж можуть помітити його й схопити. Усе те, та й не тільки те, промайнуло в Гековій голові за коротку мить між словами того незнайомця й відповіддю індіанця Джо:

— Тобі не видно за кущами. Ану стань сюди... Тепер бачиш, еге?

— Бачу. Ну, то певне там хтось є. Облиш ти це діло.

— Як це «облиш», коли я назавжди покидаю тутешні місця! І, може, вже ніколи не випаде такої нагоди. Я ж казав тобі і знов кажу: мені байдуже до її грошей, і ти можеш забрати їх собі. Але її чоловік завдав мені кривди — і то не раз. Коли він був тут суддею, він кинув мене за ґрати як волоцюгу. Та це ще не все. Він скривдив мене в тисячу разів дужче: звелів *відшмагати*! Відшмагати батогами перед в'язницею, наче якогось негра! На очах у всього містечка! *Відшмагати* — ти розумієш? Сам він помер і уник розплати, але вона заплатить мені за все!

— Ой, не вбивай її! Не треба.

— Не вбивати? А хто сказав, що я хочу її вбити? От *його* я таки вбив би, коли б він був живий, а її — ні. Щоб помститися над жінкою, вбивати її ні до чого. Досить спотворити її. Роздерти ніздрі, обрубати вуха, як свині!

— Милий Боже, та це ж...

— Тримай свої думки при собі! Тобі ж буде безпечніше. Я прив'яжу її до ліжка. А як і спливе кров'ю — мені що! Плакати не буду, хай конає. А тебе, приятелю, я привів собі в поміч, бо самому мені не впоратись. Спробуєш відмагатися — порішу. Зрозумів? Ну, а якщо доведеться пристукнути тебе, то й її разом кінчу — і тоді хай хтось дізнається, чиїх це рук діло.

— Гаразд, коли вже так треба, то ходімо зараз же. Чим скоріше, тим краще, бо мене аж трусить усього.

— Зараз? Коли там люди? Слухай, здається мені, щось ти не те надумав. Ні, ми зачекаємо, поки погасять світло. Квапитись нам нема куди.

Гек збагнув, що далі западе мовчанка, ще моторошніша, ніж будь-які криваві балачки, отож він затамував віддих і тихенько відступив назад: якусь хвилю постояв на одній нозі, ледь утримуючи рівновагу й мало не падаючи то в той, то в той бік, а тоді вже обережно поставив другу ногу. Потім так само повільно й сторожко ступив другий крок назад, тоді ще й ще один — і раптом під ногою в нього хруснула галузка! Гекові аж дух забило, і він наставив вуха. Скрізь тихо, ані шелесне. Серце його затопила незмірна полегкість. Він повернув назад на вузькій

стежці між щільними шпалерами сумаху — так обережно, як ото повертає корабель, — і швидко, хоча й з осторогою, пішов геть. А коли спустився до каменярні й відчув себе в безпеці, помчав так, що аж п'яти замигтіли. Біг усе вниз і вниз, аж поки опинився біля дому старого валлійця. А там став так гатити кулаками у двері, що з вікон зараз же вистромились голови самого господаря та двох його здоровенних синів.

— Що це за буча? Хто там грюкає? Чого треба?

— Відчиніть, хутчій! Я все розкажу.

— А хто ти такий?

— Гекльберрі Фінн. Швидше відчиняйте!

— Гекльберрі Фінн, он як! Не таке вже начебто ім'я, щоб перед ним відчинялися всі двері. Та все ж пустіть його, хлопці, почуємо, що там за халепа.

— Тільки не кажіть нікому, що це я вам розповів, — були перші Гекові слова, коли він зайшов, — дуже вас прошу, а то мене вб'ють. Але вдова часто була добра до мене, і я маю розповісти, *повинен* розповісти, якщо ви пообіцяєте не виказувати мене.

— Побий мене бог, він таки має що сказати, недарма ж так боїться! — вигукнув старий. — Говори, синку, говори, ніхто з нас тебе не викаже.

А за три хвилини старий господар та його сини, добре озброєні, вже піднялися нагору й ступили на стежку між кущами сумаху, скрадаючись навшпиньки й тримаючи рушниці наготові. Гек не пішов за ними далі. Він сховався за великим каменем і почав наслухати. Повільно тяг-

лися хвилини тривожної тиші, а тоді зненацька гримнули постріли й почувся крик.

Гек не став чекати, що буде далі. Він вискочив з-за каменя й чимдуж дременував униз.

Розділ XXX

У неділю вранці, ледь почало розвиднятися, Гек мало не навіпомачки вибрався нагору й тихенько постукав у двері старого валлійця. Господарі ще спали, проте сон їхній після нічних тривог був сторожкий, і з вікна одразу запитали:

— Хто там?

Боязкий голос Гека озвався ледве чутно:

— Будь ласка, відчиніть! Це я, Гек Фінн.

— Перед цим ім'ям, синку, наші двері відчиняться і вдень і вночі. Ласкаво просимо!

Такі слова бездомному хлопцеві випало почути чи не вперше, і нічого приємнішого він зроду не чув. Та й не міг пригадати, щоб хтось колись отак запрошував його до себе в дім. Двері одразу ж відчинили, і Гек зайшов. Його посадили на стілець, а старий господар та його здоровані-сини почали квапливо одягатися.

— Ну, синку, ти, мабуть, добряче зголоднів, тож сніданок буде на столі зі сходом сонця, та ще й просто з вогню, будь певен! А ми з хлопцями думали, що ти в нас і заночуєш.

— Та я страх як перелякався, — сказав Гек, — тим-то й утік. Коли ото залящали постріли, я й дав драла і милі зо три не спинявся. А оце, бачте, прийшов дізнатися, як

воно там, та зумисне вибрався вдосвіта, щоб не наскочити на тих дияволів, хай би й на мертвих.

— Ач, бідолаха, воно й видно, що тобі цю ніч було непереливки, та ось зараз поснідаєш — і до ліжка, он воно тебе чекає... Ні, синку, на жаль, вони не мертві, хоч як це нам і прикро. Ми ж бо добре знали, де вони зачаїлися, — ти нам усе так докладно розповів, — отож і підкралися навшпиньках зовсім близько до них тією стежкою між сумаху, темною, наче льох, і отут, як на те, мені закортіло чхнути. Отака бісова халепа! Як міг силкувався стриматись, та де там! Коли вже маєш чхнути, то таки чхнеш!.. Ішов я попереду, з пістолем наготові, і, коли чхнув, ті лиходії враз шаснули геть зі стежки. Тоді я гукнув: «Стріляйте, хлопці!» — і сам пальнув туди, де зашурхотіли кущі. Хлопці теж торохнули. Але ті мерзотники вже встигли дременути, і ми погналися за ними вниз крізь зарості. Здається мені, наші кулі їх не зачепили. Вони, коли пустилися навтіки, й собі стрельнули по разу, та теж намарне — тільки дзизнуло десь поруч. А тоді вже й ходи їхньої не стало чути, тож ми припинили гонитву, спустилися до містечка й збудили поліційних начальників. Ті підняли на ноги людей і виставили варту понад берегом, а коли розвидниться, шериф улаштує облаву в лісі. Мої хлопці також підуть. Шкода тільки, ми не знаємо, які вони із себе, ті злодюги, — якби знали, легше було б шукати. Але ж ти, синку, певно, не зміг розгледіти їх потемки, правда?

— Та ні, я запримітив їх ще в містечку й подався за ними.

— Ну молодець! То кажи, синку, кажи!

— Один — старий глухонімий іспанець, він останнім часом разів кілька з'являвся в містечку, а другий — такий собі волоцюга, обдертий і лихий з виду...

— Годі, синку, ми вже знаємо, хто це! Якось натрапили на них у лісі за вдовиною садибою, і вони шаснули геть. Ану, хлопці, йдіть і скажіть про це шерифові, а без сніданку якось переб'єтесь й до завтра!

Сини валлійця зараз же й вирушили. Коли вони виходили, Гек підхопився на ноги й вигукнув:

— Ой, тільки не кажіть нікому, що це я про них розповів! Дуже вас прошу!

— Гаразд, Геку, коли вже ти так не хочеш. Але тобі слід би цим тільки пишатися.

— Ой ні, ні! Будь ласка, нікому не кажіть!

Коли молодики пішли, старий валлієць мовив:

— Вони не скажуть нікому, і я не скажу. Але чому ти так не хочеш, щоб про це знали?

Гек не став пояснювати, як воно все було, сказав тільки, що про одного з тих людей він забагато знає і нізачо у світі не хоче, щоб той довідався, що він знає про нього, бо тоді напевне пристукне його.

Старий ще раз пообіцяв мовчати, потім спитав:

— А чого це ти надумав піти за ними назирці? Щось тобі здалося підозрілим, чи що?

Гек помовчав, обмірковуючи безпечну відповідь. Потім сказав:

— Та бачте, я ж і сам наче який волоцюга — всі ж бо так кажуть, і нічого тут не вдієш. А часом буває й таке, що мені через це аж не спиться вночі: лежу ото й думаю, як би його зажити по-іншому. От і минулої ночі так було. Сон мене не брав, то я й подався десь опівночі блукати вулицями, і все думав та думав про своє життя, аж поки дійшов до отого розваленого цегляного складу, що біля заїзду Товариства тверезості. Став я там, прихилився до стіни та й думаю собі далі. Аж глядь — ті двоє скрадаються повз мене, зовсім близько, і щось несуть під пахвою — певне ж, крадене. Один із них кури́в, і другий захотів прикурити, то вони спинилися якраз проти мене, і сигари освітили їхні обличчя; отоді я й побачив, що більший на зріст — то глухоні́мий іспанець, я впізнав його сиві баки й пов'язку на оці, а другий, як глянути, — справжній диявол у дранті.

— Та як же ти у світлі сигар розгледів і дрантя?

Гек на мить збентежився, а тоді відповів:

— Ну, я не знаю... але от якось розгледів.

— То вони пішли далі, і ти...

— І я подався за ними, атож. Усе так і було. Закортіло побачити, до чого воно йдеться, бо вони скрадалися, наче злодії. Тож я й слідкував за ними аж до вдовиної огорожі, де ото приступки. А там став у темряві й чув, як той обідранець заступався за вдову, а іспанець божився, що спотворить її, — про це я вже розказував вам і вашим...

— Як?! Глухоні́мий усе те казав?

Гек знов непросто схибив! Він як міг намагався не дати наздогад старому, хто був насправді той іспанець, а проте, попри всі хлопцеві виверти, язик таки затяг його в халепу. Він пробував якось виплутатися, але під пильним поглядом господаря щоразу бовкав дурницю за дурницею. Нарешті старий валлієць сказав:

— Ти, синку, не бійся мене. Я тобі от аністілечки шкоди не зроблю, ніколи у світі. Навпаки — захищатиму тебе... еге ж, захищатиму. Той іспанець ніякий не глухонімий — ти не хотів цього казати, але в тебе вихопилось, то нічого тепер не вдієш. І ти знаєш про нього щось таке, чого не хотів би відкривати. А ти звірся на мене, скажи, що воно таке, я тебе не підведу, будь певен.

Гек якусь хвилю дивився в чесні очі старого, тоді нахилився й прошепотів йому на вухо:

— Він зовсім не іспанець — то індіанець Джо!

Валлієць мало не впав зі стільця. А потім сказав:

— Ну, тепер мені зрозуміло. Коли ти казав про обрубани вуха та роздерті ніздрі, я подумав був, що це ти сам додав, задля красного слівця, бо білі люди так не мстяться. Але індіанець — то зовсім інша річ!

За сніданком вони й далі розмовляли, і старий господар принагідно розповів, що вночі, перш ніж піти спати, він та його сини взяли ліхтар і, повернувшись до тієї огорожі, пильно оглянули все довкола — чи немає де слідів крові. Крові вони не знайшли, зате наткнулися на чималий клунок з...

— *З чим?!*

Якби цей вигук був блискавкою — і то не міг би злетіти з побілілих Гекових уст так швидко й невтримно. Очі хлопця розширились, він припинив і жадібно чекав на відповідь. Валлієць аж здригнувся з подиву, а тоді вступив у нього очі й дивився три секунди... п'ять... десять, потім відповів:

— Із злочинським знаряддям. Та що це з тобою, синку?

Гек відкинувся на стільці й тихенько, але глибоко зітхнув, відчуваючи невимовну полегкість. Господар пильно й допитливо подивився на нього, тоді сказав:

— Атож, із злочинським знаряддям. Здається, від цього тобі полегшало на душі. Але чого ти так схопився? Що, *по-твоєму*, ми мали там знайти?

Гека було загнано в тісний кут: господар не спускав з нього вимогливого погляду, і хлопець віддавав би все на світі за бодай якусь доладну відповідь; та нічого не спадало на думку, а той вимогливий погляд наче просвердлював його наскрізь, і, не маючи часу зважити те, що здуру навернулося на язик, Гек безтямно пробелькотів:

— Ну... може, підручники для недільної школи...

Сердешний хлопець зовсім знітився й не міг навіть усміхнутись, зате старий валлієць зареготав так гучно й весело, що все його велике тіло аж заходило ходором, а насміявшись, сказав: такий сміх однаково що гроші, заощаджені на лікарі, бо він зберігає людині здоров'я, А тоді додав:

— Бідолашний хлопець, он який ти блідий і змарнілий. Тобі, видно, добряче-таки нездужається, то й не диво, що

в голові трохи тьмариться. Та дарма, оклигаєш. Лягай відпочинь, поспи — і все минеться, я певен.

Гека брала досада, що він повівся як бовдур і своїм дурним переляком збудив підозру, — адже ще тоді, як він почув розмову тих двох біля вдовиної огорожі, йому стало зрозуміло, що вони несли із заїзду ніякий не скарб. Та він тільки *думав*, що то не скарб, а напевне цього не знав, тому згадка про знайдений клунок і вразила його, наче грім з ясного неба. Проте загалом було навіть добре, що так сталося, бо тепер, коли Гек не мав ані найменшого сумніву, що то *не той* клунок, йому відлягло від серця, і він зовсім заспокоївся. Справді-бо, все начебто складалось якнайкраще: скарб, певно, й досі в другому номері, тих двох злочинців сьогодні ж таки зловлять і кинуть до в'язниці, отож вони з Томом увечері підуть і без будь-якого клопоту, нікого не боячись, приберуть ті гроші до рук.

Тільки-но впоралися зі сніданком, як у двері хтось постукав. Гек підхопився і гайнув шукати якоїсь схованки, бо не хотів, щоб його бодай трохи вплутували в ту нічну пригоду. Валлієць відчинив двері і впустив кількох чоловіків та жінок, серед них і вдову Дуглас, а на схилі гори побачив ще чимало городян, що купками тяглися до вдовиної огорожі побачити на власні очі місце події. Отже, новина вже поширилася по містечку.

Валлієць мусив розповісти гостям про те, що сталося вночі. Вдова стала дякувати йому: це ж він, мовляв, урятував їй життя.

— Ані слова про це, добродійко. Є інша людина, якій ви завдячуєте чи не більше, ніж мені та моїм хлопцям, але вона не хоче, щоб я назвав її ім'я. Коли б не ця людина, ми й не подумали б туди поткнутися.

Певна річ, усі так зацікавилися тим загадковим незнайомцем, що майже забули про саму пригоду, але валлієць, розпаливши до краю цікавість гостей, так і не розкрив їм своєї таємниці, і невдовзі поголос про неї пішов по всьому місту. Коли господар закінчив свою розповідь, удова Дуглас сказала:

— А я собі як заснула, читаючи в ліжку, так і проспала всю ту колотнечу. Чого ж ви не прийшли та не збудили мене?

— Вирішили, що не варто. Ті негідники навряд чи наважилися б вернутись, та й інструмент свій вони загубили, а без нього їм у будинок не вдертися. От ми й подумали: навіщо будити вас і лякати до смерті? А трое моїх негрів вартували у вашій садибі аж до ранку. Оце щойно повернулися.

Люди приходили ще, і господареві довелося зо дві години знов і знов повторювати свою розповідь.

Під час шкільних канікул не було занять і в недільній школі, але того дня всі з раннього ранку прийшли до церкви. Нічна пригода переполошила городян, і її обговорювали з усіх боків. Хтось приніс звістку, що злочинців ще й сліду не знайшли. А коли скінчилася проповідь, дружина судді Тетчера, ідучи разом з усіма до виходу, наздогнала місіс Гарпер і сказала:

— То що — моя Беккі спатиме цілий день? Я так і думала, що вони нагуляються до знемоги.

— Ваша Беккі?

— Атож. — І зі зляканим поглядом спитала: — Хіба вона вчора не лишилась у вас ночувати?

— Та ні.

Місіс Тетчер поблідла й важко опустилася на лаву; і саме тоді з ними порівнялася тітка Поллі, жваво балакаючи із знайомою. Тітка Поллі спинилась і сказала:

— Доброго ранку, місіс Тетчер. Доброго ранку, місіс Гарпер. Десь мій Том знову запропав. Мабуть, учора заночував у вас... чи у вас... і тепер боїться навертатись мені на очі. Доведеться провчити його як слід.

Місіс Тетчер поблідла ще дужче і кволо похитала головою.

— Він у нас не ночував, — сказала місіс Гарпер, уже видимо занепокоєна.

На обличчі тітки Поллі відбилася неприхована тривога.

— Джо Гарпере, ти бачив мого Тома сьогодні вранці?

— Ні, мем.

— А коли ти бачив його востаннє?

Джо спробував пригадати, але напевне сказати не міг. Люди, що виходили з церкви, спинялися й перешіптувались, на всіх обличчях прозирав неспокій. Почали стривожено розпитувати дітей і молодих учителів. Ніхто з них не помітив, чи були Том і Беккі на поромі, коли він повертався до міста: на той час уже споночило, а ніхто й не по-

думав перевірити, чи всі на місці. І зрештою один молодик ляпнув не подумавши, що Том і Беккі могли залишитися в печері. Місіс Тетчер зомліла. Тітка Поллі плакала й заламувала руки.

Тривожна звістка переходила з уст в уста, від гурту до гурту, з вулиці на вулицю, і минуло заледве п'ять хвилин, як ударили в усі дзвони й ціле містечко сполохано заметушилося. Пригода на Кардіфській горі враз утратила свою вагу, і ніхто вже й не згадував про тих двох злодюг. Сідлали коней, споряджали човни, знов забрали з переправи пором, так що вже за півгодини після моторошного відкриття не менш як двісті чоловік поспішали до печери дорогою і річкою.

Аж до кінця того довгого дня містечко спорожніло, наче вимерло. Чимало жінок навідало тітку Поллі й місіс Тетчер, намагаючись бодай якось їх утішити. А то й плакали разом, і це було краще за будь-які слова. Цілу безсонну ніч містечко чекало вістей, та коли врешті благословилося на світ, надійшло всього кілька слів: «Передайте ще свічок і чогось поїсти». Місіс Тетчер себе не тямилася з горя, так само й тітка Поллі, і хоч суддя Тетчер раз по раз прислав із печери обнадійливі й підбадьорливі записки, вони не давали розради.

На світанку повернувся додому старий валлієць, увесь закапаний свічковим лоєм, перемазаний глиною і геть знеможений. Він побачив, що Гек і досі лежить у ліжку, в яке його поклали вчора, й марить у гарячці. Всі лікарі були в печері, і доглядати хворого хлопця прийшла вдова Дуг-

лас. Вона сказала, що зробить для нього все можливе, бо, мовляв, хоч який він є — добрий, поганий чи ніякий, — а проте й він Боже створіння, отож не годиться покинути його напризволяще. Валлієць зауважив, що і в Гека є в душі добрі струни, а вдова підтвердила:

— Та певно, що є. То Божа благодать. Наш Творець нікого нею не обминає. Ніколи й нікого. Кожне його створіння позначене тією благодаттю.

Ближче до полудня купки знесилених чоловіків потяглися від печери до містечка, проте найвитриваліші не полишали пошуків. Новин принесли мало: шукали вже у найвіддаленіших відгалуженнях печери, куди раніше ніхто не забивався; шукатимуть і далі, не проминаючи жодного закутка, жодної розколини; у переплетенні підземних коридорів то там, то там миготять далекі вогники й під похмурим склепінням раз у раз перекочується глухе відлуння погуків та пістолетних пострілів. А в одному закутку, далеко від тих переходів, де звичайно товчуться екскурсанти, на кам'яній стіні побачили виписані кіптявою імена «Беккі» і «Том», і там-таки поблизу знайшли закапаний лоєм уривок шовкової стрічки. Місіс Тетчер упізнала ту стрічку й гірко заплакала над нею. А тоді сказала, що то остання пам'ятка, яку вона матиме по своїй дитині, найдорожча з усіх пам'яток, бо ця стрічка була на її бідолашній дівчинці майже до самого кінця, вже перед тим як її спостигла жаклива смерть. Дехто розповідав, що час від часу в печері з'являлася удалині цятка світла, і в тих, хто її бачив, вихоплювався радісний крик, і одразу зо два

десятки чоловік пускалися туди лунким переходом, але щоразу їх чекало гірке розчарування: виявлялося, що то не Беккі з Томом, а хтось із шукачів.

У напруженому, виснажливому чеканні поволі, година за годиною, минули три страшні дні й три страшні ночі, і містечко впало в чорну безнадію і заціпеніння. Ніхто не мав охоти щось робити. Саме під той час випадково виявили, що в заїзді Товариства тверезості таємно торгують спиртним, але й це відкриття не пожвавило громадського пульсу, хоч яке воно було разюче. Опам'ятавшись на часинку, Гек кволим голосом навів розмову на заїзди і зрештою, боячись почути найгірше, запитав, чи не знайшли чогось у заїзді Товариства тверезості, поки він лежав у гарячці.

— Знайшли, аякже, — відказала вдова Дуглас.

Гек аж підскочив на ліжку й дико зблиснув очима.

— Що? Що там знайшли?

— Спиртні напої. І тепер той заїзд закрили. Ляж і заспокойся, дитино. Як ти мене налякав!

— Скажіть мені лиш одне, одне-єдине, дуже вас прошу! Їх знайшов Том Соєр?

Вдова гірко заплакала.

— Годі балачок, дитино, годі! Я ж уже казала: тобі *не можна* розмовляти. Ти дуже, дуже хворий.

«Виходить, нічого, крім пляшок, не знайшли, бо, коли б знайшли золото, зчинився б ого який шелест. І тепер скорб пропав, пропав без вороття. Але чого б їй плакати, цій жінці? Дуже дивно, чого вона плаче».

Ці думки зринали в затуманеній Гековій свідомості, аж поки, стомившись від них, він заснув. А вдова промовила сама до себе:

— Ага, вже спить, бідолаха. Том Соєр знайшов, де ж пак! Якби ж то хтось знайшов самого Тома Соєра! Ой, мало вже таких, в кого ще лишилася надія і досить сил, щоб шукати й далі.

Розділ XXXI

А тепер вернімося до Тома й Беккі, яких ми залишили на прогулянці за містом. Разом з усіма вони блукали темними переходами печери, оглядаючи вже знайомі їм дива, що мали аж надто пишні назви, як от «Зала», «Собор», «Палац Аладдіна» тощо. Потім дівчора завелася гратися в хованки, і Том з Беккі завзято пристали до тієї веселої гри й ганяли з іншими, аже поки це їм трохи набридло; тоді вони побрели вниз похилою звивистою галереєю, тримаючи свічки високо перед собою і вдивляючись у плутанину виписаних кіптявою імен, дат, адрес та гасел, якими були помережані кам'яні стіни. Ідучи все далі й розмовляючи, вони самі не помітили, як опинилися в такій віддаленій частині печери, де вже не було тих написів на стінах. Тоді вони вивели кіптявою на кам'яному виступі свої імена і рушили далі. Невдовзі вони натрапили на місце, де маленький струмочок, спадаючи зі скелі, залишав вапняковий осад, що протягом довгих віків утворив непорушну кам'яну Ніагару, блискучу й прозору, наче

мереживо. Щуплявий Том протиснувся за той водоспад і на втіху Беккі освітив його ззаду. Виявилось, що кам'яна заслона приховує такі собі природні сходи, затиснуті між двома кам'яними стінами, і в Тома враз прокинулись честолюбні поривання дослідника. Беккі відгукнулася на його поклик, і, залишивши на стіні кіптявий знак, щоб керуватись ним, коли вертатимуться, обоє пустилися досліджувати той коридор. Вони раз у раз збочували то туди, то сюди, забиваючись усе далі в потаємні глибини печери, потім залишили на стіні ще один знак і звернули в бічний перехід у пошуках нових див, про які було б цікаво розповісти там, нагорі. В одному місці вони натрапили на величезну порожнину, де згори звисало безліч сталактитів завдовжки й завтовшки з людську ногу. Том і Беккі, здивовані й захоплені, обійшли ту підземну залу, а тоді рушили одним із численних коридорів, що виходили в неї. Він скоро привів їх до чарівного джерельця, дно якого було вимощене іскристими, мов іній, кристалами. Джерельце пробивалося якраз посередині іншої простої порожнини, стіни якої підпирала безліч химерних колон, що їх утворили великі сталактити й сталагміти, з'єднавшись між собою там, де протягом віків зі стелі безнастанно капала вода. Під склепінням, зчепившись у величезні клубки, чи не по тисячі в кожному, висіли кажани. Сполохані світлом, сотні тих створінь шутнули вниз і з пронизливим виском почали люто налітати на свічки. Том знав повадки кажанів і розумів, чим загрожують такі їхні напади. Отож він схопив Беккі за руку

й потяг у найближчий перехід — і то дуже вчасно, бо в останню мить один з кажанів встиг загасити крилом свічку, що була в руці у Беккі. Кажани ще довго гналися за ними, але діти щоразу, як траплявся бічний коридор, пірнали в нього і врешті-решт утекли від тих небезпечних тварюк. Невдовзі Том знайшов підземне озеро, таке велике, що його тьмяні обриси зникали далеко в темряві. Хлопцеві захотілось оглянути береги озера, але він подумав, що краще буде перед тим трохи посидіти й відпочити. І лиш тепер, серед гнітючого безгоміння, холодна рука страху вперше стиснула дитячі душі.

— Слухай, — мовила Беккі, — я й не помітила, але, здається, ми давно вже не чуємо ніяких голосів.

— А ти подумай, Беккі, як ми глибоко під ними, та й хтозна як далеко — чи то на північ, чи на південь, чи ще куди там. Отож і не можемо їх тут почути.

Беккі ще дужче занепокоїлась.

— А цікаво, скільки вже часу ми тут, унизу, Томе? Мабуть, треба й повертатися.

— Атож, таки треба. Певно, що треба.

— А ти знайдеш дорогу назад, Томе? Тут усе так заплутано, що я й не знаю...

— Та дорогу я б, мабуть, знайшов, але ж оті кажани... Якщо вони загасять обидві наші свічки, то буде біда. Спробуємо піти іншою дорогою, щоб не проходити через ту печеру.

— Гарзд. Гляди тільки, щоб ми не заблудили. Це було б жахливо! — Беккі аж здригнулася, уявивши собі таке лихо.

Вони рушили якимсь коридором і довго йшли мовчки, заглядаючи в кожне нове відгалуження: чи не проходили вони тут раніше, — але ніяких знайомих місць не траплялося. Щоразу як Том отак видивлявся, Беккі пильно стежила за його обличчям, шукаючи обнадійливих ознак, і Том бадьоро казав:

— Нічого, все гаразд. Це ще не те, але ми от-от вийдемо куди треба.

Та за кожною новою невдачею хлопець і сам дедалі менше вірив у це, отож почав повертати в бічні переходи просто навмання, з відчайдушною надією зрештою натрапити на правильну дорогу. Він і далі повторював «усе гаразд», але свинцевий тягар страху так гнітив йому серце, що ці слова втрачали свій сенс, і, здавалося, він казав «усе пропало». Беккі перелякано тулилася до нього, з усіх сил намагаючись стримувати сльози, але вони все одно текли з очей. Нарешті вона сказала:

— Ой Томе, дарма що там кажани, давай вернемось тією дорогою. Бо, здається, ми чимдалі гірше заплутуємось.

Том зупинився.

— Послухай! — мовив він.

Глибока тиша — така глибока, що було виразно чути, як вони дихають. Том крикнув. Його крик луною покотився порожніми коридорами й завмер удаліні ледь чутним гуком, що звучав, як чийсь глузливий сміх.

— Не треба, Томе, це так страшно! — сказала Беккі.

— Страшно, але треба, Беккі. А може, вони нас почують, розумієш? — І він знову закричав.

Це «а може» було ще страшніше, ніж отой моторошний сміх, — така в ньому звучала гірка безнадія. Діти припишкли й прислухалися — але марно. Одразу ж після цього Том повернув назад і наддавав ходи. Та дуже скоро з його невпевненої поведінки Беккі зробила ще одне жакхливе відкриття: він не міг знайти й тієї дороги, якою вони щойно йшли!

— Ой Томе, ти не залишав за собою знаків!

— Який же я дурень, Беккі! Який дурень! Я зовсім не подумав, що ми можемо повернути назад. Ні, я таки не знайду тієї дороги. Геть заплутався.

— Томе, Томе, тепер ми пропали... пропали!.. Нам уже ніколи не вибратись із цього жакхливого підземелля! І навіщо ми відбилися від інших!

Беккі впала додолу й так бурхливо заридала, аж Том злякався, щоб вона не вмерла чи не втратила розуму. Він сів поруч і обняв дівчинку, а вона сховала обличчя в нього на грудях, пригорнулася до нього й почала виливати свої страхи та марні жалі, що їх далека луна обертала на глузливий сміх. Том умовляв її заспокоїтись і не втрачати надії, та вона казала, що не може. Тоді він став гірко картати й лаяти себе за те, що затяг її в таку біду, і це справило кращий вплив. Беккі сказала, що спробує взяти себе в руки, що встане й піде з ним куди завгодно, — аби тільки він так не карався. Вона ж, мовляв, і сама винна не менше за нього.

І вони знов рушили далі — самі не знаючи куди, просто намання, бо нічого іншого їм і не лишалося, як йти й йти. На якийсь недовгий час у них зажевірла надія, хоч ніщо її

й не живило, — просто надіям од природи властиво відроджуватись у юних душах, ще не звиклих до життєвих негод.

Невдовзі Том забрав у Беккі свічку й задув її. Як багато говорила ця ощадливість! Слова були зайві. Беккі й так зрозуміла, що це означає, і її надія знову згасла. Вона знала: у Тома в кишенях була ще ціла свічка й три чи чотири недогарки, — а проте доводилось ощадити.

Поступово почала даватися взнаки і втома. Діти намагалися не зважати на неї, їм страшно було навіть подумати про те, щоб сісти перепочити, коли дорога була кожна хвилинка; ідучи вперед, нехай і навмання, вони принаймні кудись посувалися й могли ще втрапити на дорогу назад, а сидіти на місці означало здатися на ласку смерті й наблизити її прихід.

Та зрештою тендітні ноження Беккі перестали їй коритися, і вона знеможено сіла долі. Том примостився поруч, і вони почали згадувати рідні домівки, родичів та друзів, м'які ліжка, а над усе — світло! Беккі знову заплакала. Том силкувався придумати щось розрадливе, але він уже стільки разів повторював усі ті слова, що вони зовсім затерлися й звучали гіркою насмішкою. Тим часом утома здолала Беккі, і дівчинка заснула. Томові аж на душі полегшало. Він сидів, дивлячись на її змарніле личко, й бачив, як від приємних сновидінь воно прояснюється і прибирає свого звичайного вигляду. А невдовзі уста Беккі ворухнулася усмішка та так на них і лишилася. Безтурботний вираз її личка заспокійливо вплинув і на Тома, трохи підніс його

дух, і він поринув у примарні спогади про минулі дні. А поки він отак блукав думками десь далеко, Беккі прокинулася і тихенько засміялася, але той сміх миттю завмер на її устах, і з них вихопився стогін.

— Ой, як я тільки могла заснути! Краще б мені вже й не прокидатися, ніколи, ніколи!.. Та ні, ні, Томе! Не дивися на мене так! Я такого більш не казатиму.

— Це добре, що ти поспала, Беккі. Тепер ти трохи відпочила, і ми з тобою знайдемо дорогу назад.

— Спробуємо, Томе. Але я бачила вві сні таку прекрасну країну! Мабуть, туди нам і лежить дорога.

— Хтозна, а може, й ні. Не журися, Беккі, й ходімо шукати далі.

Вони підвелися і рука в руку побрели вперед, ні на що вже не сподіваючись. Потім спробували визначити, скільки часу пробули в печері: їм здавалося, що минули вже довгі дні, а то й тижні, тоді як насправді такого бути не могло, бо їхні свічки ще не догоріли. Після того вони довго — а як довго, й самі не знали — ішли мовчки, аж поки Том сказав, що треба ступати тихіше й дослухатися, чи не капає десь вода: їм потрібно знайти джерело. Досить скоро вони натрапили на нього, і Том вирішив, що час уже знов перепочити. Вони мало з ніг не падали від утоми, проте Беккі сказала, що вона могла б пройти ще трохи. І здивувалася, коли Том не погодився. Вона не розуміла чому. Тож вони сіли, і Том приліпив глиною свічку до кам'яної стіни проти них. Обоє поринули у свої думи й знов надовго замовкли. Нарешті Беккі озвалася.

— Томе, я так хочу їсти!

Том дістав щось із кишені.

— Пам'ятаєш, що це? — запитав він.

Беккі ледь помітно всміхнулася.

— Наш весільний пиріг, Томе.

— Еге ж... І добре, якби він був завбільшки з барильце, бо це все, що ми маємо.

— Я сховала його, коли снідали в лісі, й хотіла покласти на ніч під подушку, як ото роблять дорослі дівчата, щоб мені приснився ти... а тепер це буде наш... — Вона не доказала.

Том розділив той шматок на двох, і Беккі з апетитом з'їла свою половину, а сам він відламав від своєї лише маленький кусничок. Холодної води, щоб запити трапезу, було скільки хочеш. Через деякий час Беккі запропонувала рушати далі. Том з хвилину помовчав, а потім озвався:

— Беккі, ти зможеш витримати, як я тобі щось скажу?

Беккі зблідла, проте відповіла, що, мабуть, зможе.

— То от, Беккі, нам треба лишитися тут, біля питної води... Бо це наш останній недогарок!

Беккі дала волю сльозам. Том як тільки міг заспокоював її, але це мало помагало. Нарешті Беккі мовила:

— Томе!

— Що, Беккі?

— Вони ж похопляться, що нас немає, і підуть на пошуки!

— Ну звісно, що підуть. Аякже!

— Може, вони вже тепер нас шукають, Томе.

— А чого ж, може, й шукають. Гадаю, що таки шукають.

— Коли вони помітять, що ми відбилися, га, Томе?

— Мабуть, на поромі, коли зберуться їхати назад.

— Але ж, Томе, може, тоді вже буде темно... то хіба вони помітять?

— Ну, не знаю. А як і ні, то твоя мама одразу ж зніме тривогу, тільки-но всі повернуться.

Переляк, що майнув на обличчі Беккі, враз привів Тома до тями, і він зрозумів, що бовкнув не те. Беккі ж не чекали вдома того вечора! Обоє замовкли й сиділи в тужній задумі. Та за хвилину Беккі знов гірко заридала, і Томові стало ясно: вона подумала про те саме, що й він. Адже може минути добра половина суботнього дня, перш ніж місіс Тетчер дізнається, що Беккі не ночувала в Гарперів.

Діти прикипіли очима до маленького недогарка свічки й дивились, як він повільно й невблаганно тане: ось уже лишилося якихось півдюйма гнотика; ось уже кволий язичок полум'я замигтів, пустив угору тонку струминку диму, на мить затримався на її вершечку — і все довкола поринуло в моторошний чорний морок!

Скільки минуло часу, перш ніж Беккі поступово усвідомила, що плаче в Томових обіймах, ні вона ні він сказати не могли. Знали тільки, що опам'яталися від дуже довгого сонного заціпеніння і знов опинились у болісній безвиході. Том вважав, що, мабуть, уже настала неділя, а може, й понеділок. Він намагався втягти Беккі в розмову, але вона була зовсім убита горем і втратила будь-яку надію

на порятунок. Том сказав, що їх уже, певно, давно шукають — і, може, навіть десь близько. Ось він зараз погукає, то, диви, хто-небудь і озоветься. Том гукнув, але далекі відлуння того погуку звучали так страхотливо, що більше він і не пробував.

Минали години, і бранців печери знов почав мучити голод. У Тома ще лишилася його пайка пирога, отож вони поділили її і з'їли. Одначе та крихта їжі, здавалося, тільки дужче розпалила їхній голод.

Зненацька Том сказав:

— Цсс! Ти чула?

Обоє затамували віддих і прислухались. До них долинув звук, начебто схожий на ледь чутний людський голос. Том миттю гукнув і собі, а тоді, схопивши Беккі за руку, навпомацки рушив підземним коридором у той бік. Потім став і знову прислухався — і знову почув той звук, тепер уже напевне ближче.

— То вони! — вигукнув він. — Ідуть сюди! Ходімо, Беккі, тепер усе буде добре.

Безмежна радість ущерть виповнила душі бранців. Але посувалися вони повільно, бо в тих переходах під ногами часто траплялись ями, тож треба було стерегтися. Невдовзі Том з Беккі натрапили на таку яму і спинились. Вона могла мати три фути завглибшки, а могла мати й сто футів. Та хоч так, хоч так, а переступити її було годі. Тоді Том ліг на живіт і скільки міг сягнув рукою вниз. Дна не було. Отже, їм не лишалось нічого іншого, як чекати, поки надійдуть шукачі. Вони пильно дослухались, але ті дале-

кі поклики помітно тихшали, а хвилини за дві й зовсім замерли. Яке гірке розчарування!.. Том кричав, аж поки захрип, та все було марно. Він запевняв Беккі, що тепер їх неодмінно знайдуть, проте минула вічність тривожного чекання, а до них не долинуло більше ні звуку.

Бідолахи навпомацки повернулися назад до джерела. Час тягся нестерпно повільно. Потім вони знов заснули й прокинулися страшенно голодні, тяжко пригнічені го-рем. Том розважив, що вже, мабуть, вівторок.

Раптом у нього саянула одна думка. Зовсім поруч від-ходило вбік кілька коридорів. То, певно, краще обстежи-ти декотрі з них, аніж нидіти отак без діла, знемагаючи під незмірним тягарем часу... Том витяг з кишені клубок тонкої шворки для повітряного змія, прив'язав кінець до виступу скелі, і вони з Беккі рушили — Том попереду, розмотуючи на ходу шворку. Кроків за двадцять коридор скінчився урвищем. Том став навколішки й намацав унизу стрімку кам'яну стіну; а тоді сягнув рукою як міг далеко за ріг скелі і вже був потягся ще трохи далі праворуч, коли раптом зовсім близько, менш як за двадцять кроків попе-реду, з-за скелі висунулася чиясь рука зі свічкою! Том ра-дісно закричав, та одразу за рукою з'явилась і вся постать, і то був... індіанець Джо! Томові аж руки й ноги заклакли, так що він не міг і поворухнутись. Та яка ж була його ра-дість, коли в наступну мить він побачив, що «іспанець» кинувся навітки й зник з очей! Хлопця здивувало, що інді-анець Джо не впізнав його по голосу й не вбив за свідчення в суді. Мабуть, то луна так змінила його голос, подумав

Том. Певно, що луна. Від страху все його тіло отерпло, і він сказав собі: якщо в нього вистачить сили дістатися назад до джерела, він більш нікуди звідти й на крок не зрушить, аби лиш не наразитися знов на індіанця Джо. Він і словом не обмовився Беккі про те, що побачив. А що закричав — то, мовляв, просто так, «на щастя».

Та зрештою голод і відчай переважили страх. Ще кілька довгих годин діти марно чекали біля джерела, потім знову заснули, а прокинувшись, відчували переміну. Тепер їх мучив такий лютий голод, що його несила було й терпіти. Томові здавалося, що вже має бути середа, або четвер, або, може навіть п'ятниця чи субота, а отже, їх уже давно перестали шукати. І він запропонував дослідити ще один коридор. Його не лякала вже ні небезпека зіткнутися з індіанцем Джо, ні будь-які інші страхіття. Але Беккі зовсім знесиліла. Немов заціпеніла від розпуки, і годі було її розбуркати. Вона сказала, що чекатиме там, де вона є, аж поки помре, і це буде вже скоро. А Том, мовляв, нехай іде собі зі шворкою в той коридор, як хоче, і в неї тільки єдине прохання: щоб він частіше повертався й розмовляв з нею; а ще він мусив пообіцяти бути поруч, коли надійде остання хвилина, і тримати її руку у своїй, аж поки буде по всьому.

Відчуваючи в горлі тугий клубок, Том поцілував її і з удаваною впевненістю сказав, що таки сподівається або зустріти шукачів, або знайти вихід із печери. А тоді взявся за свою шворку, став на коліна й порачкував одним із бічних коридорів, ледь притомний від голоду, з лиховісним передчуттям неминучої загибелі.

Розділ XXXII

Був уже вівторок, надворі починало смеркатися. В містечку Сент-Пітерсбергзі й досі панувала жалоба. Заблукалих у печері дітей так і не знайшли. За них молились і в церкві, цілою громадою, і поодинці у своїх домівках, вкладаючи в ті молитви всю душу, та добрих вістей із печери не було. Більшість шукачів уже втратили надію і повернулися до своїх повсякденних справ: мовляв, бідолашних дітлахів однаково не знайти. Місіс Тетчер тяжко занедужала і майже весь час марила. Люди казали, страх було чути, як вона кличе свою дитину, підводить голову з подушки й з хвилину прислухається, а тоді, гірко стогнучи, знеможена, знов падає на ліжку. Тітка Поллі теж зовсім занепала духом, і її сиві коси майже геть побіліли. Того вівторка все містечко відходило до сну, охоплене сумом і безнадією.

Аж раптом десь серед ночі всіх збудило несамолюбне бамкання дзвонів, і на вулиці враз повисипали охоплені буйною радістю напіводягнені люди, голосно вигукуючи: «Вставайте! Усі вставайте! Вони знайшлися! Знайшлися!» Калатали в сковороди, сурмили в різки, і гамір стояв неймовірний. Городяни юрбою побігли до річки, де їм назустріч такі ж радісно збуджені люди вже везли на відкритому візку врятованих Тома й Беккі. Натовп оточив візок, а тоді повернув назад до містечка й урочисто пройшов головною вулицею, без упину гукаючи «ура».

Скрізь у містечку світилося, ніхто вже не лягав спати, і то була чи не найзнаменніша ніч, яку будь-коли пам'ята-

ли городяни. Добрих півгодини люди все йшли та йшли до будинку судді Тетчера, одне по одному обіймали і цілували врятованих дітей, потискували руку місіс Тетчер, намагалися щось сказати, але не могли, — і йшли назад, заливаючи дім сльозами.

Тітка Поллі себе не тямилася з радості, і майже так само й місіс Тетчер. Їй хотілося ще тільки одного: щоб посланець, відряджений до печери, швидше приніс ту щасливу звістку її чоловікові. Том лежав на канапі в оточенні слухачів, що ловили кожне його слово, і розповідав про свої дивовижні пригоди в печері, додаючи до них чимало власних вигадок, щоб було цікавіше. Нарешті він дійшов до того, як залишив Беккі біля джерела й подався обстежувати підземні коридори; як пройшов двома з них, скільки вистачило шворки, а тоді заглибився в третій, аж поки шворка натяглась до підпору, і вже збирався повернути назад, коли вгледів ген-ген попереду ледь помітний просвіт — так наче там пробивалося денне світло; і як він тоді покинув шворку й поповз туди, а коли доповз, то протиснув голову й плечі крізь невелику розколину — і побачив перед собою величні хвилі Міссісіпі! А якби на той час була ніч, він, звісно, не вгледів би того просвіту й не поткнувся в кінець коридора!.. Далі Том розповів, як повернувся до Беккі з радісною звісткою, а вона сказала, щоб він не надокучав їй своїми дурницями, бо вона геть знесиліла і скоро помре, і чим скоріше — тим краще. І як він умовляв і переконував її, а потім вона мало не збожеволіла з радості, коли вони

навпомацки дісталися до того місця, звідки було видно цяточку денного світла; як він протиснувся крізь розколину сам, а тоді допоміг вилізти й Беккі, і вони сіли там і заплакали від щастя; як, побачивши на річці човен з людьми, він гукнув до них і сказав, що вони з Беккі щойно вибралися з печери й просто-таки вмирають з голоду; і як ті спершу не повірили йому: мовляв, до печери звідти п'ять миль проти води, — та потім узяли їх у свій човен, пристали до якогось дому на березі, а там дали їм попоїсти, трохи відпочити і години за дві-три після смерку повезли до містечка.

Десь перед світанком суддю Тетчера та купку чоловіків, що лишалися з ним, знайшли в печері, пішовши за шворкою, яку вони розмотували позад себе, і повідомили їх про велику радість.

Дуже скоро виявилось, що ті три дні й три ночі тяжких поневірянь та голодування в печері не минули для Тома й Беккі без сліду. І він, і вона пролежали в ліжках цілу середу й четвер, почувавши страшенну втому і кволість. У четвер Том ненадовго встав з ліжка, в п'ятницю вже подався «до міста», а на суботу майже зовсім оклигав. Що ж до Беккі, то вона не виходила зі своєї кімнати аж до неділі, а коли вийшла, мала такий вигляд, наче перехворіла на якусь виснажливу хворобу.

Дізнавшись, що й Гек нездужає, Том ще в п'ятницю пішов його навідати, але до кімнати, де лежав товариш, потрапити не зміг; не пустили його до Гека ні в суботу, ні в неділю. А вже тоді дозволили приходити щодня, але

застерегли, щоб він мовчав про випадок у печері і взагалі не збуджував хворого ніякими дражливими розмовами. А щоб Том не міг порушити цієї заборони, вдова Дуглас сама лишалася з ними в кімнаті. Удома Том довідався про пригоду на Кардіфській горі, а також про те, що тіло «обідранця» потім знайшли в річці коло перевозу: як видно, він потонув, намагаючись утекти.

Аж за два тижні після свого визволення з печери Том пішов побалакати з Геком, який на той час уже досить одужав, щоб почути разючі новини, — а що його новини вразять Гека, Том не мав сумніву. Проминаючи дорогою будинок судді Тетчера, він зайшов провідати Беккі. Суддя та кілька його гостей втягли хлопця в розмову, і один з них жартівливо спитав, чи не хочеться йому знов до печери. На це Том відповів: а чого ж, він не проти. Тоді суддя сказав:

— Я таки певен, Томе, що, крім тебе, знайшлися б і інші охочі. Та ми вже про це подбали. В тій печері більш ніхто не загубиться.

— Чому?

— Бо я ще два тижні тому звелів оббити її двері залізом і замкнути на три замки, а ключі зберігаються в мене. Обличчя Томове побіліло, мов крейда.

— Що з тобою, хлопче?.. Гей, хто там є! Принесіть склянку води!

Воду принесли й поприскали Томові на обличчя.

— Ну, тепер усе гаразд. Що це тобі подіялося, Томе?

— Ой пане суддя, там у печері — індіанець Джо!

Розділ XXXIII

За кілька хвилин новина облетіла все містечко, і з десяток човнів з людьми попливли до Мак-Дугалової печери, а невдовзі за ними вирушив і паровий пором, ущерть заповнений пасажирами. Том Соєр був в одному човні з суддею Тетчером.

Коли відімкнули двері до печери, в тьмяному присмерку, який там панував, постало сумне видовище. Одразу ж за дверима лежав мертвий індіанець Джо, припавши обличчям до вузької шпарини внизу, так наче до останньої миті з тугою вбирав очима веселе світло вільного навколишнього обширу. Том мимоволі відчув жаль, бо з власного досвіду знав, як мав страждати той нещасний. Та разом із жалем душу йому виповнило безмежне почуття легкості й безпеки, і він тільки тепер до кінця зрозумів, який величезний тягар страху гнітив його від того самого дня, коли він зважився викрити в суді цього лютого лиходія.

Мисливський ніж індіанця Джо лежав поруч нього із зламаним навпіл лезом. Міцний нижній брус дверей був підрубаний і проколупаний наскрізь тяжкою працею, але вся та праця пішла намарне, бо знадвору скеля утворювала ніби природний поріг, і ніж не зміг подолати кам'яної перепони — він зламався, і край. Та навіть якби її не було, індіанець Джо, попри всі свої зусилля, однаково нічого б не досяг: хай би він вирубав і весь брус, але ніколи не зміг би протиснутись під дверима, — і він це знав. Він рубав двері, аби тільки щось робити, якось згаяти нескінченний час і не втратити розуму.

При вході до печери в розколинах скель завжди можна було знайти з десяток недогарків свічок, покинутих відвідувачами, — а тепер не лишилося жодного. В'язень визбирав їх і поїв. А ще він ухитрився зловити кілька кажанів і теж з'їв їх, лишивши самі пазури. Нещасний помер з голоду. Недалеко від дверей стримів сталагміт — він утворився протягом віків із крапель води, що одна по одній спадали зі сталактита, навислого над ним. Індіанець Джо відбив верхівку сталагміта й примостив на ньому камінь, у якому видовбав невелику заглибину, щоб збирати дорогоцінні краплі: вони падали щотри хвилини з лиховісною розміреністю годинникового маятника, і за двадцять чотири години набиралася десертна ложка води. Ті краплі падали ще тоді, коли було зведено єгипетські піраміди; коли впала Троя; коли закладалися підвалини Рима; коли розпинали Христа; коли Вільгельм Завойовник засновував Британську імперію; коли вирушав у мандри Колумб; коли ще була новиною Лексингтонська битва. Падають вони й тепер і падатимуть тоді, коли всі ці події відійдуть у далечинь історії, в присмерк минувшини, а там і в чорний морок забуття. Невже все на світі має свою мету і призначення? Невже ті краплі терпляче падали п'ять тисяч років тільки задля того, щоб тепер удовольнити потребу оцієї людської комахи? Чи їм судилося ще якесь важливе призначення, яке вони мають виконати в майбутні десять тисяч років? То байдуже. Скільки вже минуло літ відтоді, як злочасний метис видовбав заглибину в камені, щоб збирати дорогоцінну воду, — а й сьогодні люди, приходячи побачити дива

Мак-Дугалової печери, чи не найдовше роздивляються на цей зворушливий камінь і на краплі води, що повільно спадають на нього. «Чаша індіанця Джо» посідає перше місце в ряду див печери, навіть «Палац Аладдіна» не може рівнятися з нею.

Індіанця Джо поховали біля входу до печери. На похорон човнами й фургонами з'їхалися люди з містечок, селищ і ферм за сім миль в околиці; їхали з дітлахами, із запасом харчів, а потім казали, що дістали майже таку саму втіху, яку дало б їм видовище смерті злочинця на шибениці.

Той похорон поклав край одній добродійницькій справі, що набрала була розвою, — збиранню підписів під проханням на ім'я губернатора про помилування індіанця Джо. Підписів набрали вже чимало; тут і там відбувалися збори, де лилися сльози й лунали проречисті промови; утворили навіть «комітет» із жалісливих дам, які мали вбратися в жалобу, піти до губернатора й слізно благати його, щоб він знехтував свій обов'язок і повівся як милосердний осел. Казали, індіанець Джо вбив п'ятьох городян — то й що? Та хай би він був і сам сатана, знайшлося б доволі м'якотілих телепнів, ладних нашкрябати свої імена під проханням про його помилування та ще й зронити на те прохання сльозу із свого вічно несправного, дірявого водогону.

Другого дня після похорону Том завів Гека в затишне місце, щоб поговорити про поважну справу. На той час Гек уже дізнався від старого валлійця та вдови Дуглас про його пригоди в печері, але Том сказав, що є одна річ, про

яку вони розповісти не могли, і про цю-от річ він і хоче поговорити. Гекове обличчя посмутніло, і він промовив:

— Я знаю, про що ти. Ти пробрався в той номер другий і не знайшов там нічого, крім віскі. Хоч мені й не сказали, що то був ти, але я тільки почув про цю історію з віскі, як одразу збагнув, що грошей ти не знайшов, бо коли б знайшов, то вже мені якось дав би знати, дарма що не проходився й словом нікому іншому. А я, Томе, чогось весь час так і передчував, що нам не запопасти тих грошей.

— Та ні, Геку, то не я виказав хазяїна заїзду. Ти ж знаєш, тієї суботи, коли я поїхав з усіма за місто, там ще було тихо. І якраз ти тоді й мав вартувати, хіба не пригадуєш?

— А й справді! Ти диви, а здається, наче цілий рік відтоді минув. Воно ж таки було тієї самої ночі, коли я подався за індіанцем Джо до вдовиної садиби.

— Як? То був ти?

— Еге ж, тільки нікому про це ні слова. Мабуть, в індіанця Джо лишилися товариші, то я не хочу, щоб вони мали на мене зуба й шукали нагоди відплатити. Коли б не я, він був би вже аж у Техасі.

І Гек під великим секретом розповів про всю ту пригоду, бо Том знав про неї тільки те, що переказав йому старий валлієць.

— Ну, то от, — сказав Гек, повертаючись до головного предмета розмови, — хай би там хто забрав з другого номера ті пляшки, він же таки, певне, забрав і гроші. Так чи не так, а нам, Томе, їх більш не бачити.

— Геку, тих грошей там ніколи й не було!

— Як? — І Гек пильно втупився в очі товаришеві. —
Томе, ти що — знов натрапив на слід?

— Геку, вони в печері!

— Скажи це ще раз, Томе.

— Ті гроші в печері!

— Слово честі, Томе? Це правда чи ти жартуєш?

— Правда, Геку. Зроду ще не казав щирішої правди.
Підеш зі мною туди й допоможеш їх забрати?

— Чи я піду! Певно, що піду, тільки треба буде лишати
за собою знаки, щоб не заблудитися.

— Геку, ми легко все те зробимо, анітрохи не ризику-
ючи, от ні стілечки!

— Тоді чудово! А звідки ти взяв, що ті гроші...

— Ти постривай, Геку, хай ми тільки туди доберемось.
А як не знайдемо грошей, я віддам тобі і свій барабан, і все,
що маю. Все віддам, щоб я пропав!

— Гаразд, згода. А коли вирушимо?

— Та хоч зараз, як хочеш. Ти вже добре оклигав?

— А це далеко в печері? Я оце вже днів три-чотири
помалу дибаю, та якщо десь над милою, то навряд чи по-
дужаю, Томе... Мабуть, таки ні.

— Коли йти так, як ходять усі, то це буде миль із п'ять.
Але там є і куди коротша дорога, якої ніхто, крім мене, не
знає. Я повезу тебе туди човном. І веслуватиму сам, і туди
й назад. Тобі, Геку, й пальцем не треба буде ворухнути.

— То зараз же й їдьмо, Томе!

— Добре. Треба тільки взяти з собою трохи хліба та
м'яса, люльки, зо дві торбини, два-три клубки шворки для

змія, а ще отих нових вогнистих паличок — сірників, чи як їх там звуть. Знаєш, я тоді в печері не раз шкодував, що не мав їх при собі.

Одразу ж пополудні хлопці позичили в одного городянина, якого на той час не було в місті, невеличкий човен і вирушили в дорогу. Коли вони запливли за водою на кілька миль далі від входу до печери, Том сказав:

— Дивись, цей схил від самого устя печери весь однаковий: ні хатин, ні порубів, скрізь ті самі чагарі. А бачиш онде щось біле, там, де був зсув? То мій знак. Отут ми й причалимо.

Вони вийшли на берег.

— А тепер, Геку, звідси, де ти оце стоїш, до мого лазу вудлищем можна дістати. Ану глянь, чи не побачиш його.

Гек обнишпорив очима всю ту місцину, але нічого не помітив. Том гордо ступив у рясні сумахові кущі й сказав:

— Ось він де! Дивись, Геку, це найкращий лаз в усій околиці. Тільки нікому ні словечка. Я вже давно хочу стати розбійником, потрібна була тільки отака добряча схованка, та де її знайти, я не знав. А тепер вона в нас є, і ми триматимем її в таємниці, пустимо сюди лише Джо Гарпера та ще Бена Роджерса, бо треба мати ватагу, а то що ж це буде за розбій! Ватага Тома Соєра — гарна назва, правда ж, Геку?

— Еге ж, гарна, Томе. А кого ми грабуватимем?

— Та кого хочеш. Нападатимем із засідок — так здебільшого роблять.

— І вбиватимемо?

— Ну, не завжди. Триматимем бранців у печері, поки за них не дадуть викупу.

— А що то за викуп?

— Гроші. Ти велиш бранцеві зібрати все, що він може позичити в друзів чи ще де, а як мине рік і викупу не буде, тоді вбиваєш його. Так заведено скрізь. Не вбивають тільки жінок. Тримують у полоні, але не вбивають. Вони ж бо завжди красуні й багатійки, і всі страшенно полохливі. Ти забираєш у них годинники там і всякі такі речі, але скидаєш перед ними капелюха й розмовляєш чемно. Таких чемних людей, як розбійники, більш ніде нема, про це в кожній книжці пишеться. Ну, жінки одразу закохуються в тебе і, коли поживуть у печері тиждень чи два, то вже не плачуть, а потім їх звідти й не викуриш. А виженеш котру, то вона круть — і назад. В усіх книжках так.

— Це таки діло, Томе! Як на мене, воно краще, ніж бути піратом.

— Атож, де в чому таки краще. І додому близько, і цирк під боком, і все таке інше.

На той час усе вже було готове, і хлопці полізли в печеру, Том — перший. Вони добралися в кінець першого коридора, прив'язали до кам'яного виступу кінець шворки й рушили далі. За кілька кроків опинилися біля джерела, і Том відчув, як по всьому його тілу перебіг дроз. Він показав Гекові рештки гнотика свічки, що стримів із грудки глини, приліпленої до стіни, й розповів, як вони з Беккі стежили за кволим язичком полум'я, що здіймалось і опало перед тим, як остаточно згаснути.

Тепер хлопці говорили майже пошепки: обох гнітила мертва тиша й морок печери. Вони подалися далі і невдовзі вийшли в Томів другий коридор, а там натрапили й на провалля. При світлі свічок вони побачили, що то, власне, не провалля, а крутий глинястий спад футів із двадцять чи тридцять завдовжки.

— А тепер, Геку, я тобі щось покажу, — прошепотів Том. Тоді підніс свічку високо над головою і мовив: — Ну ж бо, зазирни якомога далі за ріг. Бачиш? Онде, на тій скелі, нагорі... виписано кіптявою...

— Томе, та то ж *хрест*!

— Ну, а де твій номер другий? Під *хрестом*, хіба не так? Оце там, Геку, я й побачив індіанця Джо зі свічкою в руці!

Гек якусь хвилю пильно дивився на той таємничий знак, потім промовив зляканим голосом:

— Томе, ходімо звідси геть!

— Як це ходімо? І покинемо скарб?

— Еге ж, покинемо. Десь тут напевне никає дух індіанця Джо.

— Та ні, Геку, він не тут. Він має бути там, де помер індіанець Джо, — аж ген біля входу, за п'ять миль звідси.

— Ой ні, Томе, не кажи. Він тиняється десь поблизу, коло грошей. Чи я не знаю звичаїв духів, та й сам ти знаєш їх не гірше.

Том почав боятися, що Гек має рацію. Душу йому заповнили лихі передчуття. Та раптом у нього сяйнула інша думка.

— Слухай, Геку, які ж ми з тобою дурні! Дух індіанця Джо не може бути там, де хрест!

Доказ був переконливий і справив належне враження.

— А я про це й не подумав, Томе. Воно ж справді так. То тепер ми можемо спуститися туди й пошукати скриньку.

Том став спускатися перший, видовбуючи в глині нерівні сходинки. Гек поліз за ним. Від невисокої порожнини, де стояла скеля з хрестом, відходило чотири коридори. Хлопці пройшли трьома з них, але намарне. В одному, найближчому до скелі, вони побачили невелику заглибину, а в ній — розіслані долі укривала, старі шлейки, шкурку від окоста й чисто обгризені кістки двох чи трьох курчат. Одначе скриньки там не було. Хлопці поткнулися сюди, туди, та більш нічого не знайшли.

— Він казав: *під* хрестом. То оце якраз найближче до хреста. Не може ж скарб бути під самою скелею, бо вона стоїть намертво.

Хлопці знов пошукали довкола, а тоді, підупавши духом, сіли перепочити. Гек уже й не намагався щось придумати. Нарешті Том сказав:

— Поглянь, Геку, з одного боку скелі видно сліди ніг та краплі лою від свічки, і більш ніде їх нема. Чому це так, га? Ні, хоч ти мене ріж, а гроші таки десь тут, під скелею!

— А що, може, й твоя правда, Томе! — жваво озвався Гек.

Том миттю видобув з кишені свій «непідробний» ніжик фірми Барлоу і, розколуپавши глину дюймів на чотири, натрапив на якесь дерево.

— Ти чуєш, Геку?

Гек і собі взявся відгортати глину руками. Скоро хлопці побачили кілька дощок і відсунули їх убік. Під дошками виявилася природна розколина, що йшла вниз, під скелю. Том заліз у неї і присвітив собі як міг далі вперед, але кінця розколини не було видно. Він сказав, що треба піти подивитися, і, низько пригнувшись, рушив униз тим вузьким похилим лазом. Повернув праворуч, потім ліворуч. Гек не відставав ні на крок. Нарешті Том поминув ще один короткий поворот і вигукнув:

— Милий Боже! Геку, ти глянь!

Атож, то була вона, та сама скринька, — стояла собі в невеликій затишній печерці поряд з порожнім барильцем від пороху, двома рушницями в шкіряних чохлах, двома чи трьома парами старих мокасинів, шкіряним паском та іншим мотлохом, вогким від води, що капала зі стелі.

— Нарешті доп'яли! — мовив Гек, запустивши руку в ту купу потьмянілих монет. — Та ми ж тепер багатії, Томе!

— А я, Геку, й не сумнівався ніколи, що ми їх таки допнемо. Хоч як важко повірити, але тепер вони *наші!*.. Ну, гаразд, годі базікати. Забираймо гроші — і назад. Ану, дай я спробую підняти...

Скринька важила фунтів п'ятдесят. Том її сяк-так підняв, але нести було важко й незручно.

— Так я й думав, — сказав він. — Це видно було, ще коли вони виносили її з будинку з привидами. Я й тоді

помітив, яка вона важка. Отож добре, що додумався взяти з собою торбини.

За кілька хвилин гроші були в торбинах, і хлопці понесли їх до скелі з хрестом.

— Треба забрати й рушниці, і все інше, — сказав Гек.

— Ні, Геку, залишмо їх. Вони знадобляться нам, коли ми станемо розбійниками. Будемо тримати тут зброю і влаштовувати оргії. Кращого місця для оргій не знайти.

— А що воно за оргії?

— Та не знаю. Але розбійники завжди влаштовують оргії, то й нам без цього не обійтися. Ходімо вже, Геку, ми й так забарилися. Мабуть, уже не рано. Та й їсти хочеться страшенно. Доберемося до свого човна і там перекусимо й покуримо.

Незабаром вони вилізли з печери в зарості сумаху, обережно визирнули звідти, побачили, що на березі нікого немає, — і за хвилину вже сиділи в човні, наминали хліб з м'ясом і пахкали люльками. А коли сонце почало хилитися до обрію, відштовхнулися від берега й попливли назад. Все довге надвечір'я Том веслував попід самим берегом, весело балакаючи з Геком, а коли посутеніло, причалив біля містечка.

— Слухай, Геку, — сказав він. — Ми сховаємо гроші на горищі у вдовиному дровнику, а завтра вранці я прийду, і ми їх полічимо, поділимо, а тоді пошукаємо в лісі надійнішої схованки. Ти поки що посидь тут тихенько, постережи, а я збігаю позичу в Бенні Тейлора його візка — і зараз же назад.

Том зник і скоро повернувся з візком, поклав на нього обидві торбини, накидав зверху ганчір'я і рушив уперед, тягнучи візка за собою. Діставшись до будинку старого валлійця, хлопці спинилися перевести дух. Коли вони вже збиралися рушати далі, з дому вийшов господар і гукнув:

— Гей, хто це там?

— Гек Фінн і Том Соєр.

— От і добре! Ходімо зі мною, хлопці, тільки вас усі й чекають. Ану гайда вперед, хутчій, а я повезу вашого візка... Еге, та він не такий легкий, як здається. Що це тут у вас? Цегла? Старе залізяччя?

— Залізяччя, — відказав Том.

— Так я й подумав. Усі хлопчаки в містечку радніші марнувати і силу, і час, збираючи те старе залізяччя, за яке їм заплатять на ливарні суший дріб'язок, аніж узятися до якогось справжнього діла, де можна заробити вдвоє більше. Але така вже людська вдача... Хутчій, хлопці, хутчій!

Хлопці поцікавились, до чого такий поспіх.

— Постривайте, ось прийдемо до вдови Дуглас, там дізнаєтесь.

Гек, звиклий до всякої напасті, стривожено мовив:

— Містере Джонсе, ми ж нічого такого не зробили.

Старий валлієць засміявся.

— Не знаю, Геку, не знаю, синку. Нічого не знаю. Хіба ти не поладнав з удовою?

— Та ні, наче поладнав... Цебто вона до мене дуже добра.

— От і гаразд. То чого ж тобі боятися?

Повільний на розум Гек ще міркував, як відповісти на це запитання, коли його разом із Томом заштовхнули до вітальні вдови Дуглас. Старий валлієць залишив візка надворі і зайшов слідом за ними.

Кімната була яскраво освітлена, і в ній зібралися всі, хто мав хоч якусь вагу в містечку. Там були Тетчери, Гарпери, Роджерси, тітка Поллі, Сід, Мері, священник, редактор місцевої газети і ще багато всякого люду, пишно, по-святковому вбраного. Вдова зустріла хлопців так привітно, як тільки могла зустріти двох таких нечупар: обидва були геть перемазані глиною і свічковим лоєм. Тітка Поллі аж почервоніла з сорому, насупилась і, пильно дивлячись на Тома, похитала головою. Та чи не найгірше почували себе самі бідолашні хлопці.

Містер Джонс сказав:

— Тома я вдома не застав і вже думав, що не знайду його, коли оце натрапив на них з Геком просто в себе під дверима, ну й мерщій привів обох сюди.

— І дуже добре зробили, — мовила вдова. — Ходімо зі мною, хлопці.

Вона привела їх до спальні і там сказала:

— А тепер умийтеся і перевдягніться. Осьде два нові костюми, сорочки, шкарпетки — все, що потрібно. Це Гекові речі... Ні, ні, Геку, нема за що дякувати... Половину купив містер Джонс, а половину я. Але вони годяться і на вас обох. Тож одягайтесь. Ми вас чекаємо, а ви причепуріться і спускайтесь вниз.

І вона пішла.

Розділ XXXIV

Гек сказав:

— Томе, якби знайти мотузку, ми б могли ушитися звідси. Вікно не дуже високо від землі.

— Дурниці, чого б то нам ушиватися?

— Та не звик я до такого панства. Аж страх бере. Не піду я туди, Томе, і край.

— Отакої! Усе це пусте. Я ж ось анітрохи не боюся. І весь час буду коло тебе.

З'явився Сід.

— Томе, — сказав він, — тітонька чекала на тебе цілий день. Мері приготувала тобі недільний костюм, і всі тривожилися, де це ти подівся... Слухай, а чим ви так перемазалися? Чи це не глина та свічковий лій?

— Ось що, містере Сідді, не лізь куди тебе не просять. Ти краще скажи: чого це тут таке збіговисько?

— Та просто звана вечере, вдова їх часто влаштовує. А сьогодні — на честь старого валлійця та його синів, бо вони тоді врятували її від біди. І знаєш, можу тобі ще щось розказати, як хочеш.

— Ну, що там таке?

— А те, що містер Джонс збирається сьогодні ввечері приголомшити всіх якоюсь таємницею, але я чув, як він тихенько звів її тітоньці, і, мабуть, *тепер* це не така вже й таємниця. Всі знають, у чому річ, і вдова теж, хоча й прикидається, ніби сном-духом нічого не відає. Тим-то містерові Джонсу страх як хотілося, щоб і Гек був тут, бо без Гека його велика таємниця не справила б такого враження, розумієш?

— Яка таємниця? Про що це ти, Сіде?

— Про Гека — це ж він вистежив грабіжників аж до вдовиної садиби. Містер Джонс уявляє собі, яка то буде для всіх велика несподіванка, а я ручуся, що буде великий пшик. — І Сід вдоволено й зловтішно захихотів.

— Це ти розбавкав, Сіде?

— Чи тобі не однаково хто? *Хтось* розказав, та й годі.

— Сіде, в цілому містечку лиш одна людина здатна на таку підлоту, і ця людина — ти. Та коли б тобі як ото Гекові, ти б тихцем чкурнув з гори — і ні пари з уст про тих злодіяк. Сам ти нічого, крім мерзоти, не зробиш, а коли когось хвалять за добре діло, тебе завидки беруть... Ось тобі — і нема за що дякувати, як каже вдова. — Том нам'яв Сідові вуха, а тоді стусанами вигнав його за двері. — А тепер, як не боїшся, іди жалійся тітоньці, то завтра ще дістанеш!

Через кілька хвилин усі гості сиділи круг столу за вечерею, а дітей посадили за малі столики під стіною, як було тоді заведено в тих краях. У слухну хвилину містер Джонс виголосив невеличку промову, в якій подякував удові за честь, виявлену йому та його синам, а потім сказав, що є ще одна людина, чия скромність...

І пішов, і поїхав. З властивим йому драматичним хистом він розкрив таємницю Гекової участі в подіях тієї ночі, але ця несподіванка хоч і викликала подив, проте великою мірою вдаваний і далеко не такий бучний, як міг би бути за сприятливіших обставин. А втім, удова цілком природно вдала вражену і висипала на Гека стільки хвали та подяк, що він майже забув про всі ті нестерпні

муки, яких завдавав йому новий костюм, бо загальна увага і славослів'я були для нього ще нестерпніші.

Вдова оголосила, що хоче взяти Гека до себе в дім і подбати про його виховання, а коли матиме вільні кошти, допоможе йому розпочати якесь скромне діло. Том не міг проминути такої нагоди і сказав:

— Гекові не потрібна допомога. Він і сам багатий.

Тільки суворі вимоги доброго тону стримали товариство від добродушного, поблажливого сміху, що був би цілком доречний у відповідь на цей милий жарт. Одначе тиша запала трохи ніякова. Том перший порушив її:

— Атож, Гек має гроші. Можете не вірити, але він має їх дуже багато. Даремно ви посміхаєтеся, ось я вам зараз покажу. Тільки заждіть хвилинку... — І він бігцем подався за двері.

Усі розгублено й здивовано позирали одне на одного і з німим запитанням — на Гека; але йому наче мову одібрало.

— Сіде, що це діється з Томом? — запитала тітка Поллі. — Він... ну просто не вгадаєш, що на думці в цього хлопчиська. Я ще ніколи...

Тітка Поллі не докінчила: згинаючись під вагою своїх торбин, Том повернувся до вітальні. Він вивалив на стіл усю ту купу золотих монет і промовив:

— Ну от!.. Що я вам казав? Половина цих грошей Гекова, а половина моя!

Від такого видовища всім аж дух забило. Усі втупили очі в золото, і якусь хвилю ніхто не озивався. А тоді

в один голос зажадали пояснень. Розповідь була довга, але надзвичайно цікава. Усі слухали, мов зачаровані, не перебиваючи оповідача жодним словом. А коли він закінчив, містер Джонс сказав:

— Я сподівався вразити вас своєю несподіванкою, але тепер вона нічого не варта. З приємністю мушу визнати: проти цієї моя несподіванка — суціль дріб'язок.

Гроші полічили. Там було трохи більше як дванадцять тисяч доларів. Таких великих грошей разом ще не траплялося бачити жодному з гостей, хоч загалом дехто з них мав куди більші статки.

Розділ XXXV

Хай читач повірить, що той дарунок долі, який так значуща випав Томові та Гекові, враз сколихнув усе тихе, небагате містечко Сент-Пітерсберг. Такі величезні гроші, та ще й готівкою, — це здавалося майже неймовірним. Скрізь тільки й говорили про ті гроші, заздрили на них, славословили їх, і від усього того хворобливого збудження чимало городян просто-таки схибнулися. В Сент-Пітерсберзі та околицях містечках розібрали по дощечці всі «будинки з привидами», розкопали підмурки й винищили скрізь, де тільки можна, шукаючи схованих скарбів, — і то не зелені хлопчаки, а дорослі люди, й серед них цілком поважні, аж ніяк не романтичні чоловіки. Хоч би де з'явилися Том із Геком, кожен упадав коло них, захоплювався ними, пас їх очима. Хлопці не могли пригадати, щоб їхні слова

коли-небудь щось важили, — зате тепер перший-ліпший їхній вислів шанобливо підхоплювали й повторювали, а все, що їм траплялося зробити, не знати чому вважали за взірець, гідний наслідування, — так наче вони втратили здатність говорити й чинити, як звичайні смертні; мало того — почали порпатися в їхньому минулому житті і навіть там знайшли прикмети неординарної вдачі. Місцева газета надрукувала короткі життєписи обох хлопців.

Удова Дуглас поклала Гекові гроші в банк під шість відсотків на рік, а суддя Тетчер, на прохання тітки Поллі, зробив те саме з Томовою половиною. Тепер хлопці мали нечувані прибутки: по долару щодня й по півдолара в неділю. Якраз стільки, скільки мав місцевий пастир, — чи, власне, скільки йому належало, бо таких грошей він майже ніколи зібрати не міг. За тих минулих часів люди жили просто, і будь-якому хлопцеві вистачило б долара із чвертю на тиждень, щоб платити за харчі та помешкання, за шкільну науку, а також за одяг і прання білизни.

Суддя Тетчер склав собі щонайкращу думку про Тома Сойера. Він казав, що звичайний хлопчина ніколи б не вивів його дочку з печери. А коли Беккі розповіла батькові, — під великим секретом, — як Том прийняв за неї покару в школі, суддя був видимо зворушений. Беккі почала була просити не класти на карб Томові тієї страхітливої неправди, яку він сказав, щоб стати під різки замість неї, але суддя із запалом вигукнув, що то була благородна, щиросерда, великодушна неправда, і вона, мовляв, гідна того, щоб з високо піднесеною головою виступати поряд

із славленою правдою Джорджа Вашингтона про сокиру. А Беккі подумала, що ніколи ще її батько не здавався таким високим і величним, як оце тепер, коли, походжаючи по вітальні, притупнув ногою і промовив цю фразу. Вона зразу ж побігла до Тома й переказала йому батькові слова.

Суддя Тетчер сподівався колись побачити Тома великим правознавцем або великим воєначальником. Він казав, що неодмінно допоможе Томові вступити до Національної військової академії, а потім здобути юридичну освіту в найкращому навчальному закладі країни, і то, мовляв, будуть підвалини його майбутньої кар'єри на тій чи іншій ниві, а може, й на обох заразом.

Що ж до Гека Фінна, то його багатство і щире сприяння вдови Дуглас прилучили його — ба ні, вперли, затягли силоміць! — до пристойного товариства, і хлопець терпів страшні муки. Вдовині слуги вмивали, чепурили й причісували його, чистили йому одяг, а ввечері укладали спати на огидно чисті простирадла, де не було жодної брудної плямки, яку б він міг пригорнути до серця, мов щирого друга. Він мусив їсти з тарілки за допомогою виделки та ножа, пити з чашки, користуватися серветкою; мусив учитися читати за підручником і ходити до церкви; мусив розмовляти так чемно, що слова втрачали для нього всякий смак; і хоч куди б він ступив, пута й перепони цивілізації міцно тримали його в полоні, зв'язуючи йому руки й ноги.

Три тижні Гек мужньо зносив усі тортури, та одного чудового дня він зник. Засмучена удова два дні шукала його по місту. Щиро співчуючи їй, до пошуків пристали

всі городяни й шукали де тільки можна, навіть з волоком на дні річки, сподіваючись виловити бодай мертве тіло. Нарешті рано-вранці третього дня Томові Сойєру сяйнула щаслива думка піти позаглядати в порожні бочки, звалені позаду старої занедбаної різниці, і в одній з тих бочок він знайшов утікача. Гек там-таки й ночував; на той час він уже встиг поснідати поцупленими десь недоїдками і тепер простягся й розкошував, попахкуючи люлькою. Він лежав невмитий, нечесаний і вдягнений у ті самі ветхі лахи, що надавали йому такого мальовничого вигляду в недалекому минулому, коли він був вільний і щасливий.

Том витяг його на світ Божий, розповів, якого він завдав усім клопоту, і зажадав, щоб Гек повернувся додому. З Гекового обличчя збіг умиротворений і вдоволений вираз, і воно враз посмутніло.

— І чути про це не хочу, Томе, — відказав він. — Так я вже старався, але нічого не виходить, Томе. Не виходить — і край. Не для мене таке життя, незвичний я до нього. Вдова до мене добра та ласкава, але я так не можу. Вранці вставай щодень у ту саму годину, потім умивайся, потім тебе причісують, бий їх грім, у дровнику спати не можна, та ще мусиш ходити в тій бісовій одежі, а вона мене просто душить, Томе, наче крізь неї і повітря не проходить, і така вона вся, хай їй чорт, чиста, що ні тобі сісти в ній, ні лягти, ні по землі покачатися, а щоб з'їхати з вершечка льоху — то де там, я вже й забув, коли це було! А ще ж до церкви йди, і впрівай там хтозна-скільки, і слухай ті нудні проповіді, від яких мене аж з душі верне! Мух

не лови, губами не плямкай, цілу неділю ходи в черевиках... Їсть удова за дзвоником, спати лягає за дзвоником, устає вранці за дзвоником — ну такий уже склад і лад, що несила терпіти!

— Та в усіх же так само, Геку.

— А мені, Томе, до того байдуже. Я ж не всі, і *мені* терпіти це несила. Це ж чистий жах — отакі пута. І харч там дається надто легко, так що й їсти нецікаво. А захочеш піти порибалити — питайся дозволу, захочеш скупатись — питайся дозволу, на все питайся дозволу, гори воно вогнем! Говорити мусиш пристойно — аж гидко слово сказати, то я кожного дня тікав на горище й там трохи лаявся, щоб смак у роті відчути, а без цього хоч помирай, їй-богу, Томе. Курити вдова не дозволяє, горлати не дозволяє, ні потягтися не можна, ні почухатись при людях... — А тоді, аж захлинувшись з досади та образи, Гек вигукнув: — І весь час вона молиться, чорт її бери! Зроду не бачив такої богомолки!.. Ні, Томе, нічого мені не лишалося, як накивати п'ятами, анічогісінько! А ще ж скоро почнеться школа, то мені б і туди ще ходити... Ні, *цього* я не стерплю. Томе... І ось що я тобі скажу, Томе: бути багатим — не така вже радість, як ми гадали. Ні дня тобі спокою, ні дня перепочинку, знай клопочешся і думаєш: краще б я вже помер!.. А оці лахи мені до душі, і ця бочка до душі, і я їх більше ні на що не проміняю. Та я б, Томе, й не вскочив у таку страшенну халепу, коли б не ті гроші, ото ж забери собі й мою половину, а мені даватимеш коли-не-коли десять центів, та й то не часто, бо, як на мене, чорт його бери все те, що

саме пливе тобі до рук. А ще піди до вдови й попроси, хай мене більш не чіпає.

— Ні, Геку, ти ж знаєш, я не можу. Недобре так. Та й якби ти ще трохи довше там пожив, то, дивись, тобі врешті й сподобалося б.

— Сподобалося б! Де ж пак — як ото на гарячій плиті довше посидіти. Ні, Томе, не хочу я бути багатим і не хочу жити в тих бісових задушливих будинках. Мені подобається в лісі, на річці, в оцих бочках — і звідси я нікуди! Ет, хай йому чорт, і треба ж було, щоб саме оце тепер, коли в нас є й рушниця, й печера, й геть усе, щоб стати розбійниками, трапилась така чортівня і все зіпсувала!

Том ураз добачив слушну нагоду.

— А знаєш, Геку, те, що я багатий, не завадить мені стати розбійником.

— Та невже? Слухай, Томе, ти це, в біса, насправді, чи як?

— Так само насправді, як те, що я отут сиджу. А от тебе, Геку, ми до ватаги взяти не зможемо, якщо ти не матимеш пристойного вигляду.

Гекова радість миттю згасла.

— Не зможете взяти мене до ватаги? А в пірати ж мене взяли?

— Так, але то зовсім інша річ. Піратам до розбійників далеко. Розбійники майже скрізь із найвищої знаті — герцоги чи ще там хто.

— Як же це. Томе? Ти ж завжди був мені товаришем. А тепер не хочеш мене взяти, га, Томе? Чуєш, Томе, отак-таки й не візьмеш?

— Геку, та я б узяв тебе, залюбки взяв би, але що скажуть люди? «Пхе! — скажуть. — Ватага Тома Сойєра! Та там же он які голодранці!» Це вони про тебе казатимуть, Геку. І це буде прикро чути й тобі, і мені.

Гек з хвилину мовчав, борючись у душі з самим собою. Нарешті озвався:

— Гаразд, вернуса до вдови, спробую пожити ще з місяць, побачу, як воно буде. Тільки візьми мене до ватаги, Томе.

— От і добре, Геку, згода! Ходімо, хлопче, я попрошу вдову, щоб вона тебе не так брала в шори.

— Ой, справді, Томе? Попросиш? Оце буде чудово! Хай тільки трохи попустить мені в найгіршому, а куритиму я тихцем, і лятимусь тихцем, і вже хоч лусну, а якось терпітиму. А коли ти збереш ватагу й підеш у розбійники?

— Та скоро вже. Може, й сьогодні ввечері скличемо хлопців і влаштуємо посвячення.

— Що влаштуємо?

— Посвячення.

— А що воно таке?

— Це коли складають присягу стояти один за одного й не виказувати таємниць ватаги, хоч би тебе різали на шматки, а як на когось із ватаги нападуть, убивати й самого напасника, і всю його родину.

— Ну й веселеньке діло, скажу тобі, Томе. Таки веселеньке.

— Атож, ще й яке. І складають цю присягу рівно опівночі, в найстрашнішому, найбезлюднішому місці, яке тіль-

ки можна знайти. Найкраще — в будинку з привидами, але ж їх усі порозвалювали.

— Ну, хоч опівночі, і то добре, Томе.

— Та звісно. До того ж присягаються над труною і підписуються кров'ю.

— Оце таки *справжнє* діло! Та воно ж у мільйон разів краще, ніж бути піратом! Гаразд, Томе, хай я хоч сконаю, а однак житиму у вдови, і якщо з мене вийде справжній знаменитий розбійник і всі про мене заговорять, то, може, й вона запишається, що витягла мене в люди.

Заключне слово

Так закінчується наша правдива історія. А що це життєпис *хлопчика*, то слід скінчити його саме тут, бо, якби провадити далі, він став би життєписом *дорослого чоловіка*. Коли пишеш роман про дорослих, то знаєш напевне, де треба спинитися — на весіллі; та коли пишеш про дітей, доводиться уривати оповідь там, де це здається слушним.

Більшість персонажів цієї книжки живуть і сьогодні, вони заможні й щасливі люди. Може, колись згодом ми надумаємо повернутися до історії наших юних героїв і подивитись, які з них вийшли чоловіки та жінки; а тому на-вряд чи доцільно торкатися цієї пори їхнього життя тепер.

Зміст

Передмова.....	3	Розділ XIX.....	160
Розділ I.....	4	Розділ XX.....	163
Розділ II.....	14	Розділ XXI.....	170
Розділ III.....	21	Розділ XXII.....	178
Розділ IV.....	30	Розділ XXIII.....	182
Розділ V.....	43	Розділ XXIV.....	191
Розділ VI.....	50	Розділ XXV.....	192
Розділ VII.....	65	Розділ XXVI.....	201
Розділ VIII.....	73	Розділ XXVII.....	212
Розділ IX.....	80	Розділ XXVIII.....	216
Розділ X.....	88	Розділ XXIX.....	220
Розділ XI.....	96	Розділ XXX.....	230
Розділ XII.....	102	Розділ XXXI.....	242
Розділ XIII.....	109	Розділ XXXII.....	254
Розділ XIV.....	119	Розділ XXXIII.....	258
Розділ XV.....	126	Розділ XXXIV.....	271
Розділ XVI.....	132	Розділ XXXV.....	274
Розділ XVII.....	144	Заключне слово.....	282
Розділ XVIII.....	149		

Літературно-художнє видання

Серія «Істини»

МАРК ТВЕН
ПРИГОДИ ТОМА СОЙЄРА

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *Р. Є. Панченко*
Художній редактор *О. А. Гугалова*
Комп'ютерна верстка: *О. В. Підлісна*
Коректор *А. М. Гончаченко*

Підписано до друку 06.11.17. Формат 70×100 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 11,61. Облік.-вид. арк. 10,73.
Тираж 1500 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016